หอพระสมุดวชิรญาณ

จดหมายเหตุเรื่องเชอเชมสบรุก

เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓

เมื่อปีขอ พ.ศ. ๒๓๙๓

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

ณพระเมรุท้องสนามหลวง

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาคร

ทะเบียน

สมุดที่เก็บรวบรวมไว้ในหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร
๑ ม.ค. ๐๕

จดหมายเหตุเรื่องเซอเซมสบรุก

เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓

เมื่อปีขอ พ.ศ. ๒๓๙๓

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

ณพระเมรุท้องสนามหลวง

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

959.3054
ส 132 ร
เลขทะเบียน ส.332.14305

คำนำ

ในงารพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพร เขตรอุดมศักดิ ณพระเมรุท้องสนามหลวง ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ นั้น เจ้าขอมมารดาโหมด ป.จ. ให้มาแจ้งความยังหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร ว่ามีประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกเปนทรลึกสักเรื่องหนึ่ง ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือ แลจัดการพิมพ์ให้ งารพระเมรุท้องสนามหลวงคราวนี้หลายงารติดต่อกัน หอพระสมุด ฯ ได้รับหน้าที่จัดการพิมพ์หนังสือแจกทุกงาร จะเลือกหาเรื่องหนังสือให้แปลก ๆ กัน ในส่วนสำหรับงารพระศพกรมหลวงชุมพร ฯ ข้าพเจ้าจึงเลือกจดหมายเหตุเซอเซมสยรุก ทูตอังกฤษเข้ามาเจรจาการเมืองในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ ให้พิมพ์ ด้วยเห็นว่าเปนจดหมายเหตให้ความรู้ในทางพงศาวดารดีอยู่เรื่องหนึ่ง

อธิบายต้นเรื่องจดหมายเหตุ

ในสมัยเมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทรนี้ ที่ในยุโรปเปนเวลามีมหาสงครามเนื่องมาตั้งแต่เกิดจลาจลในประเทศฝรั่งเศส ฝรั่งต่างชาติกำลังรบพุ่งชิงอำนาจกัน ก็มีใคร่จะไปมาค้าขายถึงประเทศทางตวันออกนี้ ครั้นศึกสงบลงอังกฤษอยู่ข้างฝ่ายชนะ ได้เมืองขึ้นของพวกที่แพ้ อันมีอยู่ทางประเทศตวันออกนี้ จึงมีอำนาจกว่าชาติอื่นเปนเดิมมา ก็ลักษณการปกครองหัวเมืองขึ้นของอังกฤษในอินเดียสมัยนั้น ยังอยู่ในอำนาจบริษัทอังกฤษ รัฐบาลเปนแต่ตั้งตัวเปนเจ้าเมือง เรียกว่าเกาวเนอ

เยเนราลมาอยู่ในมณฑลบังกะหล่าคือ (เบงกอล) การค้าขายแล
ขยายอำนาจอังกฤษทางประเทศตวันออกนี้ บริษัทอังกฤษที่อินเดียอำนวย
การทั้งสิ้น มาขอเช่าเกาะหมากไปจากพระยาไทรบุรี เดิมทำเปนแต่ที่
จอดพักเรือที่มาค้าขายแลเปนที่เก็บสินค้า ที่หลังคิดสร้างเปนบ้านเมือง
ที่มั่น ฝ่ายไทยกำลังติดรบพุ่งกับพม่าไม่อยากจะให้เกิดวิวาทขึ้นกับ
อังกฤษอีกทางหนึ่ง จึงมิได้ว่ากล่าวเรื่องเกาะหมากกับอังกฤษ มาจน
ถึงรัชกาลที่ ๒ พม่าคิดจะมาตีเมืองไทย พม่าพยายามเกลี้ยกล่อมญวน
แลแขกมลายู จะให้ยกมาตีเมืองไทยทางตวันออกแลตวันตกในคราว
เดียวกับพม่ายกมาทางข้างเหนือ ญวนไม่ยอมเข้าด้วย แต่เจ้าพระยาไทร
ปะแงรันเอาใจออกหากจากไทย ไปเข้ากับพม่ารับจะยกกองทัพขึ้นมา
ทางข้างใต้ แต่การที่เจ้าพระยาไทรคิดขบถนั้นทราบถึงกรุงเทพ ฯ ก่อน
เจ้าพระยาไทรได้ออกหน้าทำการประทุษฐร้าย จึงโปรด ฯ ให้เจ้าพระยา
นคร ฯ ยกกองทัพลงไปตีเมืองไทร ได้แล้วทรงตั้งบุตรเจ้าพระยานคร ฯ
เปนพระยาไทรอยู่ปกครองเมือง ฝ่ายเจ้าพระยาไทรปะแงรันหนีไปอาศรัย
อังกฤษอยู่ที่เกาะหมาก ไปว่ากล่าวจะให้อังกฤษช่วยเอาเมืองคืนให้
ครั้นอังกฤษไม่ทำตาม เจ้าพระยาไทรก็เอาเกาะหมากเปนที่อาศรัย
ยุแหย่ให้พวกแขกในเมืองไทรกำเริบ ไทยไปต่อว่าอังกฤษ ๆ ก็ว่าไม่
รู้ไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่กักขังห้ามปรามเจ้าพระยาไทรอย่างไร เพราะ
ที่จริงพวกอังกฤษที่เกาะหมากไม่อยากให้ไทยลงไปปกครองเมืองไทร
อังกฤษกับไทยจึงเริ่มเกี่ยวข้องกันด้วยเกิดวิวาทในเรื่องเมืองไทรบุรี แทบจะ

ถึงต้องรบกัน หากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่ได้คิดจะเป็นศัตรู ประสงค์แต่จะขยายการค้าขายมาหาประโยชน์ถึงเมืองไทย เจ้าเมืองบังกะหล่าจึงแต่งให้หมอยอนครอเพ็ดเป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.๒๓๖๕ หมอครอเพ็ดเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาค้าขายและจะขอให้เจ้าพระยาไทรบุรีแข็งเมืองเข้ามาครองเมืองไทรขึ้นกรุงเทพ ฯ อย่างเดิมแต่ไม่สำเร็จทั้ง ๒ ข้อ ได้รับแต่อนุญาตให้เรือพ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายในพระราชอาณาเขตร์ได้เหมือนกับชาวต่างประเทศชาติอื่นๆ หมอครอเพ็ดกลับไปได้ไม่ช้าอังกฤษก็เกิดรบกับพม่าครั้งแรก อังกฤษรู้ว่าไทยเป็นข้าศึกกับพม่ามาช้านาน จึงมาชวนไทยเป็นสัมพันธมิตรกับอังกฤษช่วยกันรบพม่า ขณะนั้นพอสิ้นรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงรับทางไมตรีอังกฤษให้กองทัพไทยยกไปช่วยในการรบพม่า ได้ยกไปถึงเมืองมอระแมน ฝ่ายข้างอังกฤษก็แต่งให้นายร้อยเอกเฮนรี่เบอนี่เป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพ ฯ เนื่องในการที่เข้ากันทำสงครามในครั้งนั้น ครั้นเมื่อเสร็จสงคราม ไทยกับอังกฤษจึงตกลงปรองดองกัน ฝ่ายไทยยอมให้ประโยชน์ทางเมืองพม่าแก่อังกฤษ ฝ่ายอังกฤษยอมเอาตัวเจ้าพระยาไทรบุรีไปกักไว้ให้ห่างไกล แลรับช่วยอุดหนุนไทยให้ปกครองหัวเมืองมลายูที่ได้ไว้ใหม่โดยสดวก นอกจากนี้ได้ทำหนังสือสัญญาค้าขายกันเมื่อปีขอ พ.ศ. ๒๓๖๙ เป็นเนื้อความว่าไทยยอมให้เรือค้าขายของอังกฤษเข้ามาค้าขายในพระราชอาณาจักรโดย

สดวก ข้างอังกฤษยอมให้ไทยเก็บค่าจังกอยตามขนาดปากเรือ ถ้าเปนเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาในเมืองไทยให้เก็บจังกอยวาละ ๑,๗๐๐ บาท ถ้าเปนเรือเปล่าเข้ามาซื้อสินค้าฝ่ายเดียว ให้เก็บจังกอยวาละ ๑,๕๐๐ บาท เมื่อได้เสียจังกอยแล้ว ไทยรับว่าจะไม่เรียกภาษีอากรอย่างอื่นอีก ได้ทำสัญญากันดังนี้ ต่อมาถึงปีมะโรง พ. ศ. ๒๓๗๕ อเมริกันมาขอทำหนังสือสัญญาค้าขาย ก็ได้ทำกันเช่นเดียวกับอังกฤษอีกชาติหนึ่ง เมื่อได้ทำหนังสือสัญญากันแล้ว ต่อมาทั้งอังกฤษแลอเมริกันเกิดไม่พอใจ เหตุด้วยในสมัยนั้นประเพณีในเมืองไทยทั้งในหลวงแลเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ยังประกอบการค้าขายตามประเพณีซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่งเรือของตนเองไปซื้อขายสินค้าถึงนานาประเทศบ้าง เช่าระวางเรือของผู้อื่นฝากสินค้าไปมาบ้าง ส่วนการค้าขายของหลวงยังมีพระคลังสินค้า สำหรับซื้อขายสินค้าบางอย่างซึ่งห้ามมิให้ผู้อื่นซื้อขาย พวกอังกฤษแลอเมริกันเมื่อมีหนังสือสัญญาแล้ว กล่าวหาว่ารัฐบาลแย่งค้าขาย แลตั้งพระคลังสินค้าเก็บภาษีโดยทางอ้อมไม่ทำตามสัญญา ฝ่ายข้างไทยว่าไม่ได้ทำผิดสัญญา เพราะพวกพ่อค้าแขกแลจีนต้องเสียภาษีอากรอยู่อย่างเดิม พวกฝรั่งจะขอเปลี่ยนเสียค่าปากเรือแทนภาษีก็ได้ ยอมตามใจสมัค การที่ทำสัญญานั้นไม่ได้หมายความว่าจะเลิกการค้าขายของหลวง หรือไม่อนุญาตให้เจ้านายข้าราชการค้าขาย เปนข้อทุ่งเถียงกันดังนี้.

ครั้นถึงปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ รัฐบาลอเมริกันแต่งให้มิศเตอรโยเสฟ บัลเลศเตียเปนทูตเข้ามาขอแก้สัญญาที่ได้ทำไว้ แต่โยเสฟบัลเลศเตีย ไม่สันทัดวิธีการทูต มาประพฤติแลพูดจาก้าวร้าว ก็เกิดเปนปากเสียง เกี่ยงแย่งกัน บัลเลศเตียเกิดโทษะก็กลับไปในเดือน ๖ ปีจอ หาสำเร็จ ประโยชน์ที่เข้ามาไม่

ถึงเดือน ๙ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ นั้น รัฐบาลอังกฤษก็แต่งให้เซอเซม สยรุกเปนทูตเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาเช่นเดียวกับอเมริกัน แต่มา ประจวบเวลาพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มทรงประชวรเมื่อ คราวจะเสด็จสวรรคต จึงพระราชทานกระแสพระราชดำริห์ออกมาให้ ข้าราชการผู้ใหญ่ปฤกษาหารือกัน ว่ากล่าวเจรจากับเซอเซมสยรุก ดัง ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ที่สุดไม่ตกลงกันที่จะแก้ หนังสือสัญญา เซอเซมสยรุกต้องกลับไปเปล่า เหมือนอย่างทูต อเมริกัน แต่เหตุการณ์ในชั้นนี้ผิดกับเมื่อครั้งหมอครอเฟิด แลเฮนริ เบอนิเปนทูตเข้ามาคราวก่อน ด้วยเดิมมาจีนก็ไม่ยอมทำหนังสือสัญญา ทางไมตรีกับต่างประเทศ จนเกิดรบกับอังกฤษขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ต่อ แพ้อังกฤษจึงยอมทำหนังสือสัญญา เปนเหตุให้ฝรั่งได้ใจ เห็นว่า ต้องใช้อำนาจึงจะให้พวกชาวตวันออกยินยอมเปนไมตรีตามประสงค์ได้ เซอเซมสยรุกกลับไปคราวนั้น ความปรากฏว่าไปเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษ ขอให้ส่งกำลังเรือรบเข้ามายังคับไทยให้ทำสัญญาทางไมตรี เดิมรัฐบาล อังกฤษจะทำเช่นนั้น แต่เผอิญประจวบเวลาทางเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาล

พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อปีกุญ พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้ทรงพระราชดำริห์โดยพระปริชาญาณเห็นมาแต่เมื่อยังทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ว่าเหตการณ์ทางประเทศตวันออกนี้เปลี่ยนแปลง ด้วยฝรั่งมามีอำนาจขึ้น ซึ่งจะไม่รับเปนไมตรีนั้นไม่ได้ ฝ่ายข้างอังกฤษรัฐบาลมอบอำนาจให้เซอยอนเบาริงเข้าเมืองฮ่องกงมาจัดการทำหนังสือสัญญากับไทยให้สำเร็จ เซอยอนเบาริงทราบพระอัธยาศรัยในพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลทราบว่าได้ทรงศึกษาสันทัดภาษาอังกฤษ จึงมิจดหมายเข้ามาทำทางไมตรีให้มีต่อส่วนพระองค์ แล้วตัวเซอยอนเบาริงเองเปนราชทูตเชิญพระราชสาสน์ของสมเด็จพระราชินีนิวกตอเรียเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีโดยฉันประเทศที่เสมอกัน ก็ได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ ต่อนั้นประธานาธิบดีสหปาลีรัฐอเมริกา แลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชนโปเลียนที่ ๓ ฝรั่งเศส แต่งอรรคราชทูตให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ก็ได้ทำหนังสือสัญญากับไทยเปนลำดับมา

การสมาคม แลเจรจาการบ้านเมืองกับฝรั่งแต่ก่อน ไทยเราลำบากด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ที่มีความนิยมแบบอย่างข้างจีนมาแต่โบราณประการ ๑ ที่ไม่รู้ภาษาฝรั่งประการ ๑

ลักษณการพูดจากันในระหว่างไทยกับทูตฝรั่ง เมื่อคราวครอเฟิดทูตอังกฤษเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ ก็ดี แลคราวเซนริเยอนิเข้ามาเมื่อต้นรัชกาลที่ ๓ ก็ดี ยังไม่มีผู้ใดในประเทศนี้ที่จะรู้ทั้งภาษาอังกฤษแล

ภาษาไทยสำหรับใช้เปนล่าม ทูตอังกฤษมีแต่ล่ามที่รู้ภาษาอังกฤษกับ
ภาษามลายู ต้องพูดภาษาอังกฤษให้ล่ามส่งภาษามลายูมาให้ล่าม
มลายูของไทยแปลเสนอเปนภาษาไทย ฝ่ายไทยจะพูดไปก็ต้องใช้ล่าม
สองต่อเช่นนั้น ครั้นมาถึงทูตอเมริกันเข้ามาครั้งเอตมันรอเบิตมีพวก
มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ จนรู้ภาษาไทยแล้ว ได้
อาศรัยพวกมิชชันนารีเปนล่าม เมื่อมาถึงคราวบัลเลศเตียเข้ามา มี
มิชชันนารีเข้ามาอยู่หลายคน แลได้มาผูกหัดคนไทย เช่นขุนปรีชา
ชาญสมุทเปนต้น ให้รู้ภาษาอังกฤษมีขึ้นบ้างในชั้นนั้น ครั้นคราว
เซอเซมสบรุกเข้ามาถึง มิไทยคือพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเมื่อยังทรงผนวช สามารถจะตรวจหนังสือภาษาอังกฤษที่มิโต้
ตอบกันได้ การที่จะส่งภาษาจึงสดวกไม่ลำบากดังแต่ก่อน ว่าโดยย่อ
ในการที่เกี่ยวข้องกับฝรั่งต่างชาติ เมื่อเหตุการณ์ทางประเทศตวันออก
เปลี่ยนแปลงในสมัยที่กล่าวมา เมืองไทยได้อาศรัยพระปรีชาญาณ
ของพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนสำคัญ จึงมิได้เกิด
เหตุร้ายอย่างเช่นเกิดทั้งในประเทศจีน ประเทศญี่ปุ่น ประเทศพม่า
แลประเทศญวนซึ่งถูกฝรั่งข่มขี่ จนต้องยอมทำสัญญา ซึ่งเปนผลร้าย
แก่บ้านเมือง กลายกลับเปนดีได้แต่ญี่ปุ่นประเทศเดียว

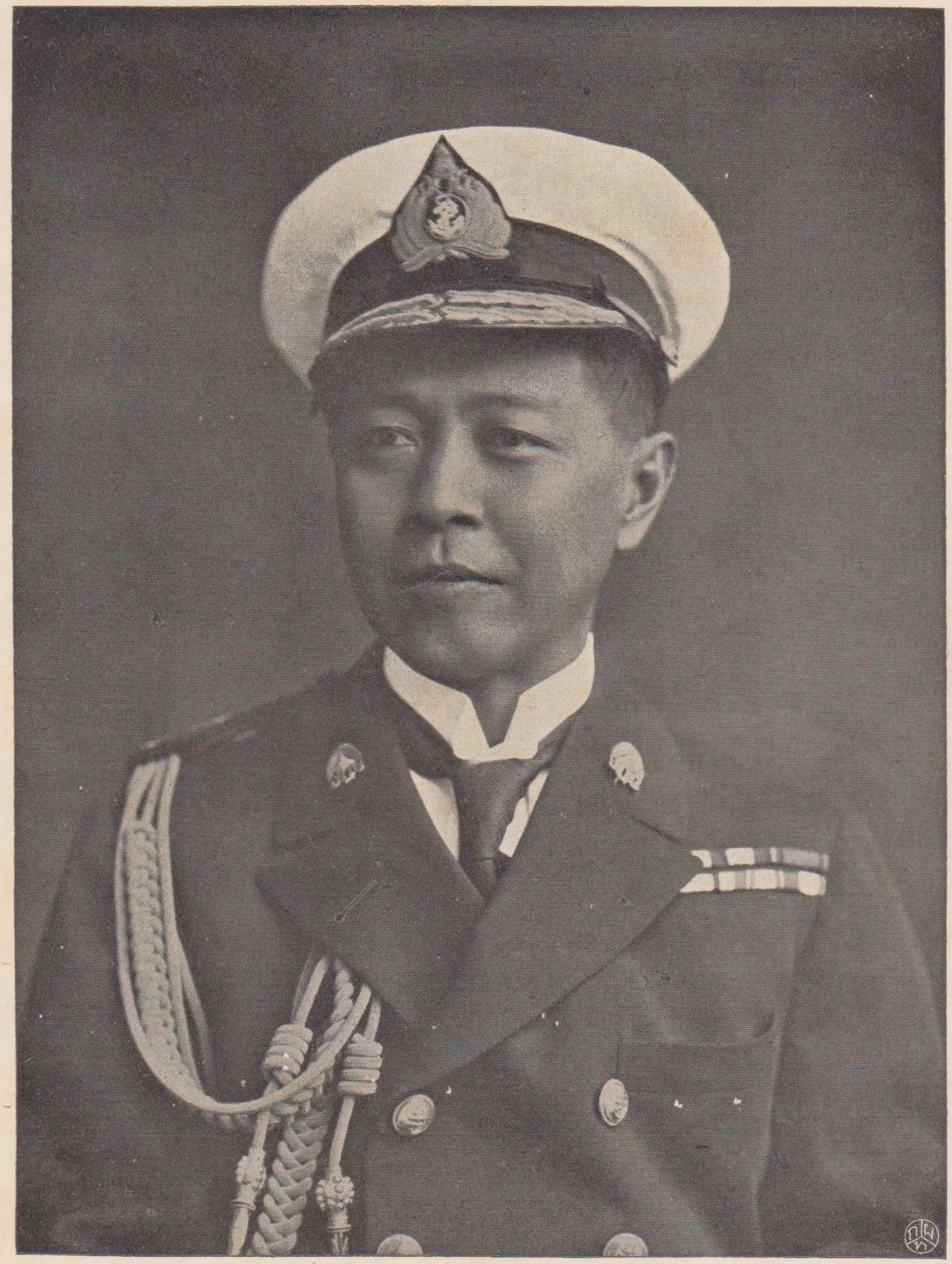
อนึ่งจดหมายเหตุที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ผู้ที่มีนามปรากฏต่อมา
ได้เลื่อนยศศักดิ์เปลี่ยนนามไปจากที่เรียกในจดหมายเหตุโดยมาก จึง
ลงนามตามที่ปรากฏในชั้นหลัง ทำเปนบาญชีไว้ข้างท้ายคำอธิบายนี้
เพื่อให้สดวกแก่ผู้อ่านในสมัยนี้

ได้อธิบายเรื่องเบื้องต้นของจดหมายเหตุแล้ว ทีนี้จะกล่าวถึงเรื่องพระประวัติของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ต่อไป การเรียบเรียงเรื่องพระประวัติกรมหลวงชุมพร ฯ อยู่ข้างลำบาก ด้วยไม่ปรากฏว่าได้ทรงทำพระประวัติไว้ประจำกระทรวง ได้แต่สืบสวนแลค้นหาในหนังสือต่าง ๆ ตามแต่จะพบ ประกอบกับที่ข้าพเจ้าทราบอยู่ด้วยตนเองบ้าง เวลาที่เรียบเรียงก็มีน้อย เกรงจะไม่สู้เรียบร้อย ถ้าที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงวิปลาศหรือขาดตกบกพร่องบ้างอย่างไร ต้องขออภัยแก่ท่านทั้งหลายด้วย

พระประวัติ

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ ทรงพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อณวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ธันวาคม ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๒๓ เปนพระเจ้าลูกเธอพระองค์ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาโหมด ป.จ. ธิดาพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) พระองค์ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิงอรองค์อรรคยุพาสันพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ที่ ๓ พระองค์เจ้าสุริยงประยูรพันธุ์ เปนกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส แล้วจึงสิ้นพระชนม์

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

พ,ศ, ๒๔๒๓ – ๒๔๖๖

เมื่อกรมหลวงชุมพร ฯ ยังทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาอักขรสมัยที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วได้เปนนักเรียนในโรงเรียนหลวง ณพระตำหนักสวนกหลาย ทรงศึกษาอยู่จนโสกันต์แล้ว เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการณประเทศอังกฤษ พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้เสด็จไปอยู่ด้วยกันแลทรงเล่าเรียนด้วยกัน จนถึงสมัยเมื่อจะทรงศึกษาวิชาณเพาะพระองค์จึงได้แยกกัน กรมหลวงชุมพร ฯ ทรงศึกษาวิชาการทหารเรือเปนพระองค์แรกในพระเจ้าลูกเธอของพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลในขณะเมื่อเปนนักเรียนนายเรืออยู่ในทหารเรืออังกฤษนั้น ประจวบเวลาพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปครั้งแรก เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๔๐ กรมหลวงชุมพร ฯ ขอลามารับเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฯ มาเข้ากระบวรเสด็จที่เกาะลังกา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการตามตำแหน่งนักเรียนนายเรือ ไปในเรือพระที่นั่งมหาจักรี มีในลายพระราชหัตถเลขาพระราชทานมาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ฯ ดังนี้

"ในเวลาเขียนหนังสืออยู่นี้ อาภากร, กับหลวงสุนทร, มาถึงอาภากรโตขึ้นมากแลขาวขึ้น เขามีเครื่องแต่งตัวเปนมิดชิบแมนมาพร้อมแล้ว ฉันได้มอบให้อยู่ในใต้บังคับกัปตันเปนสิทธิขาด เว้นแต่วันนี้เขาอนุญาตให้มากินเข้ากับฉันวันหนึ่ง"

เมื่อพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับคืนพระนคร โปรด ฯ ให้กรมหลวงชุมพร ฯ อยู่ทรงศึกษาวิชาทหารเรือในประเทศอังกฤษต่อมา จนสอบวิชาได้ถึงชั้นนายเรือ แล้วจึงได้เสด็จกลับคืนมายังประเทศนี้ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้สร้างวังใหม่พระราชทานเป็นที่ประทับที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมใกล้สพานชมัยมรุเชษฐ

ตั้งแต่กรมหลวงชุมพร ฯ เสด็จกลับมาจากประเทศยุโรป ก็ได้มีตำแหน่งรับราชการในกรมทหารเรือมาแต่แรก เดิมได้เป็นตำแหน่งผู้บังคับการเรือมุรธาวสิตสวัสดิ์ แลต่อมาถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาเป็นกรมหมื่น ฯ ทรงยกย่องความชอบความดีไว้ในประกาศตั้งกรมดังนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม นาคสังวัจฉระ กติกมาส ศุกรปักษดิถี ดิถีครุวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ พฤศจิกายนมาส ทสมมาสาหะคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระยาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาในประเทศยุโรป จนได้เข้าฝึกหัดในการทหารเรือ ได้เสด็จลงประจำเรือจนเสร็จวิธีเรียน ครั้นเมื่อเสด็จ

ห้องสมุดพุ...
จังหวัดนครราชสีมา

พระราชดำเนิรประพาสยุโรป ได้เสด็จมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระยาทณเกาะลังกา ได้เสด็จลงประจำเรือพระที่นั่งมหาจักรี ทรงถือท้ายเรือพระที่นั่งด้วยพระองค์เอง ครั้นเมื่อเสด็จกลับเข้ามาในกรุงเทพมหานคร ก็ได้ทรงรับราชการในกรมทหารเรือสืบมาจนบัดนี้ มีวัยวุฒิปรีชาสามารถอาจหาญในวิชาการทางที่ทรงร่ำเรียนมา สมควรที่จะมีพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอากากรเกียรติวงศ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬารทุกประการ

เจ้ากรม เปนหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ ถือศักดินา ๖๐๐
ให้ทรงตั้ง ปลัดกรม เปนหมื่นระนองนัครานุกิจ ถือศักดินา ๕๐๐
สมุห์บาญชี เปนหมื่นกาญจนดิษฐ์ผดุงพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เปนวันที่ ๑๓๑๕๘ ในรัชกาลปัตยุบันนี้.

กรมหลวงชุมพร ฯ รับราชการในกรมทหารเรือ ทรงมุ่งหมาย
จะฝึกหัดไทยให้เดินเรือทเลได้อย่างชาวต่างประเทศ เปนสำคัญมาแต่
แรก ด้วยก่อนนั้นมาบรรดาเรือรบกลไฟ ยังต้องหาฝรั่งมาเปนผู้
บังคับการ ชาวประเทศนี้ที่สามารถจะเดินเรือทเลได้ มีแต่พวกอาสา
จามบางคน ซึ่งพอจะเดินเรือได้ในทเลอ่าวสยาม โดยอาศรัยความ
ชำนาญอย่างเดียว แม้เมื่อตั้งกรมทหารเรือขึ้นในรัชกาลที่ ๕ แล
ได้ตั้งโรงเรียนสำหรับนายทหารเรือแล้ว การฝึกสอนให้นายทหารไทย
รู้วิธีเดินเรือทเลก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์ได้ ยังต้องใช้ฝรั่งบังคับการ
เรืออยู่ จนกรมหลวงชุมพร ฯ เสด็จเข้ามารับราชการในกรมทหารเรือ
จึงทรงเริ่มริบำรุงการฝึกสอนนายทหารเรือ พระยาทสมเด็จ ฯ พระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์เห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ตั้งกรมหลวงชุมพร ฯ เปนตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษา
ทหารเรือ เมื่อปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๔๔๘ แต่นั้นก็ทรงพยายามจัดการ
ฝึกสอนนายทหารเรือมา จนได้ย้ายโรงเรียนนายทหารเรือไปตั้งที่พระ
ราชวังเดิม ใต้วัดอรุณราชวราราม พระยาทสมเด็จ ฯ พระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ ไปเยี่ยมโรงเรียน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน
ปีมะเมีย พ. ศ. ๒๔๔๙ พอพระราชหฤทัยในการที่กรมหลวงชุมพร ฯ ได้
ทรงจัด ทรงเขียนลายพระราชหัตถเลขาชมไว้ในสมุดของโรงเรียนดังนี้

" วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕

เรา จุฬาลงกรณ์ ป. ร. ได้มาเยือนโรงเรียนนี้ มีความปลื้มใจ ซึ่งได้เห็นการทหารเรือมีรากหยั่งลงแล้ว จะเป็นที่มั่นสืบไปในภายหน้า"

ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อโปรด ฯ ให้ยกกรมทหารเรือขึ้นเป็นกระทรวงเสนาบดี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหลวงชุมพร ฯ เลื่อนขึ้นเป็นตำแหน่งผู้ช่วยเสนาบดีด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง แต่รับราชการอยู่ในตำแหน่งนี้เดียว กรมหลวงชุมพร ฯ ไม่ทรงสบาย ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกเป็นนายทหารกองหนุนอยู่ชั่วคราว ๑ จนถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงเสด็จกลับเข้ามารับราชการเป็นตำแหน่งจเรทหารเรือ ต่อมาในปลายปีนั้น ได้เลื่อนขึ้นเป็นเสนาธิการ

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๖๓ ราชนาวีสมาคมจัดการเรี่ยรายได้เงินสำหรับซื้อเรือรบลำหนึ่ง ชื่อทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหลวงชุมพร ฯ เป็นข้าหลวงพิเศษออกไปยุโรปเพื่อจัดหาเรือที่ราชนาวีสมาคมทูล ฯ ถวายนั้น เมื่อได้เรือพระร่วงแล้ว กรมหลวงชุมพร ฯ ทรงบังคับเรือนั้นเอง แล่นมาแต่ประเทศอังกฤษจนถึงกรุงเทพ ฯ ปรากฏเป็นครั้งแรกว่านายทหารเรือไทยได้สามารถแล่นเรือมาไกลถึงเพียงนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนพระยศเป็นกรมหลวง ฯ มีคำประกาศ ทรงยกย่องความชอบความดี ดังนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดิตภาค ๒๔๖๓ พรรษา ปัตยุบันกาล มักกฎะสังวัจฉระ พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสุรทิน ชิวะวาร โดยกาลนิยม

พระยาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ ได้โดยเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการณประเทศยุโรปคราวเดียวกัน ได้ประทับอยู่เล่าเรียนชั้นประถมศึกษาในสำนักอันเดียวกัน เปนผู้คุ้นเคยสนิทร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยใต้ฝ่าละอองธุลีพระยาทมาช้านาน ยิ่งกว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์อื่น เมื่อทรงแยกไปศึกษาวิชาการทหารเรือสำเร็จ ได้กลับเข้ามารับราชการในกระทรวงทหารเรือ ก็ได้ทรงพระอุตสาหะจัดราชการด้วยพระปรีชาสามารถอาจหาญในวิชาการที่ทรงร่ำเรียนมา ได้รับพระราชทานยศในตำแหน่งราชการเปนลำดับมา จนได้เปนนายพลเรือตรี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๗ มีความดีความชอบปรากฏในประกาศตั้งกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับราชการในตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือเพิ่มขึ้นอีก ได้ทรงวางระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ให้ราชการทหารเรือดำเนิรเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ ข้อสำคัญที่ควรยกขึ้นกล่าว คือ ได้ทรงพระราชดำริห์จัดการโรงเรียนนายทหารเรือแลนายช่างกลให้เจริญยิ่งขึ้น ทรงเพาะวิชาการฝ่ายทหารเรือแลวิชาช่างกลให้นายทหารเรือไทยมีความ

รู้ความชำนาญ สามารถเปนผู้บังคับบัญชาการแลเปนครูได้เปนผลสำเร็จ ไม่ต้องใช้ชาวต่างประเทศเปนผู้บังคับบัญชา แลเปนครูเหมือนแต่กาลก่อน ทั้งได้ทรงทำแผนการทัพเรือ แลทรงจัดการศึกษาทางยุทธศาสตร์ยุทธวิธีกระบวรรบในกองทัพเรือให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นเปนอันมาก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ทรงเลื่อนยศเปนนายพลเรือโท แลในปีนั้นเองได้ทรงเลื่อนยศขึ้นเปนนายพลเรือเอก แลเปนผู้แทนคณะกรรมการราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ออกไปจัดซื้อเรือรบหลวง "พระร่วง" ณประเทศอังกฤษ แลทรงพระอุตสาหะนำเรือรบหลวง "พระร่วง" เข้ามาสู่กรุงเทพมหานครด้วยพระองค์เอง ได้มาถึงโดยสวัสดิภาพ เปนความชอบพิเศษของพระองค์อีกส่วนหนึ่ง ในบัดนี้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือ อันเปนตำแหน่งสำคัญ ทรงตั้งพระทัยรับราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยพระปรีชาสามารถ กอบด้วยพระอุตสาหะพิริยภาพมิได้ย่อหย่อน ทรงมีความซื่อสัตย์สุจริตแลจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรเปนที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย แลสมควรที่จะทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่พระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระ

บรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิมโหฬารทุกประการ

เจ้ากรมเปนหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ ถือศักดินา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรมเปนขุนรนองนัครานุกิจ ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชีคงเปนหมื่นกาญจนดิฐผดุงพล ถือศักดินา ๔๐๐

ถึงปีขอ พ.ศ. ๒๔๖๕ ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือว่างลง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหลวงชุมพร ฯ เปนผู้แทนเสนาบดีกระทรวงทหารเรืออยู่ ๖ เดือน พอถึงเดือนเมษายน ปีกุญ พ.ศ. ๒๔๖๖ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เปนเสนาบดีทรงบัญชาการกระทรวงทหารเรือเต็มตำแหน่งต่อมา

แต่เมื่อกรมหลวงชุมพร ฯ ได้ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือนั้น เปนพระโรคภายในประชวรเสาะแสะอยู่แล้ว พอทรงรับตำแหน่งแล้วก็กรายถวายบังคมลาออกไปเปลี่ยนอากาศที่ชายทเล ข้างใต้ปากน้ำเมืองชุมพร ณที่ซึ่งได้ทรงจองไว้หมายจะทำสวน ผเอิญไปถูกฝน เกิดเปนโรคหวัดใหญ่ ประชวรอยู่เพียง ๓ วันก็สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ปีกุญ พ.ศ. ๒๔๖๖ ประมวลพระชัณษาได้ ๔๔ ปี ได้เปนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรืออยู่เพียงเดือนเศษ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระศพกลับมาประดิษฐานไว้ที่วังแลทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเปนนิจมา จนเดือนธันวาคม

พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพกรมหลวงชุมพร ฯ มีกระบวรแห่ฝ่ายทหารตามพระเกียรติยศ นายพลเรือเอก แลกระบวรฝ่ายพลเรือนตามพระเกียรติยศเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ไปพระราชทานเพลิงพระศพณพระเมรุทองสนามหลวง เมื่อณวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ นี้ กรมหลวงชุมพร ฯ ได้ดำรงพระยศ แลได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์หลายชั้น เลื่อนขึ้นโดยลำดับ จะกล่าวถึงแต่ที่เปนชั้นสูงสุด ซึ่งดำรงอยู่ในเวลาเมื่อสิ้นพระชนม์ คือ เปนนายพลเรือเอก ราชองครักษ์ แลองคมนตรี นายกองโทเสือป่า ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักริบรมราชวงศ, นพรัตนราชวราภรณ์, ประถมจุลจอมเกล้าวิเศษ, ตรารัตนวราภรณ์, ประถมาภรณ์ช้างเผือก, ประถมาภรณ์มงกุฎสยาม, มหาโยธิน รามาธิบดี เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๕ ชนที ๒ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชนที ๑ เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา, เหรียญจักรมาลา, เหรียญราชินี, กับทั้งเหรียญแลเข็มพระราชพิธีต่าง ๆ ตามพระเกียรติยศอิกหลายอย่าง ทั้งเข็มข้าหลวงเดิมด้วย

พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำรัสขอหม่อมเจ้าหญิงทิพยสัมพันธ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณพันธวงศ์วรเดช พระราชทานเปนพระชายากรมหลวงชุมพร ฯ มีพระโอรสด้วยกัน คือ หม่อมเจ้าชายอาทิตย์ทิพยอาภา สมเด็จพระไอยกาธิราชทรงสถาปนาเปนพระองค์เจ้า เวลานี้ยังทรงเล่าเรียนอยู่ในยุโรป พระองค์ ๑ หม่อมเจ้าชายรังษิยากร พระองค์ ๑ หม่อมเจ้าหญิงทิพย

สัมพันธ์สิ้นชีพิตักษัยไปเสียก่อน กรมหลวงชุมพร ฯ มีหม่อมเจ้าชายหญิงนอกจากที่กล่าวมาอีก ๗ องค์ คือ หม่อมเจ้าหญิงจารุพัตรา ๑ หม่อมเจ้าหญิงศิริมายังอร ได้เสกสมรสกับหม่อมเจ้าชายไขแสงรพีในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๑ หม่อมเจ้าหญิงสมรบรรเทิง ๑ หม่อมเจ้าหญิงเริงจิตรแจรง ๑ หม่อมเจ้าชายดำแคงฤทธิ์ ๑ หม่อมเจ้าครรชิตพล ๑ หม่อมเจ้าชายตุ้น ๑

จะกล่าวถึงพระอัธยาศรัยของกรมหลวงชุมพร ฯ ไว้ในที่สุดเรื่องพระประวัติพอเปนที่ระลึกโดยสังเขป กรมหลวงชุมพร ฯ มีพระอัธยาศรัยอันเปนข้อสำคัญในพระคุณวุฒิ คือความซื่อตรงอย่างหนึ่ง ความกล้าหาญในบรรดาการซึ่งทรงทำ ด้วยหวังจะให้เกิดประโยชน์อย่างหนึ่ง ความสามารถซึ่งจะทำการอันทรงจำนงให้สำเร็จดังพระประสงค์อย่างหนึ่ง แลความโอบอ้อมอารีต่อมิตรไม่เลือกหน้าอย่างหนึ่ง อาศรัยพระคุณสมบัติดังกล่าวมานี้ จึงทรงสามารถทำราชการต่าง ๆ ซึ่งได้รับทำในหน้าที่ให้ลุล่วงดังได้กล่าวมาข้างต้น แลทรงศึกษาการอื่น คือวิชาช่างเขียน วิชาแพทย์ แลกระบวรมวยปล้ำ ตลอดจนวิชาดนตรี สันทัดแทบทุกอย่าง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลทั้งหลายก็มิได้ทรงเลือกชั้นบรรดาศักดิ ได้คบใครคงอารีดีด้วยทั่วไปมิได้ถือพระองค์ เพราะฉนั้นไม่ว่าใครที่บรรดากรมหลวงชุมพรได้คบหาสมาคม จะเปนพระก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม เจ้าก็ตาม ไพร่ก็ตาม คงมีใจรักใคร่ไม่เลือกหน้า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าบรรดาผู้ซึ่งได้คุ้นเคยกับกรมหลวงชุมพร ฯ คงจะเห็น

จริงด้วยดังกล่าวมาทุกประการ สิ้นเรื่องพระประวัติกรมหลวงชุมพร ฯ เพียงเท่านี้

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขออนโมทนา กุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าจอมมารดาโหมด ได้บำเพ็ญเปน การอุทิศถวายพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ แลที่ ได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย

ดำรงราชานุภาพ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๒ ธันวาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๖

บุคคลที่ปรากฏในหนังสือเรื่องเซอเซมสบรุก

ทูลกระหม่อมพระเจ้าฟ้ากรมขนอิศเรศรังสรรค์ — พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมขุนเดชอดิศร — เปนสมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร ในรัชกาลที่ ๔

กรม(หมื่น)วงศาสนิท — เปนกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในรัชกาลที่ ๔

เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) — เปนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ในรัชกาลที่ ๔

พระยาศรีพิพัฒน (ทัต) — เปนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ ในรัชกาลที่ ๔

พระยาพิพัฒนโกษา (บุญศรี) — เปนพระยามหาอำมาตย์ธรรมา ในรัชกาลที่ ๔ แล้วเปนเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ในรัชกาลที่ ๕

พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม)

พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (บุญมา) — เปนพระยาไกรโกษา ในพระบวรราชวังรัชกาลที่ ๔

พระยาสวัสดิ์วารี (ฉิม)

หม่อมพิพิธอักษร (เสง) — เปนหลวงพิทักษ์คงคา ในรัชกาลที่ ๔

หมื่นจรเจนชลา
หมื่นวรวาทิล่าม
หมื่นแม่น
นายพานช

พระยาสุรเสนา (สุก) เปนเจ้าพระยายมราช ในรัชกาลที่ ๔
เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะภาษาไทยว่าทองดี)
พระยาพิไชยรณฤทธิ์ เปนพระยามหาอรรคนิกร ขางวางทหารมีน
(เหม็น) เมืองสมุทปราการ ในรัชกาลที่ ๔
พระยาวิชิตณรงค์ เปนพระยาพิไชยสงคราม ในรัชกาลที่ ๔
(พัก)
พระยารามกำแหง เปนพระยาอภัยพิพิธ ในรัชกาลที่ ๔
(กะต่าย)
พระยาราชยังสัน (ยัว)
พระยาวิเศษสงคราม (จัน ชื่อคฤศตัง ชื่อเบนิดิกต์)
หลวงศรีเยาวภาษ เปนพระจักราราชมนตรีในรัชกาลที่ ๔

พระยาราชสุภาวดี เปนเจ้าพระยานิกรบดินทร์ ที่สมุหนายก ใน
(โต) รัชกาลที่ ๔
พระยาเพ็ชร์พิไชย (เสือ) เปนเจ้าพระยาธรรมา ในรัชกาลที่ ๔

พระยาอุไทยธรรมราช (หนูใหญ่)	เปนเจ้าพระยามหาศิริธรรมพโล ฯ กรุงเก่า ในรัชกาลที่ ๔ ผู้รักษา
จมื่นไวยวรนาถภักดี ศรีสุริยวงศ์ (ช่วง)	เปนพระยาศรีสุริยวงศ์ ขางวางมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ ๓ เปนเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมหพระกลาโหมในรัชกาลที่ ๔ เปนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕
จมื่นมหาสนิท (แสง บุตร์เจ้าพระยาบดินทร์เดชา)	เปนจมื่นประธานมณเฑียร ในรัชกาลที่ ๔
นายจ่าเรศ (เม่น)	เปนพระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมือง แล้วเปนพระยาวิเชียรคีรี ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ในรัชกาลที่ ๔ เปนเจ้าพระยาวิเชียรคีรี ในรัชกาลที่ ๕
จมื่นทิพเสนา (เรือง)	ทิพเสนาตาแหวนก็เรียก
จมื่นราชามาตย์ (ขำ)	เปนเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ในรัชกาลที่ ๔
จมื่นราชาบาล(ขุนทอง)	เปนพระยาเพ็ชรปาณี ในรัชกาลที่ ๔
จมื่นมณเฑียรพิทักษ์	(สวัสดิ์ บุตร์เจ้าพระยาอภัยภูธร)
จมื่นสิทธิแสนยารักษ์	
จมื่นศักดิ์บริบาล	

จมื่นอินทรเสนา(เอี่ยม) เปนพระยาไพบูลย์สมบัติ ในรัชกาลที่ ๔ เปน
พระยาอิศรานุภาพ ในรัชกาลที่ ๕

พระอภัยพลรบ (แก้ว) เปนพระยาวิชิตณรงค์ ในรัชกาลที่ ๔

หลวงราชมานุ (อาจ)

ขุนสรสิทธิราช

หมอยอน หมอ ยอน. เตเลอ. โยนส์ มิชชันนารี อเมริกัน

นายโยเสฟ

โยเสฟฝรั่ง วิลันดา เปนล่ามของจมื่นไวยวรนาถ

เสมียนอีม มิศเตอร์ เซมส เย อังกฤษ ที่เรียกว่า มิศเย
ในคำปฤกษา ก็คนนี้เอง

สารบาน

เรื่อเซอเซมสยรกเข้ามาถึงปากน้ำ	หน้า	๑
คำแปลหนังสือเซอเซมสยรุกถึงเจ้าพระยาพระคลัง	,,	๒
จดหมายคำสนทนาในระหว่างเจ้าพระยาพระคลัง กับเซอเซมสยรุก	,,	๕
คำแปลหนังสือลอดปลมะสตันถึงเจ้าพระยาพระคลัง	,,	๙
จดหมายคำสนทนาในระหว่างขมิ่นไวยวรนาถกับเซอเซมสยรุก	,,	๑๐
รายงารน้ำที่สันดอน	,,	๑๔
กระแสพระราชดำริห์เรื่องข้อราชการที่จะพูดกับเซอเซมสยรุก	,,	๑๖
เซอเซมสยรุกเข้ามาพักอยู่ที่หน้าวัดประยุรวงศ์	,,	๒๑
จดหมายคำสนทนาในระหว่างเสนาบดีกับเซอเซมสยรุก	,,	๒๒
หนังสือเซอเซมสยรุกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๑	,,	๒๔
หนังสือเซอเซมสยรุกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๒	,,	๒๗
หนังสือเซอเซมสยรุกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๓	,,	๓๑
หนังสือเซอเซมสยรุกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๔	,,	๓๓
ร่างหนังสือสัญญาเซอเซมสยรุกส่งให้เจ้าพระยาพระคลัง	,,	๓๖
หนังสือเซอเซมสยรุกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๕	,,	๔๐
ร่างสัญญาพิกัดสินค้า	,,	๔๗
จดหมายเหตุร่างหนังสือตอบเซอเซมสยรุก	,,	๕๐

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบหนังสือฉบับที่ ๑
ของเซอเซมสบรุก ,, ๕๒
หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบหนังสือฉบับที่ ๒
ของเซอเซมสบรุก ,, ๕๓
หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบขดหมายฉบับที่ ๓
ของเซอเซมสบรุก ,, ๖๐
คำปฤกษาข้าทูลลอง ฯ ที่ตรวจร่างสัญญา ,, ๖๓
หนังสือเสนาบดีพร้อมกันมีถึงเซอเซมสบรุก ,, ๗๙
เซอเซมสบรุกลาจากกรุงเทพ ฯ ,, ๙๐
หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบลอดปลมะสตัน ,, ๙๒
เซอเซมสบรุกฝากสิ่งของไว้ให้ข้าราชการในกรุงเทพ ฯ ,, ๙๓

จดหมายเหตุเรื่องเซอเชมสบรุก
เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓
เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓

วัน ๗ เดือน ๙ ขึ้น ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก พญา พิชิตณรงค์ พญารามกำแหง ยกขึ้นมาเถิงกรุง ฯ เพลาย่าย ๔ โมง เศษว่า กำปั่นไฟมาเถิงหลังเต่าฤก ๒ ลำ ลำหนึ่งกำปั่นเล็กเข้ามาทอดอยู่น่าด่าน กยีตันวอเล็กแจ้งว่า เซอเชมสับรุกให้ถือหนังสือมาเถิงผู้รักษาเมืองสมุทปราการฉบับ ๑ ขอคนนำร่องให้ออกไปนำกำปั่นลำใหญ่เข้ามา

รุ่งขึ้นวัน ๑ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า ๔ โมงเศษ จมื่นไวยวรนารถให้พระอไภยพลรบขี่เรือสำปั้นเก๋งกังลำ ๑ แจ่วทรายลำ ๑ ลงไปรับหนังสือที่กำปั่นไฟ ขึ้นมาที่โรงรับแขกเมือง ๒ ฉบับแล้ว ยิงปืนรับยิงปืนส่งกันข้างละ ๒๑ นัด จึงให้หมื่นแม่น กับไพร่ ๖ คน ออกไปเถิงร่องน้ำ ให้หมื่นจรเจนชลาเปนล่ามไปด้วย ครั้นออกไปเถิงกำปั่นใหญ่แล้ว กยีตันนายกำปั่นให้กำปั่นลำเล็กเข้ามาทอดอยู่ชายชำแระข้างในตรงร่องน้ำ คอยยกธงให้สำคัญ

ครั้นเพลาย่าย ๔ โมง กำปั่นลำเล็กยกธงขึ้น กำปั่นลำใหญ่เห็นธงสัญญาก็ถอนสมอใช้กำปั่นเข้ามา หมื่นแม่นให้หมื่นจรเจนชลาล่ามบอกว่า น้ำขึ้นยังไม่เต็มที่เข้าไปยังไม่ได้ ต้นหนไม่พึงขึ้นแล่นข้ามสันดอนเข้ามา กำปั่นลำใหญ่ครืดดิน จักรพัดโคลนพุ่งขึ้นเต็มกรอบจักร ๆ ไม่เดิน พอเถิงยี่กรั่ว กำปั่นติดตนอยู่แต่เพลา ๒ ทุ่มน้ำลง กำปั่นติแปลงดินมูนข้างกำปั่นสูงขึ้นประมาณศอกเศษ

ครั้นเพลาเช้าน้ำขึ้นเอากำปั่นไฟลำเล็กเข้าชักก็ไม่ออก จมื่นไวย
วรนารถจึงให้พญาอุไทยธรรมราช จมื่นราชามาตย์ขี่เรือแง่ทรายคน
ละลำ ออกไปเย่ียมเยียนเซอเชมสับรุกที่กำปั่นติด

ครั้นณวันเดือน ๙ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลา ๕ โมงเช้า เซอเชมสับรุก
ลงกำปั่นไฟลำเล็กเข้ามาทอดอยู่น่าด่าน เซอเชมสับรุกให้กยีตันบรุก
มิศเซนยอน ขึ้นมาหาจมื่นไวยวรนารถ ๆ บอกว่า เจ้าพญาพระคลัง
ยังอยู่ณกรุง ๆ ได้บอกขึ้นไปว่ากำปั่นเซอเชมสับรุกติดอยู่ที่ชายชำแระ
ข้างใน เจ้าพญาพระคลังมิความวิตกมาก ด้วยเปนเมืองไมตริกัน
จึงสั่งลงมาว่า ถ้าเซอเชมสับรุกจะต้องการสิ่งอันใด ก็จะให้จมื่นไวย
วรนารถจัดแจงให้ อย่าให้ขัดสน เจ้าพญาพระคลังจะลงมาวันพรุ่งนี้

คำแปล หนังสือเซอเชมสับรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

หนังสือ เซอเชมสับรุก มายังท่านเจ้าพญาพระคลังเสนาบดีผู้ใหญ่
ณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาให้ทราบ

ด้วยข้าพเจ้าใช้ให้พี่น้องข้าพเจ้า ชื่อกยีตันบรุกคน ๑ ชื่อ
มิศเซนยอนคน ๑ ถือหนังสือมาแจ้งกับท่านให้ทราบ ว่าเจ้าวิลาศ
ให้ข้าพเจ้าเข้ามาจำเริญทางพระราชไมตรีไทยกับอังกฤษซึ่งเปนมหามิตร
กันมาช้านาน จะได้จัดแจงทางค้าขายให้ลูกค้าได้ ไปมาค้าขายแก่กัน
เปนศุขสบาย มิประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย กับเจ้าวิลาศรับสั่งให้มี
หนังสือลอดไวเกาปลมะสตันขุนนางผู้ใหญ่ในชาติอังกฤษ มาเถิงท่าน

ผู้เปนเสนาบดี ณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาฉบับหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าเข้ามาเถิงแล้วจะส่งหนังสือให้ต่อมือท่าน ความในหนังสือนั้นว่าด้วยความไมตรี ขอให้ท่านนำเอาความในหนังสือขึ้นกราบบังคมทูล แก่พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาให้ทราบ กับขอให้ท่านรับธุระพูดฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาจะพูดจาคิดอ่านกับข้าพเจ้าการงานทั้งปวงก็จะสำเร็จได้ โดยง่าย ทางไมตรีทั้ง ๒ ฝ่ายก็จะได้ยืนนาน แลเมื่อข้าพเจ้าจะเข้ามานี้ เจ้าวิลาศก็ได้สั่งให้จัดเอากำปั่นไฟกำปั่นรบที่อินเดียเข้าไปให้หลายลำ ให้สมยศสมเกียรติ ด้วยกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาแลเมืองวิลาศเปนเมืองใหญ่ จะได้เปนเกียรติเปนยศทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้าปฤกษากับแม่ทัพฝ่ายชเล ซึ่งสำเร็จราชการอยู่ณอินเดีย เห็นว่าไพร่บ้านพลเมืองที่กรุงพระมหานครศรีอยุทธยา ไม่เคยเห็นกำปั่นไฟกำปั่นรบหลายลำ ก็จะตกตื่นหาควรไม่ ข้าพเจ้าจึงจัดแจงเอาแต่กำปั่นไฟ ๒ ลำเข้ามา ถ้าในสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยา แลท่านจะเห็นว่าข้าพเจ้าเปนขุนนางผู้น้อยจึงมีกำปั่นไฟ ๒ ลำ ไม่ควรที่จะเข้ามาว่าด้วยการงานทั้งปวง ถ้าการเปนดังนั้นภายหลังก็จะต้องมาให้มากหลายลำ ข้าพเจ้าเข้ามาครั้งนี้เจ้าวิลาศให้แทนตัวเข้ามา ขอให้ท่านเห็นแก่ทางไมตรีรับรองให้ควรแก่ประเทศอันใหญ่ การไมตรีทั้ง ๒ พระนครก็จะได้ปรากฏแก่นานาประเทศทั้งปวง

แลข้าพเจ้ามีธุระอยู่ในใจที่จะมาพบแก่ท่านโดยมาก จะเขียนใส่มาในหนังสือก็หาควรไม่ ต่อเมื่อใดข้าพเจ้าเข้ามาเถิงท่านแล้ว ก็จะได้

พูดจาชี้แจงให้ท่านแจ้ง หนังสือฉบับนี้เขียนที่กำปั่นไฟชื่อ เฟนิวา
ณวันเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ศักราชฝรั่ง ๑๘๕๐ ปีจอโทศก

ครั้นณวันเดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำ เจ้าพญาพระคลังให้ขุดเรือเก๋งกัง
ปิดทอง ยาว ๑๐ วา ๒ ลำ ยาว ๙ วาลำ ๑ รับเซอเซมสับรุกกับขุนนาง
อังกฤษขึ้นมาที่โรงปลูกไว้รับแขกเมือง ยาว ๙ ห้องมีเฉลียงรอบ
ดายเพดานผ้าขาวแต่งรับ ที่น่าโรงรับแขกเมืองมีทหารปืนยืน๒ฟากถนน
มีทหารใส่เสื้อแดง ใส่หมวกแดง ถือปืน ถือทวน ถือง้าว ถือดาบ
นั่งอยู่น่าโรง ๒๐๐ คน เซอเซมสับรุกขึ้นมาหาเจ้าพญาพระคลังถามว่า
ข่าวันจึงเถิง มาตามชเลสยายอยู่ฤๅ เซอเซมสับรุกตอบว่า มาแต่เมือง
วิลาศ๒ปี มาอยู่เมืองสรวะแล้วมาอยู่เมืองใหม่ มาจากเมืองใหม่๕วัน
เถิงเมืองสมุทปราการ ว่ามีรับสั่งเจ้าวิลาศจะใคร่เปนไมตริกับกรุง ฯ
ให้สนิท ให้ขุนนางอังกฤษปฤกษาพร้อมกันเห็นว่า พระมหากระษัตริย์
จะมีพระราชสาส์นมาว่าด้วยทางไมตริก่อนนั้นยาก ให้ขุนนางพูดจา
กันเสียให้ตกลงก่อน ลูกค้าวานิชไปมาค้าขายเถิงกันแล้ว ภายหลัง
จึงจะได้มีราชสาส์นไปมาเถิงกัน จึงมีรับสั่งเจ้าวิลาศให้ ลอดไวเกาปลมะ
สตันขุนนางผู้ใหญ่ มีหนังสือเข้ามาเถิงเจ้าพญาพระคลังเสนายดีผู้ใหญ่
เซอเซมสับรกจะได้พูดกันกับเจ้าพญาพระคลังให้ตกลง เจ้าพญาพระคลัง
ถามว่า อังกฤษกับกรุง ฯ เปนไมตริกันมาแต่ปีจออัฐศก ศักราชฝรั่ง
๑๘๒๖ ปี กปิตันบารนี่เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางค้าขายคำสัญญาก็ยัง
อยู่ ทำไมความดังนี้เจ้าวิลาศไม่ทราบฤๅ เซอเซมสับรุกตอบว่า ความ

อันนี้เจ้าวิลาศก็รู้อยู่ แต่เปนความของกัมปนี่ เจ้าพญาพระคลังจึงว่า กรุง ฯ ไม่เข้าใจดังนั้น เข้าใจว่าทำไมตริกับชาติอังกฤษ เซอเซมสับรุกจึงว่าชอบอย่ ความซึ่งทำไมตริกันนั้น เจ้าวิลาศก็ทราบ แต่อปมากัมปนี่เหมือนเมืองนคร เมืองวิลาศอุปมาเหมือนหนึ่งกรุง ฯ เจ้าวิลาศว่ากรุง ฯ เปนมหากระษัตริย์จะทำไมตรีให้สนิท กระษัตริย์ต่อกระษัตริย์เปนพระราชไมตรีกันจึงสมควร พูดจากันแล้ว เซอเซมสับรุกก็กลับไป ขอขุนนางผู้ใหญ่ ๒ นาย ไปรับหนังสือที่กำปั่น

จดหมายคำสนทนาในระหว่างเจ้าพระยาพระคลัง กับเซอเซมสับรก

วัน ๖ เดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำเพลาบ่าย ๒ โมง เซอเซมสับรุกขึ้นมาหาเจ้าพญาพระคลัง ๆ พูดกับเซอเซมสับรุก

ข้อหนึ่งเจ้าพญาพระคลังถามว่า มาขี่วันจึงเถิง มาตามชเลสบายอยู่ฤา

เซอเซมสับรุกตอบว่า มาแต่เมืองวิลาศ ๒ ปี มาอยู่เมืองสรวะแล้วมาอยู่เมืองใหม่ มาจากเมืองใหม่ ๕ วันเถิงเมืองสมุทปราการ

ข้อหนึ่งเจ้าพญาพระคลังว่า เซอเซมสับรกไม่เคยเข้ามา กำปั่นติดตื้น เจ้าพญาพระคลังรู้ความไม่มีความสบายจึงลงมา

เซอเซมสับรุกตอบว่า กำปั่นมาติดก็ดีเสียอีก จะได้รู้ใจขุนนางณกรุง ฯ จะช่วยฤาไม่ช่วย ถ้าเห็นแก่ทางไมตรีก็จะช่วยมาก ๆ

เจ้าพญาพระคลังตอบไปว่า เพราะรู้ความว่าเรือติดจึงลงมา ขุนนางซึ่งอยู่ที่เมืองสมุทปราการนั้น ได้ช่วยเหลืออย่างไรบ้าง

เซอเซมสับรกว่า ได้ลงไปช่วยสมควรที่เมืองเปนไมตรีกันแล้ว

เจ้าพญาพระคลังว่า เดียวนี้เปนคราวน้ำตาย กลางเดือนน้ำจึงจะมาก ถ้าเถิงเพลาน้ำมากขึ้น จะให้มีนไวยวรนารถลงไปช่วยเอากำปั่นออกจากตื้น

เซอเซมสับรุกว่า อย่าให้ออกไปเลยลำบาก การไม่ควรที่จะไป

ข้อหนึ่งเจ้าพญาพระคลังถามว่า มาอยู่ที่อินเดีย ๒ ปีแล้ว มีหนังสือมาแต่เมืองวิลาศฤา จึงได้ถือหนังสือเข้ามา

เซมเซมสับรกว่า มีรับสั่งเข้าวิลาศ จะใคร่เปนไมตรีกับกรุง ๆ ให้สนิท ให้ขุนนางอังกฤษปฤกษากัน ขุนนางปฤกษากันเห็นว่า พระมหากระษัตริย์จะมีพระราชสาส์นมาว่าด้วยทางไมตรีก่อนนั้นยาก ให้ขุนนางต่อขุนนางพูดกันเสียให้ตกลงก่อน ลูกค้าวานิชไปมาค้าขายเถิงกันแล้วภายหลังจึงจะได้มีพระราชสาส์นไปมาเถิงกัน จึงมีรับสั่งเข้าวิลาศให้ลอดไวเกาปลมะสตันขุนนางผู้ใหญ่ มีหนังสือเข้ามาเถิงกรมพาหุสมุหพระกลาโหมเจ้าพญาพระคลัง เซอเซมสับรุกจึงได้พูดกันกับเจ้าพญาพระคลังให้ตกลง

เจ้าพญาพระคลังจึงว่า ความในหนังสือมีมาประการใดจะพึงความในหนังสือก่อน

เซอเซมสับรุกจึงตอบว่า ไมตรีไม่อยู่ที่หนังสือ ไมตรีอยู่ที่ใจ ใจรักจะเปนไมตรีจึงจะได้เปนไมตรีกัน ปากเปนไมตรี ใจไม่เปนไมตรีก็ไม่เปนไมตรีกันได้

เจ้าพญาพระคลังตอบไปว่า ไทยนี้ใจซื่อ ปากอย่างไรใจก็อย่างนั้น เซอเซมสัยรุกจึงว่า อังกฤษก็เหมือนกัน ปากอย่างไรใจก็อย่างนั้น เจ้าพญาพระคลังตอบไปว่า ซึ่งเซอเซมสัยรุกว่า ปากอย่างไรใจก็อย่างนั้น ขอยใจนักหนาแล้ว เจ้าพญาพระคลังถามว่า อังกฤษกับกรุง ฯ เปนไมตรีกันมาแต่ปีจออัฐศก ศักราชฝรั่ง ๑๘๒๖ ปี กับต้นยารนี้เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางค้าขาย คำสัญญาก็ยังอยู่ ทำไมความอันนี้เจ้าวิลาศไม่ทราบฤา

เซอเซมสัยรุกตอบว่า ความอันนี้เจ้าวิลาศก็รู้อยู่ แต่เปนของกันปนี่

เจ้าพญาพระคลังจึงตอบว่า กรุง ฯ ไม่เข้าใจดังนั้น เข้าใจว่าทำไมตรีกับชาติอังกฤษ

เซอเซมสัยรุกจึงว่าชอบอยู่ ความซึ่งทำไมตรีกันนั้นเจ้าวิลาศก็ทราบ แต่อุปมากันปนี่เหมือนเมืองนคร เมืองวิลาศอุปมาเหมือนหนึ่งกรุง ฯ เจ้าวิลาศว่ากรุง ฯ เปนพระมหากระษัตริย์ จะทำไมตรีให้สนิท กระษัตริย์ต่อกระษัตริย์เปนพระราชไมตรีกันจึงจะสมควร

เจ้าพญาพระคลังจึงตอบว่า เซอเซมสัยรุกว่าสมควรเปนผู้มีสติปัญญาเข้ามาพูดจาทางไมตรีแล้ว

เซอเซมสัยรุกว่า ความดี ๆ อยู่ในใจเซอเซมสัยรุกอยู่หลายอย่าง จะใคร่พูดให้เจ้าพญาพระคลังฟัง ท่านรักจะฟังก็จะพูดให้ฟัง ถ้าท่านไม่รักฟังก็จะลากลับไป ฤาท่านมีการอยู่จะไม่ได้มาพบกับเซอเซมสัยรุก ถ้าท่านมีธุระสิ่งไรก็ใช้ให้ขุนนางที่ควรจะพูดการได้ ก็ให้ลงไปพูดกับ

เซอเซมสับรุก สบายด้วยบ่วยไข้ ถ้าเซอเซมสับรุกมิธุระจะพูดกับเจ้าพญาพระคลัง ไม่จะขอให้กบี่ตันบรุกที่ ๒ ขึ้นมาพูดจากับเจ้าพญาพระคลัง ไม่ขึ้นมาพูดจากับเจ้าพญา

เจ้าพญาพระคลังจึงว่า เดียวนี้ใจของเซอเซมสับรุกคิดอย่างไร จะอยู่ที่เมืองสมุทปราการนี้ฤาจะได้พูดจากันที่เมืองสมุทปราการ

เซอเซมสับรุกตอบว่า สุดแต่ใจเจ้าพญาพระคลังจะให้ขึ้นไปกรุง ฯ ก็จะขึ้นไป จะให้อยู่ที่เมืองสมุทปราการก็จะอยู่ ฤาจะให้กลับออกไปอยู่กำปั่นใหญ่ก็จะกลับออกไป เซอเซมสับรุกว่า ตัวเปนขุนนางวิลาศเข้ามาเถิงกรุง ฯ แล้วก็เหมือนเปนขุนนางที่กรุง ฯ เหมือนกัน เซอเซมสับรุกว่าไม่รู้จักอย่างธรรมเนียมณกรุง ฯ จะพูดจาผิดพลั้งเหลือเกิน ประการใดขออย่าให้ถือโกรธเลย ช่วยสั่งสอนบอกกล่าวให้ด้วย

เจ้าพญาพระคลังตอบว่า เซอเซมสับรุกเข้ามาพูดทางไมตรี ๒ พระนครอันใหญ่มีอัชฌาไศรยดังนี้ สมควรที่จะเปนทูตขอนอยู่แล้ว

เซอเซมสับรุกยิ้มแล้วก็ลากลับไป ขอขุนนางที่ผู้ใหญ่ ๆ ลงไปรับหนังสือ ๒ คน

จึงให้พญาพิไชยรณฤทธิ์ พญาพิชิตณรงค์ ลงเรือเก๋งบีดทองยาว ๑๒ วาลำ ๑ เรือยาว ๑๐ วาลำ ๑ ลงไปรับหนังสือลอดปลมะสตันขุนนางผู้ใหญ่อังกฤษผู้ได้ว่าการต่างประเทศ ต่อมือเซอเซมสับรุก ๆ ให้กบี่ตันบรุกที่ ๑ มิศเซนยอนที่ ๒ มิศบรานที่ ๓ ตามหนังสือขึ้นมาส่งณโรงรับแขกเมือง พญาวิเศษสงครามได้ทำโต๊ะไปเลี้ยงที่กำปั่น

คำแปล หนังสือลอดปลมะสตัน ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

หนังสือ ลอดไวเกาปลมะสตันกันกรอดออดนิโมดเนาเปออริยัด เจ้าพญาอรรคมหาเสนาผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ในใต้บังคับเจ้านางพญาวิกตอเรีย ทรงอยู่บนแท่นเจ้ากรุงอังกฤษ ที่มีอาญาสิทธิบังคับฝ่ายเหนือฝ่ายใต้เมืองอิรลันด์แลเมืองฮินดูสตัน นอกแต่นั้นเมืองอื่นๆ เหนือลมใต้ลมซึ่งอยู่ในบังคับเจ้าอังกฤษ แลเจ้าพญาอรรคมหาเสนาของนางพญาวิกตอเรียนั้น ปรนิบัติมาเปนทางพระราชไมตรีต่อกัน แลผู้ว่าที่กรมพาหุสมุหพระกลาโหมเจ้าพญาพระคลัง ซึ่งอยู่ใต้บังคับของพระราชโองการ ที่ทรงพระประชมอยู่เหนืออาศนอันประเสริฐ แล้วอรรคมหาเสนาผู้ใหญ่ผู้น้อยคิดราชการพร้อมกัน ปฤกษาเห็นทางพระราชไมตรีต่อกัน เพื่อจะให้ชอบพระไทยเจ้ากรุงเทพ ฯ ศรีอยุทธยา แลเจ้ากรุงอังกฤษจึงใช้ให้หิศเอกสเลนซีเยียมสบรุกเนกคะมันเดออดนิโมดเนาเปออริยัด เปนเจ้าสรวะแลเมืองลาบอนซึ่งจะให้เจ้าชีวิตรณกรุงศรีอยุทธยาชอบพระไทยแก่หิศเอกสเลนซีเยียมสบรุกเนกคมันเดออดนิโมดเนาเปออริยัด เจ้าเมืองสรวะแลเมืองลาบอนเปนอันมาก แลซึ่งข้อราชการในครั้งนี้เพื่อจะให้เปนไมตรีต่อกันไป แลสินค้าของอันใดๆ ที่มีภายี่เปนอันมาก ถ้าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยคิดเห็นชอบด้วยกันแล้ว จึงทำหนังสือไว้ต่อกัน แลเจ้ากรุงเทพ ฯ ศรีอยุทธยา กับเจ้ากรุงอังกฤษนางพญาวิกตอเรียจะได้เปนทองแผ่นเดียวกันที่มิได้รู้ขาด แลซึ่งข้อภายี่นั้นเพื่อจะให้เปน

ประโยชน์แก่กันทั้ง ๒ ฝ่าย แลเจ้ากรุงศรีอยุทธยาด้วยเจ้ากรุงอังกฤษ
จะได้เปนไมตรีกันเปนอันมาก ฝากรักมาณวัน

เพลาเช้า ๕ โมงเศษ เจ้าพญา
พระคลัง ให้จมื่นไวยวรนารถ พญาอุไทยธรรมราช จมื่นราชามาตย์
ขี่เรือกันยายาว ๑๑ วาลงไป ๆ พูดกับเซอเซมสับรุกที่กำปั่น เซอเซม
สับรุกพูดว่า จมื่นไวยวรนารถลงไปนั้นมีความยินดีมาก จะพูดจาถ้อย
ความสิ่งไร จะได้พูดกับจมื่นไวยวรนารถ แล้วว่าเข้ามาครั้งนี้ปราถนา
จะคิดการกับท่านเจ้าพญาพระคลัง ทำนุบำรุงทางไมตรีกรุง ๆ กับ
อังกฤษให้สนิทกันเข้า ลูกค้าพานิชจะได้มีความศุข มิได้คิดหา
ประโยชน์ใส่ตัวเองเหมือนลูกค้าทั้งปวง ใจลูกค้าทั้งปวงเข้ามาปราถนา
จะหาผลประโยชน์ใส่ตัวเขาอย่างเดียว หาได้คิดเถิงผู้อื่นไม่ จมื่นไวย
วรนารถว่าเซอเซมสับรุกคิดดังนี้ก็ชอบอยู่แล้ว การงานทั้งปวงจะสำเร็จ
ก็ด้วยบุญญาตัวเอง หาสำเร็จด้วยถ้อยคำคนอื่นมาเปนอารมณ์ไม่ ถ้า
เอาถ้อยคำคนอื่นมาเปนอารมณ์แล้วการงานทั้งปวงก็จะพ่นเพื่อนเสียไป

จดหมายคำสนทนาในระหว่างจมื่นไวยวรนารถ
กับเซอเซมสับรุก

วันเดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมง จมื่นไวยวรนารถลงไป
กำปั่นไฟ เซอเซมสับรุกให้ขุนนางอังกฤษที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ แต่งตัวสำหรับ
ยศ ขึ้นมารับยนปากเรือ เชิญลงไปในห้องข้างท้ายกำปั่นที่เซอเซมสับรุก

อยู่ เห็นเซอเซมสัยรุกแต่งตัวรับเหมือนกันกับแต่งตัวขึ้นมาหา ฯ พ ณ ฯ แล้วยืนขึ้นรับจับมือบอกให้นั่งโต๊ะอันเดียวกัน เซอเซมสัยรุกว่า ลงไปนั้นมีความยินดีนักหนา จะพูดจาถ้อยความจะได้พูดกับจมื่นไวยวรนารถแลอย่างธรรมเนียมอังกฤษกับไทยไม่เหมือนกัน อังกฤษนับถือยินไทยนับถือนั่ง ถ้าเซอเซมสัยรุกจะไปมาหา ฯ พ ณ ฯ จะผิดอย่างธรรมเนียมเหลือเกินไปบ้างเล็กน้อยประการใด ขอให้จมื่นไวยวรนารถกราบเรียน ฯ พ ณ ฯ อย่าให้ถือโทษเลย

ข้อหนึ่งเซอเซมสัยรุกว่า เปนขุนนางเข้ามาครั้งนี้ปราถนาที่จะคิดการกับ ฯ พ ณ ฯ ทำนุบำรุงทางไมตรีกรุงเทพ ฯ กับอังกฤษให้สนิทกันเข้า ลูกค้าพานิชจะได้มีความศุข มิได้คิดหาประโยชน์ใส่ตัวเองเหมือนลูกค้าทั้งปวง ใจลูกค้าทั้งปวงเข้ามาปราถนาจะหาผลประโยชน์ใส่ตัวเขาอย่างเดียวหาได้คิดเถิงผู้อื่น ๆ ไม่

จมื่นไวยวรนารถว่า เซอเซมสัยรุกคิดดังนั้นก็ชอบสมควรเปนผู้ใหญ่อยู่แล้ว การงานทั้งปวงจะสำเร็จก็ด้วยปัญญาตัวเอง หาสำเร็จด้วยถ้อยคำคนอื่นมาเปนอารมณ์ไม่ ถ้าเอาถ้อยคำผู้อื่นมาเปนอารมณ์แล้วการงานทั้งปวงก็จะฟั่นเฟือนเสียไป

ข้อหนึ่งเซอเซมสัยรกว่าเข้ามาครั้งนี้ ปราถนาจะใคร่ขึ้นไปเถิงกรุง ฯ จะได้อยู่เย่าเรือนให้สบาย

จมื่นไวยวรนารถถามว่า จะขึ้นไปอย่างไร

เซอเซมสัยรุกว่า จะใคร่เอากำปั่นไฟลำเล็กนี้ขึ้นไป

ขมิ้นไวยวรนารถว่า เอาขึ้นไปไม่ได้ กำปั่นไฟเปนเรือรบ ไพร่บ้านพลเมืองที่ไม่เคยเห็นก็จะสดุ้งสะเทือนตกใจ แต่ขุนนางแลคนที่มีปัญญารู้การงานนั้นหากลัวไม่ดอก เซอเซมสัยรุกเข้ามาครั้งนี้ ตั้งใจอยู่ว่าจะมาให้คนทั้งปวงมีความเย็นใจ จะมาทำให้คนที่ไม่มีปัญญาได้ความร้อนใจนั้น หาควรที่จะเอากำปั่นไฟขึ้นไปไม่

เซอเซมสัยรุกว่า ไม่ให้เอากำปั่นขึ้นไปก็ไม่เอาไปดอกจะขอเรือสัก ๒ ลำบรรทุกหีบผ้าเครื่องใช้สรอย กับคนใช้ขึ้นไปก่อน เพลาพรุ่งนี้จะขอให้มิศบรุกที่ ๒ มิศเซนยอนที่ ๓ ขึ้นไปดูจัดแจงเย่าเรือนเสียให้เสร็จก่อน มิศบรุก มิศเซนยอนกลับลงมาแล้ว เซอเซมสัยรุกจึงจะขึ้นไปต่อภายหลัง

ข้อหนึ่งว่า เซอเซมสัยรุกขึ้นมา ๆพณ ๆ ว่าจะให้ขมิ้นไวยวรนารถลงไปช่วยดูแลที่กำปั่นนั้น ขอบใจ ๆพณ ๆ นักหนา แต่คนที่กำปั่นเปนคนมาแต่เมืองวิลาศใหม่ จะไม่มีอัชฌาไศรย จึงขอไว้ว่าอย่าให้ลงไปเลย วันขึ้น ๑๑ ค่ำเพลาเช้าเซอเซมสัยรุกจะออกไปที่กำปั่น ให้ขมิ้นไวยวรนารถออกไปเที่ยวเล่นด้วยเถิด กัปตันที่กำปั่นเถิงเปนนายกำปั่นก็จริง แต่เปนลูกขุนนางผู้ใหญ่

ขมิ้นไวยวรนารถก็รับว่าจะออกไป

ข้อหนึ่งเซอเซมสัยรุกถามว่ากรุงเทพ ๆ เมื่อศักราชล่วงมาแล้วได้ ๑๘๐ ปีเศษ ที่กรุงเทพ ๆแต่งทูตไปเมืองฝรั่ง ๒ ครั้ง ขมิ้นไวยวรนารถรู้บ้างฤๅไม่

จมื่นไวยวรนารถว่า รู้อยู่

แล้วเซอเชมสับรุกเล่าว่า เมื่อยกลายนี้เข้าเมืองนิพอนอยู่ปลายน้ำเมืองมั่งกล่าต่อกับแดนจีน แต่งทูตขุนนาง ๔ คน เชือเข้าคน ๑ เข้ากัน ๕ คน ไปเปนไมตรีกับเจ้าวิลาศเมืองนิพอนถือสาสนาเหมือนไทย แต่พูดภาษาสังสกฤต

กับข้อหนึ่งเล่าว่า เมื่อยกลายนี้เข้าเมืองญวนให้ไปขอตราตั้งมาแต่เจ้าปกิ่ง เจ้าปกิ่งแต่งให้ขุนนางคนหนึ่งลงมาตั้งเจ้าเมืองญวน กับเล่าว่าที่เมืองจีนเดียวนี้เปลี่ยนเจ้าเมืองใหม่ บุตรเจ้าปกิ่งที่ ๔ ได้เปนเจ้า แต่ขุนนางเสนาบดีผู้ใหญ่เปนคนเก่าหาได้เปลี่ยนไม่ ฉบับธรรมเนียมบ้านเมืองก็ยังมีอยู่เหมือนดังเก่า แลว่าผลไม้ที่กรุงเทพ ฯ เขาเล่าฦๅว่าบริบูรณ์นัก มีสารพัดทุกอย่างรศต่าง ๆ กัน ที่เมืองสรวะลูกไม้มีน้อย มีชุมอยู่แต่ทุเรียนอย่างเดียว จะใคร่หาพรรณออกไปปลูกสร้างไว้บ้าง เมื่อจะไปจึงจะเอาไป

จมื่นไวยวรนารถจึงว่า เซอเชมสับรุกกินผลไม้สิ่งไรชอบใจ เมื่อไปจะหาต้นออกไปให้

พูดจากันแล้วจมื่นไวยวรนารถ พญาอุไทยธรรมราช จมื่นราชามาตย์กลับมา พญาราชวังสรรค์ได้จัดสกร เบ็ด ไก่ ไปส่งให้ กับได้ให้ผลไม้ไปแจกกันกินที่กำปั่นทั้ง ๒ ลำ ส่งทุกวัน กำปั่นลำเล็กขึ้นมาจอดอยู่ที่น่าเมืองสมุทปราการ ยุงกัดไม่มีมุ้งจะนอน เจ้าพญาพระคลังได้จัดมุ้งไปให้ นาย ๖ หลัง ไพร่ ๑๒๐ หลัง รวม ๑๒๖ หลัง เซอเชมสับรุก

ขอเรือลำเลียงออกไปถ่ายของในลำกำปั่นที่ติด พญาราชวังสรรค์ได้จัดเรือลำเลียงอาสาขามออกไปถ่ายของที่กำปั่น ๗ ลำ รับถ่ายสายโซ่ถ่าน ปั้น ชั้นจนกำปั่นเขาชั้น กำปั่นติดอยู่แต่ณวันเดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ จนณวันเดือน ๙ แรม ๓ ค่ำน้ำเกิดมาก กำปั่นจึงออกจากที่ตื้นได้กลับออกไปทอดอยู่น้ำลึก ๗ วา

รายงานน้ำ

วันเดือน ๙ ขึ้น ๑๑ ค่ำเพลา ๒ ทุ่มเศษ จมื่นมหาสนิทขึ้นมาแจ้งว่า จมื่นไวยวรนารถให้ผัดายฉิม ออกไปหยั่งน้ำที่กำปั่นติด ที่ร่องลึก ๙.๑๐ | ที่กำปั่นติดลึก ๖.๑๐ |

วันเดือน ๙ ขึ้น ๑๒ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ ขุนประสิทธิราชขึ้นมาแจ้งว่า ที่กำปั่นติดน้ำขึ้น ๖ นิ้ว น้ำที่ร่องลึก ๙.๑๔ | ที่กำปั่นติดลึก ๖.๑๔ |

ครั้นวันเดือน ๙ ขึ้น ๑๒ ค่ำเพลา ๒ ทุ่มเศษ จมื่นศักดิ์บริบาลขึ้นมา ได้ความน้ำเหมือนเพลาเช้า

วันเดือน ๙ ขึ้น ๑๓ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ จมื่นราชาบาลขึ้นมาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ ขึ้น ๑๒ ค่ำ น้ำที่กำปั่นติดลึก ๖.๐๗ | ที่ห่าง

กำปั่นออกมา ๕ วา ฤก ๗๐/๖๐ ลมเปนสำเภาพัดกล้าคลื่นใหญ่ เอา
กำปั่นเล็กเข้าชักกำปั่นใหญ่ กำปั่นใหญ่ก็ติดไฟขึ้นด้วย แล้วกว้านสาย
สมอกะแต่น้ำขึ้นจนน้ำซุด จะให้น่าเรือลงร่อง ก็ไม่ออกจากที่

วันเดือน ๙ ขึ้น ๑๔ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมงเศษ จมื่นมณเฑียรพิทักษ์
มาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ขึ้น ๑๒ นิ้ว น้ำที่ร่อง

ฤก ๑๑๐/๖๐ ที่กำปั่นติดฤก ๑๑๐/๖๐

วันเดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ จมื่นสิทธิแสนยารักษ์
ขึ้นมาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๖ นิ้ว น้ำที่ร่อง

ฤก ๑๐๐/๐ ที่กำปั่นติดฤก ๑๐๐/๐

วันเดือน ๙ แรม ๑ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ จมื่นอินทรเสนา
ขึ้นมาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำขึ้น ๕ นิ้ว น้ำที่ร่อง

ฤก ๑๐๐/๐ ที่กำปั่นติดฤก ๙๐/๐

วันเดือน ๙ แรม ๒ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ ขนประสิทธิราช
ขึ้นมาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ แรม ๑ ค่ำ ขึ้น ๑๗ นิ้ว น้ำที่ร่อง

ฤก ๑๐๐/๐ ที่กำปั่นติดฤก ๙๑๐/๐ เรือออกจากที่ ๓ เส้น

วันเดือน ๙ แรม ๓ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมงเศษ จมื่นราชาบาลขึ้นมาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ แรม ๒ ค่ำชุด ๒๒ นิ้ว น้ำที่ร่องฤก ๑๐ ๐ ๐ ที่กำปั่นติดฤก ๐ ๗ ๐ เรือไม่ออกจากที่

วันเดือน ๙ แรม ๔ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมงเศษ จมื่นมณเฑียรพิทักษ์มาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๙ แรม ๓ ค่ำขึ้น ๑ ศอก น้ำที่ร่องฤก ๑๑ ๐ ๐ ที่กำปั่นติดฤก ๐ ๗ ๐ เรือออกได้ ฯ

กระแสพระราชดำริห์

วัน ๓ เดือน ๙ ขึ้น ๑๒ ค่ำปีจอโทศก เพลาบ่าย ๓ โมง โปรดพระราชทานกระแสพระราชดำริห์ให้พญาพิพิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราชมนตรี จดข้อรับสั่งออกมา

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ความฝรั่งครั้งนี้ควรเสนาบดีจะได้ปฤกษาหาฤๅกัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตำรัสไว้แล้วแต่ข้อค่าธรรมเนียมข้อเดียว ว่าจะเข้ามาขอให้ลด จะขอน้อยที่ไหน จะขอก็จะขอมาก ๆ เราจะยอมลดให้ตามใจดิฤๅจะไม่ยอมลดให้ดิ เจ้าพญาพระคลังเปนเสนาบดีผู้ใหญ่กว่าเสนาบดีทั้งปวง แล้วก็เปนเจ้าพนักงานด้วย เจ้าพญาพระคลังกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าเขาเข้ามาโดยทางไมตริจะขอลดค่าธรรมเนียม จะขอแล้วเห็นจะขอ

มากสักหน่อย เหมือนอย่างทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ครั้นจะไม่ลดให้ก็จะเสียทางไมตรีไป ถ้าลดลงให้แล้ว ต่อไปข้างน่าเถิงมาทว่าจะมีกำปั่นเข้ามาค้าขายก็เห็นจะไม่มากขึ้นสักลำหนักหนา คงจะมีเข้ามาค้าขายแต่กำปั่นสุรัดขุมไป กับกำปั่นเมืองใหม่เข้ามาบรรทุกของคนอยู่ที่นี่สักลำหนึ่ง ๒ ลำ ความข้างฝ่ายกรุงเทพ ฯ ก็ยังเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเขตรแดนเมืองกระ เราจะได้ยกขึ้นว่ากับเขาบ้าง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ดำรัสว่ายังไม่ทรงเห็นด้วย จะทรงพระราชดำริห์ดูก่อน ถ้าลดให้จะมีคุณอย่างไร จะมีโทษอย่างไร ถ้าไม่ลดให้จะมีคุณอย่างไร จะมีโทษอย่างไร จึงโปรดเกล้า ฯ ทรงปฤกษาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร แลพญาศรีพิพัฒน์ พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราชมนตรี จะเห็นอย่างไรบ้าง พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนเดชอดิศร พญาศรีพิพัฒน์ พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราชมนตรี กราบบังคมทูลพระกรุณาต้องคำกันว่า ไม่ชอบใจที่จะลดให้ความจึงยังเปนแก่งแย่งกันอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ว่าราชการเปนการแผ่นดิน ต้องที่จะปฤกษาหาฤๅกัน พญาราชสุภาวดี พญาสูรเสนา พญาเพชรพิไชย แลข้าราชการผู้น้อยนอกกว่านี้ เสนาบดีเคยใช้สรอย เห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาก็ควรจะเอาเข้ามาเปนที่ปฤกษาด้วย การครั้งนี้ก็เปนการฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรายอย่างธรรมเนียมฝรั่งมาก ควรจะเอาเปนที่ปฤกษาใหญ่ได้ ก็แต่ว่าติดประจำบ้านอยู่ที่เมืองสมุทปราการ

ขมิ้นไวยวรนารถเล่าก็เปนคนสันทัดหนักในอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ก็ลงไปรักษาเมืองสมุทปราการอยู่ แต่ทว่าเห็นจะได้พูดจาปฤกษาหาฤๅกับเจ้าพญาพระคลังแลว ก็จะเห็นถูกต้องกันกับเจ้าพญาพระคลง ยังแต่พญาอุไทยธรรมราช ก็เปนบุตรเจ้าพญานครศรีธรรมราชอายุก็เปนผู้ใหญ่อยู่ข้างแล้ว สารพัดจะรู้การครั้งเจ้าพญานครศรีธรรมราชเจรจากับฝรั่งทุกสิ่งทุกประการ ก็ต้องลงไปอยู่เมืองสมุทปราการ ให้พญาศรีพิพัฒน์แต่งคนดีมีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสพระราชดำริห์ลงไปปฤกษา เจ้าพ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พญาอุไทยธรรมราชที่เมืองสมุทปราการ พญาสุรเสนาที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย แลกระแสพระราชดำริห์โปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่อยู่กรุงเทพ ฯ แลที่ลงไปรักษาราชการอยู่ณเมืองสมุทปราการ เมืองนครเขื่อนขันธ์ก็ดี ให้ประชุมกันปฤกษาหาฤๅจงพร้อมมูลปรองดองกันอย่าได้ถือทิฐิมานะแก่งแย่งให้เสียราชการไป ถ้าผู้ใดจะเห็นว่าให้ลดค่าธรรมเนียมดี ฤๅไม่ลดให้จะดี พวกที่เห็นว่าจะลดให้นั้นแลดีจะมีสักกี่คน ที่เห็นว่าไม่ลดให้นั้นแลดีจะมีสักกี่คน พวกที่เห็นว่าลดให้ดีนั้น ให้ตริกตรองการน่าการหลังดูจงรอบคอบ จะมีคุณอย่างไรบ้าง จะมีโทษอย่างไรบ้าง ที่พวกเห็นว่าไม่ลดให้ดีนั้น ก็ให้ตริกตรองการน่าการหลังดูให้รอบคอบ จะมีคุณอย่างไรบ้าง จะมีโทษอย่างไรบ้าง ฉันใดสมณชีพราหมณ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็นเปนศุขนั่นและเปนอย่างดี ถ้าผู้ใดจะว่าเข้ามาว่าการอันนี้ใหญ่โตนักเหลือสติปัญญาสมควรแต่พระยาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชดำริห์ ก็ให้

ตริกตรองดูเสียก่อนว่า ซึ่งเซมสัยรุกเข้ามาพูดจาครั้งนี้ เจ้าวิลาศก็เปนเจ้าผู้หญิง จะคิดราชการให้เข้ามาพูดจาหาเหตุพาลวิวาทเถิงเพียงนี้ได้เจียวฤา ๆ จะเปนแต่ขุนนางเขาปฤกษาหาฤาพร้อมกันให้เข้ามา ฤาจะเปนการของเซมสัยรุกรับธุระลูกค้าเข้ามาพูดจาขู่เล่นตามสบายใจดอกกระมัง ถ้าเห็นว่าเปนการของขุนนางเขาให้เข้ามา ก็จะต้องเปนการของขุนนางฝ่ายเราบ้าง ถ้าผู้ใดคิดเห็นการแล้วก็อย่าให้ทำคมในฝักไว้ ประหนึ่งว่าเกรงใจเจ้าเกรงใจนาย จึงไม่พูดให้แจ่มแจ้งตามใจของตัวเห็นของตัวรัก ถ้าคิดดังนี้ คนผู้นั้นถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ก็นึกว่าเหมือนหนึ่งน้ำที่ตักไว้ กินเหมือนกันเถิด

วัน ๕ เดือน ๙ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีขอโทศก เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ โปรดพระราชทานกระแสพระราชดำริห์ให้พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราชมนตรี จดข้อรับสั่งออกมา

เมื่อเซมสัยรุกจะมาพูดจา จะถามว่าเซมสัยรุกเข้ามาครั้งนี้จะทำทางไมตรีฤา เซมสัยรุกจะพูดจาประการใดก็ตามใจเขาจะว่าไป ชอบเราจะว่าเมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๒๖ ปีจออัฐศก กปิตันบารนิเข้ามาขอทำหนังสือสัญญา ไทยก็ยอมให้ทำหนังสือสัญญา ด้วยเข้าใจว่าทำไมตรีกับชาติอังกฤษ ความข้อนี้เซมสัยรุกว่ากับเราที่เมืองสมุทปราการว่าไมตรีที่ทำไว้ครั้งกปิตันบารนิเปนการของเจ้าเมือง มั่งกล่ากับกัมปนีดอกเมืองมั่งกล่าเปนเมืองน้อยอุปมาเหมือนหนึ่งเมืองนคร กรุงเทพ ฯ กับเมืองวิลาศเปนเมืองใหญ่ ชอบจะทำไมตรีกันตามเมืองใหญ่จึงจะดี เราก็ได้ว่า เซมสัยรุกว่าดังนี้สมควรที่มีสติปัญญาเข้ามาพูดจาทางไมตรี

เราจะเล่าให้ฟัง เออเมื่อครั้งกยีตันบารนีเข้ามาพูดจาทางไมตรีครั้งนั้นก็ว่าตัวเปนขุนนางผู้ใหญ่สารพัดจะอวดอ้างไปต่าง ๆ ว่าเข้ามาแทนตัวเจ้าเมืองมั่งกล่า เราก็ได้ว่าเมืองมั่งกล่าเปนเมืองน้อย จะทำหนังสือสัญญาการบ้านการเมืองจะสิทธิ์ขาดได้แล้วฤา กยีตันบารนีจึงว่าเมืองวิลาศอยู่ไกล ฝ่ายข้างอินเดียเข้าวิลาศได้มอบกับเจ้าเมืองมั่งกล่าเปนสิทธิ์ขาด เจ้าเมืองมั่งกล่าจะต้องการสิ่งไรก็เหมือนกับเข้าวิลาศเหมือนกน เราจึงได้ยอมทำหนังสือสัญญากับชาติอังกฤษ เชมสัยรุกเข้ามาว่าดังนี้ ดูประหนึ่งว่ากยีตันบารนีเข้ามาพูดจาไว้แต่ก่อนนั้นฟังเอาไม่ได้ ให้ถามว่าเดียวนี้กยีตันบารนีอยู่ที่ไหน ถ้าบอกว่ากยีตันบารนียังอยู่ที่เมืองนั้น ก็ให้ว่าเชมสัยรุกเข้ามาจะทำหนังสือสัญญาครั้งนี้ กรุงเทพ ฯ เมืองเดียวแต่มีเมืองขึ้นเมืองออกมาก จะรับทำหนังสือสัญญาทั้ง ๒ แยก ๓ แยกดังนี้ ยากที่จะรักษาความสัญญาทางไมตรี ให้เชมสัยรุกกลับออกไปพาตัวกยีตันบารนีเข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสียก่อน เราจึงจะยอมทำหนังสือสัญญาตามคำเชมสัยรุกซึ่งว่าจะให้ดีด้วยกันนั้นได้ ถ้าบอกว่ากยีตันบารนีตายเสียแล้ว ก็ให้ว่าเชมสัยรุกเข้ามาจะทำหนังสือสัญญาครั้งนี้ กรุงเทพ ฯ เมืองเดียว แต่มีเมืองขึ้นเมืองออกมาก จะรับทำหนังสือสัญญา ๒ แยก ๓ แยกดังนี้ ยากที่จะรักษาสัญญาทางไมตรี ให้เชมสัยรุกกลับออกไปหาเจ้าเมืองมั่งกล่า ๆ ก็อยู่ในบังคับเมืองวิลาศ ให้เจ้าเมืองมั่งกล่ามีหนังสือแต่งคนเข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสียก่อน เราจึงจะยอมทำหนังสือสัญญาตามคำเชมสัยรุกซึ่งว่าจะให้ดีด้วยกันนั้นได้ ถ้าเชมสัยรุกจะว่าไม่ถอนหนังสือสัญญาเดิม จะขอสัญญาเติมขึ้นอีกก็ให้

ว่าหนังสือสัญญาเดิมก็มากหลายข้ออยู่แล้ว จะมาเติมสัญญาขึ้นอีกยากที่จะรักษาได้ ถ้าจะว่าจะขอลดข้อสัญญาเดิมลง ก็ให้ว่าหนังสือสัญญาเดิมหลายข้อเปนความบ้านความเมืองแลการค้าขายติดต่อกัน จะลดข้อไหนเสียก็เห็นจะไม่ได้ จะมาทำหนังสือสัญญาเปนพูดจาไม่รู้แล้วอย่างนี้หาสมควรที่จะเปนเมืองใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายไม่ ถ้าจะว่าที่กรุงเทพ ฯ มีหนังสือออกไปเถิงเจ้าเมืองมั่งกล่า ขอถอนหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ เสียข้อหนึ่งนั้น เปนไรจึงถอนได้ ก็ให้ตอบว่าซึ่งถอนหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ นั้นด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเมืองคืนให้กับพญาไทร หนังสือสัญญาข้อนี้จึงต้องถอนเสียแล้วมิศยอนำได้มีหนังสือเปนพยานเข้ามาขอให้พญาไทรได้มาอยู่บ้านเมืองตามเดิม

ณวันเดือน ๙ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เซอเซมสัยรุกจะขึ้นมาณกรุง ฯ จัดเรือที่เมืองสมุทปราการส่ง เรือเซอเซมสัยรุกนายดิดล่าม ขี่สำปั้นเก๋งกั้งยิดทองยาว ๑๑ วา หลวงจงพยุหปลัดจางวางทหารขวาเปนนายลำ

เรือกยีตันบรุก มิศเซนยอน ขี่สำปั้นเก๋งกั้งยิดทองยาว ๑๐ วา หลวงยกรบัตรปลัดทหารขวา เปนนายลำ

เรือมิศบราน นายทหาร ขี่สำปั้นเก๋งกั้งยาว ๙ วา หลวงไกรธามาตย์ปลัดกรมทหารขวา เปนนายลำ

เรือพวกทหารสิปาย คนใช้ ขี่เรือแง่ทราย ๒ ลำ มีธงปักท้ายเรือทั้ง ๒ ลำ ปลัดกรมทหารขวา เปนนายลำ

เรือพระอไภยพลรบ หลวงราชมาณู ขี่เรือสำปั้นเปนเรือป้องกันคนละลำ

เรือแซเมืองนครเขื่อนขันธ์ กรมการเปนนายลำ ป้องกันขึ้นมา ส่งด้วย ๔ ลำ เข้ากันเปนฝรั่งตัวนาย ๔ ฝรั่งทหารสิปาย คนใช้ ๓๒ รวม ๓๖ ขึ้นมาทางคลองขุดใหม่ฟากตวันออก เถิงปากคลองออกแม่น้ำเจ้าเมืองกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ ได้จัดกับเข้าของกินผลไม้ต่าง ๆ มาทักให้กินขึ้นมาตามทาง ครั้นมาถึงกรุง ฯ เซอเชมสับรุกขึ้นมาอยู่บนตึก ขุนนางที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ กับนายทหารสิปายอยู่ที่เรือนเครื่องไม้จากปลูกไว้รับ เซอเชมสับรุกอยู่ที่กรุง ฯ ได้มาคำนับท่านเสนาบดีพร้อมกันที่วนเจ้าพญาพระคลังครั้ง ๑ ปราไสยกันโดยทางไมตรี ไม่ได้ว่าถ้อยความอันใด

จดหมายคำสนทนาในระหว่างเสนาบดีกับเซอเชมสับรุก

วันเดือน ๙ แรม ๓ ค่ำปีขอโทศก เพลาบ่าย ๔ โมงเศษ พร้อมกันณวน ฯ พณ ฯ เซอเชมสับรุก กับที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ นายทหารขึ้นมาหา ฯ พณ ฯ

ฯ พณ ฯ ถามว่า เซอเชมสับรุกมาอยู่ที่กรุง ฯ ๓ คืนแล้วอยู่ที่นี่กับอยู่ที่เมืองสมุทปราการใครจะสบายกว่ากัน

เซอเชมสับรุกว่า อยู่ที่นี่สบายกว่าอยู่ที่เมืองสมุทปราการ

ฯ พณ ฯ ว่า ท่านเสนาบดีทั้งปวงรู้ว่า เซอเชมสับรุกมาทางไกลก็พร้อมกันมาต้อนรับด้วยความยินดี

เซอเชมสับรุกว่า ท่านเสนาบดีมีความยินดีกับเซอเชมสับรุก ๆ ดีใจนักหนา ขอให้ท่านเสนาบดีเปนมิตรไมตรีกันโดยแท้ โดยจริง

ท่านเสนาบดีตอบว่า เซอเซมสับรุกว่านี้ดีแล้ว
เซอเซมสับรุกให้เรียน ฯ พณ ฯ ว่า ฯ พณ ฯ ให้ขนมจีบกับ
ทเรียนไปนั้นมีความยินดีนัก
ฯ พณ ฯ ว่า เซอเซมสับรุกเคยกินแล้ว แต่มิศบรุกกับขุนนาง
๔ คนเปนคนมาแต่เมืองวิลาศใหม่ไม่เคยกิน จึงอุส่าห์หาไปให้กิน
จะได้รู้จักรศทุเรียน
เซอเซมสับรุกกับขุนนางว่า ขนมจีบมีรศหนัก
ฯ พณ ฯ ว่า มีของสิ่งไรก็จะเอาไปให้ อย่าถือว่ามากว่าน้อยเลย
เซอเซมสับรุกก็ก้มลงคำนับ
ฯ พณ ฯ จึงว่า มาพบกันวันนี้เปนความชื่นชมยินดีต่อกัน เมื่อ
มีความสิ่งไร ก็ให้ทำหนังสือให้กัปตันบรุก มายื่นกับจมื่นไวยวรนารถ ฯ
จะได้เอาความมาเรียน ฯ พณ ฯ แล้วว่าถ้าจะเขียนหนังสือมาให้ จะ
เขียนเปนอักษรอังกฤษไทยก็ไม่รู้ อักษรอังกฤษไม่ใคร่จะไว้ใจ จะ
แปลไม่เถิงความ ถ้าจะเขียนมาให้เปนอักษรไทยฉบับ ๑ อักษร
อังกฤษฉบับ ๑
เซอเซมสับรุกว่า จะเขียนมาเปนอักษรไทยฉบับ ๑ อักษรอังกฤษ
ฉบับ ๑ ถ้าถ้อยคำผิดพลั้งประการใดบ้าง ขอได้โปรดอย่าถือเลย
แล้วเซอเซมสับรุกว่า ซึ่งเซอเซมสับรุกป่วยนั้นค่อยคลายขึ้นแล้ว แต่ยัง
หาสบายดีไม่ วันนี้ได้พบกับท่านเสนาบดีพร้อม มีความสบาย ความที่
เจ็บป่วยค่อยหายมากขึ้นกว่าเก่า แล้วเซอเซมสับรุกก็ลาไป

เซอเซมสับรุกกลับไปแล้ว ทำหนังสือมายื่นครั้งหนึ่ง ๔ ฉบับ ครั้งหนึ่ง ๒ ฉบับ ว่าด้วยจะทำสัญญาความ ๙ ข้อ ท่านเสนาบดีปฤกษาพร้อมกัน ทำหนังสือตอบให้ไป ๕ ฉบับ

ณวันเดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำปีจอโทศก กบีตันบรุกมิศเซนยอนมิศบรอน เอาหนังสือมาส่งให้ขุนไวยวรนารถที่บ้าน ๔ ฉบับ

หนังสือเซอเซมสับรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๑

หนังสือของเซอเยียมสบรุก มาถึงเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลังว่าที่สมหพระกลาโหม ด้วยเซอเยียมสบรุกเห็นควรจะเรียนเจ้าคุณให้ทราบด้วยความปราถนาอันให้เปนราชทูตเข้ามานั้นเปนเหตุประการใด หวังมิให้เปนเหตุสงไสยด้วยข้อความอันจะใคร่ปฤกษากัน แลครั้นปฤกษากันแล้วจะได้กราบทูลพระมหากระษัตริย์ณกรุงเทพฯ ศรีอยุทธยาให้ทรงทราบเพื่อพระองค์จะได้เห็นชอบด้วย เมื่อพระมหากระษัตริย์เจ้าเมืองอังกฤษตรัสสั่งให้เซอเยียมสบรุกเปนราชทูตมาในมหานครศรีอยุทธยานี้ ก็ตรัสสั่งให้กราบทูลพระองค์ ผู้เปนกระษัตริย์ในกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาว่าท่านเจ้าเมืองอังกฤษมีจิตรผูกพันธมิตรไมตรีเปนสนิท หวังจะให้ความศุขแห่งเมืองทั้ง ๒ จำเริญขึ้นด้วยตั้งราชไมตรี แลจะได้มีโอกาศไปมาหาสู่ค้าขายเปนสดวก ถ้าเปนคุณเปนประโยชน์พร้อมด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย พระราชไมตรีจึงจำเริญนานได้ ถ้าเปนฝ่ายเดียวไม่น่าที่จะจำเริญได้ ถ้า

แต่งหนังสือสัญญาเปนไมตรี เล็งเอาแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียวก็หาจำเริญ
ไม่ ความข้อนี้เจ้าคุณทราบอยู่แล้ว เหตุดังนี้เซอเยียมสบรุก ขอเจ้า
คุณได้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบใต้พระบาท ให้ทราบว่าเซอเยียม
สบรุกเห็นแก่ราชการบ้านเมืองก็ดี เห็นชอบแก่น้ำใจตนก็ดี ก็ยัง
ปราถนาจะแสวงหาประโยชน์แลความสุข ทั้งเมืองอังกฤษให้เสมอกัน
เมื่อเซอเยียมสบรุกเข้ามาอาไศรยในกรุงเทพ ฯ ดังนี้แล้ว ปลงใจลงจะ
ใคร่ให้เห็นจริงว่า เซอเยียมสบรุกได้คำนับนับถือ ในท่านผู้เปนเจ้า
เมืองอังกฤษตามควรฉันใด จะใคร่นับถือในท่านผู้เปนกระษัตริย์ใน
กรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาดุจเดียวกัน แลในการงานแลกิริยา
ทั้งปวงที่จะทำนั้น จะใคร่สำแดงให้ประจักษ์ว่า เมืองอังกฤษสัมพันธ
มิตรไมตรีต่อเจ้ากรุงเทพ ฯ ศรีอยุทธยาอันนี้ หวังจะให้ปรากฏด้วย
กิริยาแลการทำ ดีกว่าสำแดงแต่ด้วยถ้อยคำเท่านั้น เซอเยียมสบรุก
มิได้คิดเห็นว่าจะยังเกิดมีเหตุความประการใดที่จะขัดขวางห้ามไว้ เพื่อ
จะมิได้ทำหนังสือเปนพระราชไมตรี แลเปิดทางซื้อขายแก่กันให้สำเร็จ
กันด้วยดี แต่ทว่าถ้ามีข้อใดที่มิได้เห็นพร้อมใจกัน เซอเยียมสบรุก
ก็เชื่อใจว่าเจ้าคุณจะพิจารณาหาฤๅกันด้วยดี ปราศจากเหตุ อย่าให้
เคืองใจได้ แลฝ่ายเซอเยียมสบรุกก็จะอสาหกระทำเหมือนกัน ใน
การไมตรีแลการซื้อขายแก่กัน สิ่งใด ๆ ที่เปนคุณเปนประโยชน์ฝ่าย
เมืองอังกฤษ ก็เปนคุณแลประโยชน์ฝ่ายเมืองไทย เปนอันหนึ่ง
อันเดียวกันจะแปลกกันก็หามิได้ บัดนี้เปน ๒๔ ปีมาแล้ว นับแต่เมชะ

เขอนิ่ รับใช้แต่กัมปนิ่อันครองเมิ่องอินเดียเข้ามา แลได้แต่งหนังสื่อ
สัญญาเปนราชไมตริกัน คุณแลประโยชน์อันเกิดแต่ก่อนนั้น เปน
ปรากฎอยู่แล้วทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าหนังสื่อนั้นไม่มิ่แล้ว ก็ขาดจากประโยชน์
ทั้ง ๒ ฝ่ายเหมิ่อนกัน ครั้นการปรากฎอยู่ดังนิ่ ก็เปนเหตุที่จะให้มิ่ใจ
ปราถนาทั้ง ๒ ฝ่าย หวังจะคิดอ่านตั้งพระราชไมตริให้ยิ่งแม่นมั่นคง
ฃำเริญไว้เปนอันมาก จะได้ถอยน้อยลงขาดไปนั้นหามิได้ เมิ่อการ
เปนดังนิ้เซอเยียมสบรุกยังซ้ำมาว่า ในการที่จะปฤกษาหาฤากันครั้งนิ้
ต้องเห็นแต่ความที่จะเปนคุณแลประโยชน์แก่เมิ่องทั้ง ๒ ฝ่าย เซอเยียม
สบรุกได้ว่าในข้อนิ้เจ้าคุณจะเห็นพร้อมด้วย อนึ่งเซอเยียมสบรุกเห็นว่า
เรื่องความเปนข้อ ๆ ลำดับที่จะใคร่กล่าวนั้น ครั้นเข้าใจแล้วจะเปนที่ชอบ
จะได้เห็นว่าน่าที่จะให้ราชไมตริ อันตั้งอยู่กับกัมปนิ่อันครองเมิ่องอินเดีย
ให้ยั่งยืนดิ เปนเหตุที่จะป้องกันกรุงเทพ ฯ ศริอยุทธยาให้ปราศจากไภย
แลให้บ้านเมิ่องฃำเริญความสุขเปนอันมากแล้ว การซื้อขายกับพวก
อังกฤษ จะเปนประโยชน์แก่เมิ่องไทยยิ่งมากกว่าทุกวันนิ้ อนึ่งซึ่ง
จะทิ้งทำลายหนังสื่อสัญญาอันแต่งไว้ในจุลศักราช ๑๑๘๙ ปี่ คฤศตศัก
ราช ๑๘๒๗ นั้นก็หามิได้ แต่ว่าจะใคร่ให้สัญญานั้นยิ่งแม่นมั่นคงไปอัน
จะคิดแปลงเปลี่ยนนั้นเปนแต่คำว่า ด้วยการซื้อการขาย อันมิอย่าที่ปลาย
หนังสื่อสัญญานั้น แลเซอเยียมสบรุกนึกเห็นว่าคำนั้นจะเปลี่ยนแปลง
ได้บ้าง แล้วก็ยังไว้ใจว่าเมิ่อเจ้าคุณพิจารณาดูแล้ว เจ้าคุณยังจะเห็น
ว่าที่จะเปลี่ยนนั้น ก็จะเปนอาณาประโยชน์แก่ราชสมบัติ แห่งพระ
มหากระษัตริย์ในกรุงเทพพระมหานครศริอยุทธยา แลจะเปนที่ชอบพระ

ไทยแก่พระองค์ เพราะว่าซึ่งพระองค์ปลงพระไทยแสวงหาคุณ แล ประโยชน์ของคนทั้งปวงจะได้บำรุงความศุขให้ทั่ว ความนี้ฦๅเลื่องไป รู้เถิงประเทศใกลันแลไกล เถิงกระนั้นถ้ากระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย จะตั้ง แต่งหนังสือสัญญาเปนฉบับสำแดงราชไมตรีต่อกัน ว่าด้วยความอันสม ควรแก่กระษัตริย์ผู้เปนใหญ่ ถ้ากระทำได้ดังนี้ควร เมื่อยังมิได้ว่าการ ซื้อการขาย เจ้าคุณมิเห็นควรด้วยฤๅ หนังสือสัญญาอย่างว่ามานี้ดู เปนลักษณสำคัญต้องด้วยพระเกียรติยศแห่งกระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย เห็น ว่าจะเปนที่ชอบแก่ท่านผู้ครองเมืองไทย ทั้งผู้ครองในเมืองอังกฤษ ใน ข้อนี้เซอเยียมสบรุกจะสงสัยก็หามิได้ แล้วจะว่าด้วยการซื้อการขาย ข้อนั้น จึงจะค่อยคิดค่อยว่าต่อภายหลัง อันจะตกลงกันนั้นจะได้ถูก ต้องกันตลอดไป ครั้นเซอเยียมสบรุกสำแดงความแก่เจ้าคุณดังนี้ ก็ยัง คอยทคอยทางจะได้แก้ไขต่อไป แลจะแต่งร่างคำสัญญานั้น จะได้ส่ง ให้เจ้าคุณพิจารณาตริกตรองในที่ประชุมเสนาบดีผู้ใหญ่ ในกรุงเทพ พระมหานครศรีอยุทธยาเปน ๓ ประการ คือว่าหนังสือสัญญาปลูกตั้ง พระราชไมตรีเปนอันสนิทดีเลิศ ตามซึ่งชอบแก่ท่านผู้เปนกระษัตริย์ ครองเมืองอังกฤษฝ่ายข้างหนึ่ง แลซึ่งชอบแก่ท่านผู้เปนกระษัตริย์ ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายข้างหนึ่งนั้นประการหนึ่ง อนึ่งจะแปลกเปลี่ยนคำ ที่ว่าด้วยทางอันจะซื้อจะขายอันเปนคำเบ็ดเสร็จติดตามหนังสือ ด้วยมหา กระษัตริย์ณกรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่ง แลกัมปนีที่ครองเมืองอินเดียฝ่ายหนึ่ง แต่งไว้ในปี ๑๘๒๗ ตามคฤศตศักราช จุลศักราช ๑๑๘๙ ปีนั้นประการ หนึ่ง แต่ว่าเซอเยียมสบรุกยังไว้ใจว่า การนี้จะได้เถิงที่สำเร็จด้วยดี

จะได้เปนคุณแลประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ เมือง แลจะได้เปนเกียรติยศแก่กระษัตริย์ทั้ง ๒ เปนอันมาก เซอเยียมสบรุกจึงขอเจ้าคุณดำริห์ตริตรองความตามสมควร แลขอคำนับเจ้าคุณตามสัตยานสัตย์ ในทางไมตรีเปนอันดี หนังสือมาณวัน ฯ

หนังสือเซอเซมสับรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๒

ในหนังสือฉบับก่อนที่เซอเยียมสบรุกส่งฝากแก่เจ้าคุณ เจ้าพญาพระคลัง แลเซอเยียมสบรุกได้กล่าวไว้แล้วว่า ถ้าเห็นแก่การรักษาเขตรแดนกันก็ดี แลการซื้อการขายกันก็ดี สิ่งใด ๆ ที่จะเปนคุณแลประโยชน์ฝ่ายข้างหนึ่ง สิ่งนั้นคงเปนคุณแลประโยชน์พร้อมกันทั้ง ๒ ฝ่าย จะแตกกันแปลกกันก็หามิได้

บัดนี้เซอเยียมสบรุกจะวิถารสำแดงด้วยการอันหน่อยหนึ่งให้เจ้าคุณทราบ เมื่อการศึกพม่ากับอังกฤษสงบเสร็จกันแล้ว เขตรแดนอังกฤษแผ่มาต่อเขตรแดนณกรุง ฯ เหตุดังนี้ต้องทำหนังสือสัญญากัน เพื่อมิให้เกิดเหตุวิวาทหุ่มเถียงกันได้ เมชะเบอนี จึงรับใช้แก่กัมปนีที่ครองเมืองอินเดีย ฝ่ายข้างอังกฤษเข้ามาในกรุงเทพมหานครศรีอยุทธยาช่วยแต่งหนังสือนั้น ๆ ยอมรับว่า กรุงพระมหานครเปนเมืองใหญ่มิได้ขึ้นแก่ประเทศใด แล้วว่าให้ระงับดับความอันเปนเหตุเคืองกันกับพวกมลายู ข้างเมืองไทรเมืองตานีเมืองกลันตันเปนต้น แล้ว

จำเดิมแต่นั้นมา พวกไทยได้เห็นรู้ว่า พวกอังกฤษที่ต่อแดนกันประพฤติเปนอันสมด้วยไมตรี มิได้วุ่นวายปองร้ายเหมือนพม่าแต่ก่อน ครั้นเปน ๒๔ ปีมาแล้วทางไมตรีได้จำเริญมา มิได้เกิดเหตวิวาทกันด้วยแดนต่อแดน เมื่อก่อนพวกพม่าเคยยกล่วงเข้ามารบชิงไชยกัน คราวหลังนี้สงบดี อันจะได้เปนความกันกับขุนนางอังกฤษในเมืองสิงหบุรีนั้นหามิได้แล้วขาดจากไมตรีกันเพราะความนั้นแค้นคิดปองร้ายกันก็มิได้เปน แต่พวกอังกฤษยังได้ช่วยให้อาณาจักรข้างกรุงพระมหานครยิ่งแม่นอยู่ในเมืองไทร แลครั้นเกิดการขบถโกลาหลในพวกมลายูแห่งใดๆ อังกฤษก็ได้ป้องกันไว้มิให้เกิดไภยต่อมหากระษัตริย์กรุงเทพฯ นั้นได้ ตั้งแต่ทำหนังสือสัญญาขอเปนทางพระราชไมตรีต่อกัน แลหนังสือว่าด้วยการซื้อขายกันในคฤศตศักราช ๑๘๒๗ ปี ตลอดมาจนวันนี้เปน ๒๔ ปี กำปั่นณกรุงเทพพระมหานครจะออกไปค้าขาย แลทอดอยู่ณเมืองสิงหบุรีนั้นแลเมืองใดๆ แขวงใดตำบลใดก็ดี อันอยู่ในบังคับของเจ้าเมืองอังกฤษนั้นไม่ขัดไม่ข้องสิ่งใดๆ แลประโยชน์อันเกิดเพื่อหนังสือสัญญาเปนปรากฏอยู่แล้ว แลบัดนี้พวกอังกฤษจึงได้ถือไมตรีอันซื่อสัจ จึงขออย่าให้การผ่ายอังกฤษเสียประโยชน์นั้นไป เพราะผู้ใดมิได้ถือคำสัญญาที่ทำไว้ในปี ๑๘๒๗ หนังสือสัญญานั้นได้เปนคุณแลประโยชน์ ณกรุงเทพพระมหานครเปน ๓ ประการ คือ ให้ปราศจากการศึกสงคราม ๑ ให้ปราศจากข้าศึกแต่ประเทศเมืองอื่น ๑ แลการซื้อขายได้จำเริญขึ้นเปนอันดี ๑ เปน ๓ ประการด้วยกัน เมืองทั้ง ๒ ฝ่ายเปนสัมพันธมิตรไมตรี มิได้เคืองกันเปนช้านานมาแล้ว ถ้าจะขาดกันห่างกัน เดียวนี้

เถิงจะมิเปนเหตุน่ากลัวไภย ก็ยังจะเปนเหตุให้สงไสยน้อยใจแก่คนทั้งปวง แต่ทว่าถ้าได้เอาหนังสือสัญญามาตั้งขึ้นใหม่ สำแดงว่าท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษ แลท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองขัณฑเสมาณกรุงเทพพระมหานคร ยังทรงพระไทยถือพระราชไมตรีสนิทคิดเห็นว่าอันนี้จะมีคุณแลประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ เมืองยิ่งมาก แลพระเกียรติยศแห่งกระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่ายจะยืนแม่นมั่นยิ่งใหญ่ ครั้นพิจารณาดูเหตุการดังนี้แล้ว เซอเยียมสบรุกก็เห็นเปนแน่ว่า การอันจะเปนประโยชน์แก่เมืองไทย ก็เปนประโยชน์แก่เมืองอังกฤษ แลซึ่งเปนประโยชน์แก่เมืองอังกฤษก็เปนประโยชน์แก่เมืองไทย ด้วยเปนอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าจะแยกกันให้แปลกกันเปนไม่ดีกลับเปนร้ายไป

ฝ่ายท่านผู้เปนเสนาบดีทั้งหลายในกรุงเทพพระมหานครอันนี้ ท่านจะได้มีน้ำใจปราถนาจะทำลายทางสัมพันธมิตรไมตรีอันได้จำเริญเนิ่นนานมาแล้วดังนี้ได้ฤๅ ฝ่ายเมืองอังกฤษก็เปนเมืองใหญ่แต่มิได้ปราถนาสิ่งใด ๆ เว้นแต่ที่ควรแก่ทางธรรม ทางอันให้เปนประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เสนาบดีทั้งหลายณกรุง ฯ จะห้ามได้ฤๅ ฝ่ายท่านเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลังท่านประกอบด้วยใจอาริรักที่ชอบธรรม จึงมิได้กลัวสิ่งใด อันนี้ก็ย่อมแจ้งอยู่กับใจเซอเยียมสบรุกแล้ว แลท่านผู้เปนมหากระษัตริย์ณกรุงเทพพระมหานคร ทรงพระไทยกอบด้วยพระมหากรุณาอันมหาประเสริฐ ความอันนี้เลื่องฦๅไปทั่วทั้งโลกแล้ว เซอเยียมสบรุกเข้าใจว่าควรท่านผู้เปนเสนาบดีที่อยู่ใต้ฝ่าพระยาทนั้น จะได้มีน้ำใจเปนเหมือนกัน ถ้าเกิดความเนื่อง ๆ ทุกข์ด้วยการซื้อขายก็ต้องเอาเปนธุระ

ปฤกษาหาฤๅกันเนื่อง ๆ เหมือนกัน เปนการลำยากเปนต่าง ๆ เปนอันมาก แต่เดี๋ยวนี้จะจัดแจงหมดคราวเดียว ให้เสร็จกันด้วยดีได้จะให้ง่ายกว่าเมื่องทั้ง ๒ แล้ว จะเปนเหตุให้ราชไมตรีฝ่ายกระษัตริย์ทั้ง ๒ จำเริญยิ่งสนิทดี อันนี้คงประจักษ์แจ้งแก่เจ้าคุณ หนังสือสัญญาเปนพระราชไมตรี แลคำสัญญาที่จะว่าด้วยการซื้อการขายแก่กัน ที่เซอเยียมสบรุกจะใคร่ส่งฝากให้ท่านเสนาบดีทั้งหลายพิจารณาตริกตรองดูนั้น จะทำให้กรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาเปนไมตรีสนิทกันกับเข้ากรุงอังกฤษ ด้วยมีพาหนะนั้นมาก อาไศรยแต่ที่ชอบธรรม จะได้จำเริญสุขสวัสดีปราศจากไภยเปนเนื่องนิจ

หนังสือเซอเชมสับรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๓

ในหนังสือฉบับก่อน เซอเชมสับรุกได้ว่าด้วยข้อความ ๓ ประการ ประการหนึ่งแลที่ ๒ นั้นว่าด้วยหนังสือสัญญาราชไมตรี แลหนังสือสัญญาด้วยการซื้อการขาย เซอเยียมสบรุกนึกเห็นว่า จะจัดแจงข้อความในหนังสือทั้ง ๒ ใยได้ ให้เปนที่ชอบแก่เจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง แลชอบแก่เสนาบดีทั้งหลาย ที่อยู่ใต้พระยาทพระพุทธิเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพพระมหานคร

ที่นี้เซอเยียมสบรุกจะใคร่ว่าด้วยเหตุอันให้เข้ามาคิดความกันครั้งนี้หน่อยหนึ่ง หวังจะให้สำเร็จกันด้วยดี ครั้นแต่งหนังสือสัญญาแล้วในคฤศตศักราช ๑๘๒๗ ปี ต่อภายหลัง ฝ่ายผู้มหากระษัตริย์ในเมืองอังกฤษที่ล่วงเสียแล้วนั้น ท่านพิจารณาดูซึ่งจะเปนประโยชน์แก่บ้านเมือง แลเห็นแก่กำลังที่ให้กัมปนีที่ครองเมืองอินเดีย จึงประกาศอนุญาตให้ใคร ๆ ผู้ใดที่อยู่ใต้บังคับ ก็เห็นประจักษ์ว่าคำสัญญานั้น จะได้เปนประโยชน์แก่เมืองไทยตามที่ควรก็หามิได้ จะเปนยระโยชน์แก่เมืองอังกฤษตามที่ควรก็หาไม่เหมือนกัน แล้วถ้าทำหนังสือสัญญาขึ้นใหม่ก็จะเล็งเอาการซึ่งจะเปนประโยชน์ใหญ่ ในการซื้อขายกันเปนคุณทั้ง ๒ ฝ่าย แลจะเปนอันสมด้วยพระเกียรติยศแห่งกระษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ เซอเยียมสบรุกเห็นว่า ถ้าทำได้ดังนี้จึงจะเปนที่ชอบ เปนการประกอบด้วยคุณแลประโยชน์แก่กรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยา แลแก่เมืองอังกฤษเหมือนกัน มิได้ขัดข้องประการใด จะให้สัมพันธมิตรไมตรีแก่กันเท่าเสมอกัน เปนที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ เซอเยียมสบรุกยังจะใคร่ว่าซ้ำให้แน่ว่า อันขุนนางฝ่ายข้างอังกฤษจะได้กินแหนงสงไสยต่อขุนนางฝ่ายข้างกรุงเทพ ฯ นั้นหามิได้เลย ความที่ว่ามานี้ ครั้นจะรวบรวมเข้าเปน ๓ ประการ คือว่า ที่จะทำเหมือนอย่างกำหนดไว้นี้ เปนอันสมด้วยพระเกียรติยศแห่งมหากระษัตริย์ในกรุงนั้น ประการหนึ่งจะเปนความจำเริญความสุขสำราญแก่เมืองทั้ง ๒ เมืองนั้น ประการหนึ่งเจ้ากรุงอังกฤษ ถ้ามีใจปรารถนาไปค้าขายในประเทศอินเดีย ประเทศจีน แลประเทศอื่น ๆ ฝ่ายทิศตวันออกให้ไปได้ ครั้นการเปนดังนี้แล้ว ก็เห็น

เปนควรแก่เสนาบดีในเมืองอังกฤษ จะปลงใจลงรักษาซึ่งประโยชน์
ของคนทั้งปวง ที่จะได้มาค้าขายตามหนังสือที่เมชะเบอนีจัดแต่งไว้
แต่ว่าครั้งนั้นพวกจีนประทุษฐร้ายต่อผู้คนแลต่อการซื้อขายข้างอังกฤษจึง
เกิดการศึกสงคราม พวกขุนนางอังกฤษเปนภาระธุระมาก เหตุดังนี้
นับแต่คฤศตศักราช ๑๘๕๐ ปี เมื่อยังเกิดเหตุผิดคำสัญญาประการใด
พวกขุนนางอังกฤษมิได้มาเรียนท่านผู้เปนเสนาบดีในกรุง ฯ อันข้อผิด
นั้นข้อใด ก็เห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทราบ มิได้เห็นชอบด้วยสักสิ่ง
ก็เห็นว่าท่านผู้เปนเสนาบดีทั้งหลายมิได้เห็นชอบด้วย อันขุนนางฝ่าย
เมืองไทยจะมิถือตามคำสัญญาให้ครบดีนั้น ข้อนี้จะเปนที่สงไสยแก่
ขุนนางฝ่ายเมืองอังกฤษก็หามิได้ แต่ว่าครั้นพวกอังกฤษตั้งใจซื่อตรง
พิจารณาดูในคำสัญญาที่เมชะเบอนีช่วยแต่งนั้น จะทำให้ได้ประโยชน์
ในการซื้อขายแก่กัน ฝ่ายเมืองไทยแลเมืองอังกฤษให้ใหญ่ขึ้นมาก
กว่าทุกวันนี้ประการหนึ่ง เปน ๓ ประการด้วยกัน

เซอเยียมสบรุก ขอคำนับเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง ตามทางไมตรี
เปนอันสนิท มาณวัน ฯ

หนังสือเซอเชมสบรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง
ฉบับที่ ๔

หนังสือ เซอเยียมสบรุก กรายเรียนมายังเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง

ด้วยว่าเมื่อเซอเยียมสบรุก เอาร่างหนังสือสัญญานี้ ส่งให้เจ้าคุณพิจารณาดูนั้น เซอเยียมสบรุกยังจะใคร่ว่าซ้ำอีกว่า ฝ่ายขุนนางข้างอังกฤษเมื่อจะหาฤาปฤกษาความนี้ มิอยากทำสิ่งอันใด เว้นแต่ทำได้ด้วยทางอันควรจะบำรุงราชไมตรีให้จำเริญไว้กับเมืองทั้ง ๒ ถ้าได้บำรุงรักษาราชไมตรีให้ยิ่งแม่นมั่นคง แลจัดแจงทางซื้อขายแก่กันให้ยิ่งง่าย มีประโยชน์ยิ่งมากทั้ง ๒ เมือง การนี้สิ่งเดียวถูกต้องกันกับกระแสรับสั่งอันเซอเยียมสบรุกได้รับแต่เจ้ากรุงอังกฤษนั้น จะได้ว่ากล่าวสิ่งใด ๆ เกินจากเจ้ากรุงอังกฤษก็หามิได้ ถ้าผู้ใดมาว่าอย่างอื่น ผู้นั้นเปนแต่ล้วนคนใจพาลเปนศัตรูต่อเมืองทั้ง ๒ เซอเยียมสบรุกไว้ใจว่าท่านผู้เปนเสนาบดีในกรุงเทพ ฯ เห็นจะไม่พึงคำแต่ข้างเดียวเลย ยังเหลือแต่จะว่าถ้าในร่างหนังสือสัญญาข้อใด ๆ อันมิได้เข้าใจโดยแท้ เปนเหตุที่สงไสยอยู่ เซอเยียมสบรุกจะแก้ไขให้แจ้ง แล้วถ้าเห็นชอบดี จะเอาคำแก้นั้นมาเขียนลงกำกับในหนังสือสัญญาไว้ให้สิ้นสงไสยก็ได้ แล้วเพื่อจะได้เข้าใจง่าย ควรที่จะหมายไว้ว่า หนังสือสัญญาที่ทำไว้ในคฤศตศักราช ๑๘๒๗ ยังมิได้เสีย แต่ว่าข้อ ๖ กับข้อ ๑๐ ในหนังสือนั้นทำให้ยืดยาวหน่อยหนึ่งในหนังสือใหม่ แลข้อ ๗ กับข้อ ๙ ในหนังสือก่อน ๒ ข้อเท่านั้น เปนเหตุจะยกขึ้นว่าใหม่ ข้อ ๗ ในหนังสือที่เมชะเยอนิทำไว้นั้นว่า ถ้าขุนนางในกรุง ฯ มิชอบใจ ให้คนอังกฤษคนใดที่อยู่ในเมืองไทยให้ไปจากเมืองให้พ้นก็ได้ แล้วถ้าขุนนางข้างอังกฤษมิชอบใจ จะให้คนไทยอยู่ในแดนอังกฤษ จึงให้ไปจากแดนนี้ให้พ้นก็ได้ ข้อนี้ก็เลิกเสีย เอาข้อ ๒ ในหนังสือใหม่มาใช้แทน ข้อนี้ว่าอันคนอังกฤษ

จะได้ที่อยู่ในเมืองไทย แลคนไทยจะได้ที่อยู่ในแดนอังกฤษก็ควร แลครั้นว่าเมืองไทยก็ดี เมืองอังกฤษก็ดี ก็เล็งเอาความว่าจะได้ที่อยู่ในหัวเมือง ในเมืองขึ้นทั้ง ๒ ฝ่ายเหมือนกันตลอดไป ครั้นว่าที่อยู่ก็เข้าใจว่าที่ดิน พอที่ปลูกโรงปลูกเรือนก่อตึกก็พออยู่แลทำการสบาย อันท่านผู้ครองกรุงเทพ ฯ จะกำหนดที่ดินสำหรับคนอังกฤษแลคนอื่น แต่ประเทศยุโรปจะอยู่ แลที่จะได้ฝังศพเข้าด้วยการนี้ เซอเยียมสบรุกเห็นว่าจะทรงพระกรุณากระทำได้ด้วย ที่อันพระองค์จะทรงกำหนดไว้นั้น ให้คนอังกฤษเช่าตามราคาอันควรแก่ธรรมเปนหลายยี่ตามที่จะตกลงกันได้ ฤๅถ้าจะให้ซื้อก็ซื้อเอาพอจะปลูกร้านโรงแลเรือน ตามแต่จะต้องการ ฝ่ายคนไทยในแดนอังกฤษเล่า ถ้าจะซื้อที่ดินก็ดี จะเช่าเอาก็ดี ไม่มีอันใดจะขัดขวางสิ่งใดหามิได้เลย อันคนอังคฤษจะซื้อไร่นาแลที่ดินมากเกินไปจากที่ว่ามานั้นก็มิได้ห้าม ว่าแต่ที่กำหนดไว้แล้วเท่านั้น ครั้นดูข้อ ๙ ในหนังสือที่เมชะเบอนิแต่งไว้ว่า เมื่อเรือพ่อค้าข้างอังกฤษลำใดมาเถิงที่จอดแล้ว นายเรือลำนั้นจะมาให้การแก่เจ้าเมืองกรมการแลผู้ได้รักษาเมืองที่จอดนั้นให้ทราบ แต่ว่าในข้อ ๒ หนังสือใหม่ก็ว่า พ่อค้านั้นจะค้าขายฤๅจะไม่ค้าขายสุดแต่พ่อค้านั้นเห็นชอบแก่ตนเอง เมื่อเซอเยียมสบรุกได้ไว้เนื้อเชื่อใจในเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง เสนาบดีทั้งหลายฝ่ายกรุงเทพ พระมหานครเปนอันดี

ร่างหนังสือสัญญาเซอเชมสับรุกส่งให้เจ้าพระยาพระคลัง

ท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษ คือว่า เครตบริตันแล อิรลันด์ อันเข้ากันเปนเมืองใหญ่แห่งหนึ่ง แลยังครองเมืองฮินดูสถานนั้นฝ่ายข้างหนึ่ง กับท่านผู้เปนอธิบไตยครองราชสมบัติในมหานครศรีอยุทธยาฝ่ายข้างหนึ่ง ตั้งพระไทยพร้อมประสงค์จะระงับดับเหตุอันมิได้เข้าใจเถิงกันด้วยดีอย่าให้สูญปรารภ แล้วรักษาบ้านเมืองทั้ง ๒ ฝ่ายให้เปนศุขสำราญ จึงปลงพระไทยตั้งแต่งหนังสือสัญญากันเปน ๙ ประการดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ตั้งแต่นี้ไปจะได้ความศุขสำราญ แลราชมิตรไมตรีจำเริญไว้แก่เมืองทั้ง ๒ ตราบเท่ากัลปาวสาน ที่สัญญาดังนี้ คือ กระษัตริย์ผู้ครองเมืองเครตบริตัน เมืองอิรลันด์ แลเมืองฮินดูสถานฝ่ายข้างหนึ่ง แลท่านผู้เปนอธิบไตยครองราชสมบัติมีไหสวรรย์ในมหานครศรีอยุทธยาฝ่ายข้างหนึ่ง แลราชวงษ์สืบ ๆ กันไปเบื้องน่าควรจะถือตามกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ข้อ ๒ ฝ่ายคนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษยอมจะให้มาแลมีที่อยู่แลค้าขายในเมืองไทย แลหัวเมืองที่เปนขอบขัณฑเสมาแห่งท่านผู้ครองกรุงเทพ ๆ แล้วพวกประเทศอื่น ๆ ได้คุณแลโอกาศในการซื้อขายแลการอื่น ๆ เปนคุณประการใด จะได้แก่คนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษเหมือนกัน อนึ่งถ้าคนอันอยู่ใต้บังคับกรุงเทพ ๆ จะไปมีที่อยู่ค้าขายในแดนอังกฤษทั่วเขตรแดนก็ยอมให้ทำได้ แลคนประเทศอื่น ๆ ได้

คุณแลโอกาศในการซื้อขายแลการอื่น เปนคุณประการใด ก็จะได้แก่คนไทยเหล่านั้นเหมือนกัน

ข้อ ๓ ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ พระองค์สัญญาไว้ว่า ถ้าผู้ใดถือสาสนาแห่งพระเยซูคฤสต์แลได้นมัสการตามพระสาสนานั้น ในแว่นแควันแห่งเมืองที่พระองค์ทรงครองอยู่ พระองค์อนุญาตให้ทำได้มิได้ขัด แล้วพระองค์จะประทานให้มีที่อันควรจะฝังศพของคนที่ถือดังนั้น อนึ่งฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษก็สัญญาว่า ถ้าคนถือพระพุทธสาสนาในแดนเมืองอังกฤษ คนเหล่านั้นจะได้นมัสการตามลัทธิของตนไม่ขัดสิ่งใด แล้วจะประทานให้มีที่จะฝังที่จะเผาศพของคนถือพระพุทธสาสนาเปนอันสมควร

ข้อ ๔ ท่านผู้เปนอธิปไตยครองเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์ แลเมืองฮินดูสถานฝ่ายข้างหนึ่ง แลท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายข้างหนึ่ง ยังปลงพระไทยพร้อมกันจะตั้งคำสัญญาอิกฉบับหนึ่ง ว่าด้วยทางค้าขายแก่กัน ปรารภจะให้การนี้มีประโยชน์ยิ่งมากขึ้นแก่เมืองทั้ง ๒

ข้อ ๕ ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์แลเมืองฮินดูสถาน ท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่นี้ไปภายน่า ถ้าคนที่อยู่ใต้บังคับกรุงเทพ ฯ ไปค้าขายในแดนอังกฤษ พวกอังกฤษจะทำสิ่งอันใดขัดขวางให้คนไทยเสียประโยชน์ในการซื้อการขายก็หามิได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้ แลฝ่ายท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ ศรีอยุทธยาเล่า ท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่นี้ต่อไปภายน่า เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษ

เข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ ฝ่ายกรุง ฯ นั้นจะทำสิ่งใดขัดขวางให้พวกคนอังกฤษพ่อค้าเหล่านั้นเสียประโยชน์ในการซื้อขายนั้นหามิได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้

ข้อ ๖ ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ก็อนุญาตว่า ถ้าข้างอังกฤษได้เห็นชอบจะตั้งกงซุล คือผู้สำหรับเอาธุระเปนพนักงานจะว่ากล่าวในการซื้อขายให้มาอยู่เมืองใด ๆ อันเปนท่าจอดในแว่นแคว้นกรุงเทพ ฯ ก็ให้มาได้ แล้วพนักงานของกงซุลเหล่านั้น คือว่าถ้าพวกอังกฤษอันอยู่ในกรุงเทพ ฯ เปนความกันเองก็ดี เปนความกันกับชาวกรุง ฯ กงซุลเหล่านั้นจะเอาเปนธุระพิจารณาปฤกษากันกับขุนนางในกรุง ฯ ให้ระงับดับความให้สิ้นลงได้ แล้วฝ่ายท่านผู้เปนอธิบดีในเมืองอังกฤษเล่า ท่านก็อนุญาตว่า ถ้าข้างกรุงเทพ ฯ ได้เห็นชอบจะตั้งกงซุลไปอยู่เมืองใด ๆ อันเปนท่าจอดในแดนอังกฤษเปนภาระธุระเหมือนกัน ก็ให้ทำได้เปนเสมอกัน

ข้อ ๗ ถ้าแลเรือรบของเจ้าแผ่นดินอังกฤษ แลของกัมปนีที่ครองเมืองอินเดีย มีเหตุจะมาเถิงที่จอดเถิงแม่น้ำแห่งใด ๆ ในแว่นแคว้นกรุงเทพ ฯ ปรารถนาจะซื้อเข้าของอันสำหรับจะใช้ในเรือ คือเครื่องอาหารแลฟืนเปนต้น ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองราชสมบัติในกรุงเทพ ฯ ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้แล้ว ครั้นจะซื้อเข้าของนั้นยอมให้ซื้อตามราคาอันควรด้วยธรรม ถ้าแลกำปั่นแลเรือรบอันเปนของเจ้าแผ่นดินณกรุง ฯ มีเหตุจะเข้าในที่จอดแลแม่น้ำใด ๆ ที่เปน

แดนอังกฤษ ฝ่ายท่านผู้ครองเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์แลเมือง
อินดูสถาน ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้เหมือนกัน มิได้ขัด
ประการใด

ข้อ ๘ ถ้าแลกำปั่นเรือใด ๆ ที่ใช้ธงอังกฤษจะเกยหาดทรายโดนหิน แตกอับปางใกล้ฝั่งเขตรแดนกรุง ๆ ฝ่ายท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ๆ นั้นท่านยอมสัญญาไว้ว่า ถ้ามีช่องจะช่วยได้จะให้ช่วยจนเต็มกำลัง เก็บเรือเก็บเข้าของนั้นรักษาไว้ จะได้ส่งคืนให้แก่เจ้าของด้วยดี อนึ่ง ด้วยนายเรือลูกเรือที่เสียดังนั้นก็ยังเข้าของ ๆ เขา พวกไทยจะรักษา บำรุงไว้ให้ปราศจากอันตรายแล้ว ถ้ากำปั่นแลเรือลำใด ๆ ที่ใช้ธงไทย ได้เถิงที่แตกเสียใกล้แดนอังกฤษ ท่านผู้ครองเมืองอังกฤษก็ยอม สัญญาไว้ว่า จะให้พวกอังกฤษสงเคราะห์ช่วยให้ผู้คนแลเข้าของให้ ปราศจากอันตรายได้

ข้อ ๙ ถ้าเว้นไว้แต่ข้อความที่เปลี่ยนแล้วในหนังสือฉบับนี้ แลที่จะเปลี่ยนในฉบับอันจะสัญญาด้วยการซื้อขายนั้น ข้อใด ๆ อื่นอันเปนคุณ ประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ ก็คงจำเริญไว้ตามหนังสือสัญญาเก่า ที่ กัมปนีอันครองเมืองอินเดียได้สัญญาไว้กับท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพฯ ให้จำเริญแต่นี้ไปตราบเท่ากัลปาวสาน ฯ

วัน ๓ เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีจอโทศก เพลาบ่าย ๔ โมงเศษ กัปตันบรุก มิศเซนยอน มิศบราน ๓ คน เอาหนังสือมาส่งให้ที่บ้าน จมื่นไวยวรนารถ

หนังสือเซอเซมสับรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๕

หนังสือ ของเซอเยียมสบรุก คำนับมายังเจ้าคณเจ้าพญาพระคลัง หนังสือใบนี้เปนที่นำน่าแลกำกับเรื่องความ ว่าด้วยการซื้อขายแก่กัน ซึ่งเซอเยียมสบรุกแต่งร่างไว้แลส่งมายังเจ้าคุณให้พิจารณา ในข้อ ๆ ที่ลำดับกันไว้นี้ก็มีหลายสิ่ง อันยอมไว้ให้อาณาประโยชน์แก่กรุงเทพพระมหานครฝ่ายเดียว เซอเยียมสบรุกไว้ใจว่าท่านผู้เปนเสนาบดีทั้งหลายจะหมายดูสิ่งข้อเหล่านั้นจึงจะเห็นว่า อันยอมดังนี้หวังจะให้คิดอ่านจัดแจงให้การซื้อขายนั้นเปนอันดีมีคุณตลอดทั้งสองเมือง

เมื่อแต่งร่างหนังสือเปนข้อ ๆ ลำดับกันดังนี้ ก็เลงเอาความว่าครั้นคนปราถนาจะซื้อสินค้าเปนมากไป คนที่จะขายก็จะจัดแจงทำสินค้าให้มาก ถ้ากำปั่นพ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายในกรุง ฯ เปนอันมาก กำปั่นพ่อค้าข้างกรุง ฯ จะไปค้าขายในเมืองแดนอังกฤษยิ่งมากขึ้นเหมือนกัน แล้วถ้าการค้าขายกับประเทศอื่น ๆ ทวีขึ้นมาก ก็จะเปนเหตุให้เมืองกรุงเทพ ฯ เปนสบายปรกติดี ด้วยว่าพวกจีนแลคนชาติอื่น ๆ ที่อยู่ใต้บังคับของกรุง ฯ ก็จะมีการทำเต็มมือเต็มใจ การอันนี้มีคุณแลเงินภาษีส่วยสาอากรที่จะเข้าคลังหลวงก็จะยิ่งขึ้นมากกว่าทุกวันนี้

ในเมืองใด ๆ ถ้าบ้านเมืองสงบสบายตลอดขอบขัณฑเสมาเปนปรกติดีแล้ว เงินส่วยสาอากรที่จะเข้าคลังหลวงจึงจะมากขึ้น ที่บ้านเมืองเล่าก็จะสบาย อย่างนั้นก็อาไศรยเหตุการค้าขายกันกับประเทศอื่นโดย

มาก ถ้าภาษีแลค่าธรรมเนียมแรงนัก การค้าขายก็ถอยลง อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อนเปนอันมาก เงินที่เข้าคลังหลวงก็น้อยลง น่าที่จะเกิดโกลาหลเสียพระเกียรติยศไปความอันนี้ถูกกันกับเมืองนี้แลเมืองอื่นทั่วกันไป

เซอเยียมสบรุกมิได้สงไสยว่าท่านผู้เปนเสนาบดีในกรุง ฯ มิได้เข้าใจความดังนี้ อันจะสงไสยดังนั้นมิได้ แต่ว่าเซอเยียมสบรุกเห็นความนี้ควรแก่การที่จะปฤกษาหาฤๅกันจึงชักมาว่า ในภาษาอังกฤษมีคำปราชมาว่า เมื่อไพร่ฟ้ามั่งคั่งบริบูรณ์ ท่านกระษัตริย์บรรธมดวยดี เมื่อไพร่ฟ้ายากจน ท่านกระษัตริย์มีแต่จะกรรแสง เหตุดังนี้ถ้าท่านผู้เปนเสนาบดีปราถนาจะให้ความศุขแผ่ไปใหญ่ขึ้นมากในกรุงเทพ ฯ ทั้งเมืองอังกฤษ แลปราถนาจะให้จำเริญศุขสวัสดิแก่กระษัตริย์ทั้งสองฝ่าย จึงควรให้เสนาบดีทั้งสองเมืองอุสาหพากเพียรจะให้การซื้อขายแก่กันยิ่งมากยิ่งง่าย อย่าให้ขัดขวางเพราะเห็นแก่ประโยชน์คนหนึ่งสองคน ฤๅเพราะใจสงไสยกันแลกัน

ใครผู้ใดมิได้กลัวคนที่เปนเพื่อนกัน ก็ไว้ใจในเพื่อนคนนั้นแล้วหาไภยอันตรายมิได้ แลเพื่อนนั้นกลับไว้ใจในเพื่อนที่ไว้ใจในตน แต่ว่าถ้าคนมาสงไสยด้วยเพื่อน น่าที่จะให้เพื่อนกลับมาสงไสยแทน จึงมิแต่จะกลัวกันมาทั้งสอง ถ้อยคำภายนอกยังหวานดี แต่ภายในก็กินแหนงชิงชังกัน เปนอย่างไรกับผู้คน กับบ้านเมืองก็เปนอย่างนั้น

แต่ว่าฝ่ายกรุงเทพพระมหานครกับเมืองอังกฤษก็มิได้สงไสยกัน มีแต่จะไว้ใจแก่กัน แลที่ไว้ใจนั้นยันดาลให้ไว้ใจยิ่งมาก

ดังนั้นแลพระเกียรติยศแห่งกระยัตริย์ทั้งสองจะสูงขึ้นเปนอันยิ่ง เสนายดีจะเปนใหญ่ แลคนยากคนจนได้มีอาหารกิน ในคำที่ว่าด้วยการค้าขายที่นี้ ความปราถนาอันจะเปนประโยชน์แก่อังกฤษแต่สองสิ่งเท่านั้น คือว่าให้ลดค่าธรรมเนียมในกำขึ้นค่าปากเรือให้น้อยลงประการ ๑ แล้วอย่าให้มีใครพิกัดคาดค่าสินค้า เว้นไว้แต่เจ้าของสินค้า ให้พ่อค้าไทยพ่อค้าอังกฤษซื้อขายแก่กันโดยคล่อง ๆ ไม่มีใครขัดทัดทานนั้นเปน ๒ ประการด้วยกัน

ควรที่จะกล่าวไว้ว่า ค่าปากเรือเดียวนี้เปนมากนัก เหตุดังนี้เรืออังกฤษที่จะเข้ามาค้าขายน้อยลำ ถ้ากำขึ้นจะมามากเปนหลายลำก็จะทำให้สินค้าที่มีในกรุง ๆ ยิ่งมากขึ้นแล้ว ครั้นมาหลายลำค่าปากเรือเมื่อรวมกันเข้าก็จะมากขึ้น แลครั้นสินค้าเกิดมากแล้วค่าภาษีก็จะยิ่งมากเหมือนกัน ถ้าทำดังนี้ที่ลดค่าปากเรือจะกลับเปนประโยชน์แก่กรุงเทพ ๆ เหมือนกับเมืองอังกฤษ แลการที่จะซื้อขายกันก็จะจำเริญขึ้นทั้งสองฝ่าย

อนึ่งครั้นว่าให้พ่อค้าอังกฤษกับพ่อค้าข้างกรุง ๆ ค้าขายแก่กันด้วยคล่องง่าย มิให้ผู้ใดขัดขวางนั้น เสนายดีอังกฤษมิได้ปราถนาสิ่งใดอื่นเว้นไว้แต่การที่สัญญาไว้แล้วในหนังสือที่เมชะเบอนีช่วยแต่งแต่ก่อน

ถ้าจะว่าด้วยน้ำตาลทรายฤๅสินค้าอื่น ถ้าเจ้าภาษีมาพิกัดคาดค่าไว้แล้ว พ่อค้าจะซื้อสินค้านั้นด้วยคล่องเปนปรกติไม่ได้ ถ้าเจ้าภาษีก็ดีคนอื่นก็ดีถือฎีกามาคาดค่าสินค้าได้ ก็เห็นว่ามีคนอื่นแทรกตัวเข้า มิใช่คนที่จะซื้อมิใช่คนที่จะขายแล้ว ที่จะซื้อจะขายด้วยคล่องด้วยไม่ได้ อันจะทำดังนี้เปนที่ห้ามแล้วในหนังสือสัญญานั้น ถ้าเจ้าภาษีฤๅคนอื่นมิได้ฎีกาให้อาญาแก่ตัว ก็มิอาจที่จะทำได้ ถ้าน้ำตาลทรายนั้นขายได้แต่แห่งเดียว ยังจะว่าขายคล่องถูกต้องกับใจความในคำสัญญานั้นก็หามิได้ เหตุดังนี้เซอเยียมสยรุกเห็นว่ามิใช่ข้อใหม่ ๆ เปนข้อทยอมไว้แล้วในหนังสือก่อนแล้ว ถ้าได้ถือตามก็จะเปนคุณแลประโยชน์แก่พ่อค้าอังกฤษแลพ่อค้าข้างกรุง ฯ ด้วยให้ซื้อให้ขายกันดี ถ้าจะเอาเข้าของอันเปนสินค้ามาพิกัดค่าให้แรงมากนักก็ขายไม่ได้คนจึงไม่ทำ ถ้าขายได้ก็ขายแต่น้อย คนทำจึงทำน้อยเข้า ถ้าจะทำให้ดีแก่ผู้ซื้อแลผู้ขาย ก็ให้มีกฎหมายหลวงกำหนดค่าภาษีตามควรแก่ธรรม ครั้นใช้ค่าภาษีนั้นแล้ว ให้เจ้าของสินค้าแลผู้ซื้อตกลงกันเองตามแต่จะได้ อย่าให้คนอื่นแทรกเข้ามาว่าได้จึงจะดี

ถ้าแลข้างอังกฤษแลกรุง ฯ คิดอ่านเห็นพร้อมกันตามความที่ลำดับไว้ในร่างหนังสือสัญญาอันส่งมานี้ ก็จะเปนคุณแลประโยชน์แก่พวกอังกฤษเปนประการใด ก็เปนประโยชน์แต่เพียงว่าการซื้อการขายมีกำหนดเปนแน่แล้ว จึงจะทวีขึ้นมาก แลประโยชน์อันนี้ได้แก่ชาวกรุง ฯ เหมือนกันกับชาวอังกฤษ

ท่านผู้เปนมหากระษัตริย์ครองราชสมบัติในกรุงเทพพระมหานคร ได้ทรงพระกรุณาตั้งพระไทยปรารภจะให้ชาวพระนครอยู่เย็นเปนศุขทั่ว ได้ทรงโปรดปรานต่อพ่อค้าอังกฤษ แลตั้งเปนราชสัมพันธมิตรไมตรี ต่อแผ่นดินอังกฤษอันสนิทแล้ว เมื่อพระองค์ทรงพระไทยประกอบด้วยพระกรุณากว้างใหญ่แลพระปัญญาอันแหลมดังนี้ ก็น่าที่พระองค์จะเห็นชอบในการคิดดังว่ามาแล้วนี้ แลยิ่งกว่านี้อีก ถ้าเปนแต่ผู้มีวาศนาน้อยปัญญาน้อยอันจะเปนที่ไว้ใจดังนี้ก็หามิได้

ถึงดังนั้นแล้ว เซอเยียมสยรุกได้ตริกตรองความเห็นว่า ท่านผู้เปนอธิบดีไทยครองแผ่นดินอังกฤษทรงพระไทยถือไมตรีต่อท่านผู้เปนกระษัตริย์เสวยราชสมบัติในกรุงเทพ ฯ เปนอันสนิท เซอเยียมสยรุกจึงเห็นว่าควรที่จะยกสินค้าอันเปนของสำคัญถึงเจ็ดประการ ด้วยสินค้าเจ็ดสิ่งนั้น ถ้าขุนนางฝ่ายกรุง ฯ จะจัดแจงอย่างไร ๆ ขุนนางอังกฤษไม่ว่าประการใด ถ้าจะให้เจ้าภาษีพิกัดค่าสิ่งเหล่านี้ฤาไม่พิกัด จะขายฤาไม่ขาย อังกฤษไม่ว่า ถ้าจะถือว่าที่ลดค่าปากเรือเปนที่เสียประโยชน์แก่กรุง ฯ ที่ยอมยกสินค้าให้เปนประโยชน์แก่กรุง ฯ ฝ่ายเดียวเปนที่แทนกันหลายเท่า

ฝ่ายเข้าเปลือกเข้าสาร คำสัญญาอันส่งมานี้ว่า เมื่อใช้ค่าภาษีแล้วจึงซื้อกันขายกันแลเอาไปได้ เซอเยียมสยรุกเข้าใจว่าเมื่อแรกดูความนี้ดูเหมือนเปนเหตุที่จะขัดได้ แต่ทว่าเซอเยียมสยรุกยังเห็นว่าถ้าเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลังกับเสนาบดีทั้งหลาย ได้พิจารณาตริกตรอง

ดี ๆ แล้ว จึงจะทราบว่าการนี้คงจะมีประโยชน์มาก เงินภาษีที่จะเข้าคลังหลวงจะมากขึ้น แลอาหารกินในเมืองจะบริบูรณ์ขึ้นมาก

ดินในกรุงเทพ ฯ เปนที่เกิดผลดกบริบูรณ์มาก ผู้คนก็มาก ถ้าเอาเข้าเปลือกเข้าสารขายเอาไปจากเมืองเปนมาก ๆ คนทั้งหลายจึงจะอุส่าห์ทำนาให้เกิดผลเข้าให้ยิ่งมาก ครั้นเข้ามีมากแล้ว ราคาแก่ชาวบ้านพลเรือนคงจะถอยน้อยลง คนจนจะได้ซื้อง่าย ๆ ไม่ขัดสนเลย บัดนี้ถึงดินควรแลบริบูรณ์มาก คนปลงใจลงทำไร่นามีแต่น้อย ด้วยว่าเมื่อทำแล้วจะเอาเข้านั้นทำอะไรเขาไม่รู้ จะขายไปเมืองอื่นเอาเงินเปนกำไรไม่ได้ ห้ามเสียแล้ว

ถ้าเอาเข้าเปนภาษีหาบละสลึง ค่าภาษีรวยกันจะเปนอันงาม แลเมื่อจะบรรทุกเรือกำปั่นไม่ต้องเก็บภาษีเรือ แลผู้ซื้อผู้ขายจะได้ซื้อขายกันด้วยคล่องไม่มีใครขัด

สินค้าทั้งเจ็ดประการที่ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ กับทั้งค่าปากเรือแลค่าภาษีต่าง ๆ จะเปนเงินเข้าคลังหลวงเปนมาก แลเปนที่กำหนดเปนแน่ ถ้าเว้นไว้แต่ยี่นลูกยี่นดินยี่นเท่านั้น แล้วให้เจ้าภาษีถือแลพิกัดค่าเหมือนทุกวันนี้ ไม่เปนที่ผิดหนังสือสัญญาที่แต่งไว้ในปี ๑๙๒๗ ฤาการนี้เปนเหตุที่สงไสยได้ แต่ว่าที่นี้ยกไว้อย่าให้เปนที่เคืองกันเลย ด้วยว่าเซอเยี่ยมสยรกจะใคร่กล่าวให้เจ้าคุณเจ้าพญาพระคลังทราบเปนแน่ว่า เมื่อเซอเยี่ยมสยรุกเข้ามาปฤกษาหาฤๅกันคราวนี้ มิได้ปราถนาที่จะเอาความสิ่งใดอันมิชอบแก่เสนาบดีข้างกรุงเทพ ฯ เปนที่เคืองใจกันเอาความนั้นมาว่าหามิได้ มีแต่จะขอให้เจ้าคุณพิจารณาดูในประโยชน์

ที่จะเกิดแต่คำสัญญาดังว่ามานี้ แล้วเอาเหตุการทุกสิ่งกราบทูลแกพระมหากระษัตริย์กรุงเทพ ฯ จะได้ทรงพระปัญญาอันประเสริฐรัสให้ทราบอันจะกำหนดค่าภาษีแห่งสินค้าต่าง ๆ ด้วยการนั้น หนังสือที่สัญญากับเมชะเยอนี้ได้ว่า ถ้าขุนนางฝ่ายกรุงเทพ ฯ คาดค่าภาษีมากเท่าใดตามแต่เห็นชอบก็ทำได้จึงไม่มีห้าม แต่ทว่าถ้าพิกัดคาดค่าภาษีในสินค้าที่เกิดในกรุงเทพ ฯ ให้แรงนักเกินเหลือ ก็เปนที่สำแดงน้ำใจเปนปรากฏว่า หวังจะให้การค้าขายกันกับคนอังกฤษเสีย แลเมืองทั้งสองจะให้ขาดจากกัน ถ้ากำหนดค่าภาษีเปนแน่ในคำสัญญาใหม่ได้กำหนดไว้แล้ว ที่หลังพ่อค้าจะทุ่มเถียงกันไม่ได้ ตัดเหตุที่จะวิวาทกันให้สูญสิ้นที่เดียวจะคล่องสบายดี

เซอเยียมสบรุกเห็นว่ามิตรไมตรีที่จำเริญมานานแล้ว ยังจะจำเริญยิ่งแม่นยิ่งสนิทกว่าแต่ก่อน

ฝ่ายอังกฤษที่ครองเมืองอินเดียได้ทำหนังสือสัญญากับกรุงอังวะว่าอันพวกพม่าจะมาประทุษฐร้ายต่อกรุงเทพ ฯ ก็หามิได้ แลเปน ๒๔ ปีมาแล้วก็สงบดี ฝ่ายเมืองมลายูเถิงเกิดการกระบถวุ่นวายด้วยกัน ก็ยังกั้นไว้มิให้เปนอันตรายแก่เมืองไทย แล้วขุนนางฝ่ายอังกฤษเห็นแก่คำสัญญามิได้บังคับบัญชาในเมืองเหล่านั้นเปนประการใดเลย อนึ่งคิดอ่านกันด้วยการค้าขายกันนี้ เปนเหตุที่จะให้ไปมาซื้อขายกันยิ่งมากยิ่งดี ให้ประโยชน์ยิ่งมากแก่เมืองทั้งสองเมือง อันขุนนางอังกฤษจะถือมานะหวังจะให้เมืองตนเปนใหญ่แต่ท่าเดียวก็หามิได้ แต่ว่าตั้งใจเหมือนเปนเพื่อนสนิทจะไม่ยักซ่อนสิ่งใด ตั้งใจควรแก่ไมตรีเปนอันดี

เห็นประโยชน์ข้างไหนมาชักชวนให้เข้าส่วนประโยชน์ด้วยกัน ในหนังสือที่กระษัตริย์ใหญ่ทั้งสองทรงอนุญาตตั้งสัญญากันสิ่งใดที่จะเปนประโยชน์แก่เมืองอังกฤษ ก็เปนประโยชน์แก่กรุงเทพ ฯ เหมือนกัน จะแยกกันไม่ได้ ถ้าบุคคลผู้ใดเปนชาวอังกฤษก็ดี ชาวกรุงเทพฯ ก็ดี ได้ปราถนาให้ความสุขจำเริญไว้แก่เมืองของตน ผู้นั้นคงปราถนาให้ความสุขจำเริญแก่เมืองทั้งสองฝ่ายเหมือนกัน

เซอเยียมสบรุกขอกล่าวไว้ดังนี้ หวังจะให้ท่านผู้เปนเสนาบดีณกรุงเทพ ฯ เข้าใจประจักษ์ว่า เสนาบดีข้างอังกฤษจะใคร่ทำการแต่ด้วยสัจเปนสุจริตธรรมสิ้นทั้งนั้น แล้วเซอเยียมสบรุกยังไว้ใจว่า ครั้นเสนาบดีได้พิจารณาดูความที่กล่าวมาแล้ว จะเอาไปกราบทูลท่านผู้เปนมหากระษัตริย์กรุงเทพ ฯ จะได้ทรงพระดำริห์เรื่องความกำหนดการซื้อขายแก่กันเปนหลายข้อลำดับกัน ที่เซอเยียมสบรุกส่งมายังเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลังจะได้พิจารณา

ร่างสัญญาพิกัดสินค้า

ตั้งแต่แรกตั้งพระราชไมตริกับกัมปนีที่ครองเมืองอินเดียฝ่ายหนึ่ง แลมหากระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่งก็ได้รักษาทางพระราชไมตริสบกันลงมา แลครั้นในจุลศักราช ๑๑๘๓ คฤศตศักราช ๑๘๒๖ ได้คิดอ่านกันทำหนังสือกำหนดว่าด้วยค่าปากเรือแลการค้าขายกัน หนังสือนั้นสำเร็จในเดือนชันนุเอรี ๑๗ ค่ำ ปี ๑๘๒๗ นับแต่ครั้งนั้นลงมา เหตุการบ้านเมืองผิดกันกับการแต่ก่อนหลายสิ่ง ไม่เหมือนแต่ก่อนแล้ว ครั้น

เหตุดังนั้นแล้ว ท่านผู้เปนใหญ่ครองเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์แล
เมืองฮินดูสถานฝ่ายหนึ่ง กับท่านผู้ครองแผ่นดินกรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่ง
จึงปลงพระไทยพร้อมกันปรารภจะแต่งคำสัญญาใหม่ กำหนดว่าด้วย
ทางค้าขายกัน หวังจะให้ไปมาซื้อขายในเมืองทั้งสองยิ่งมากยิ่งคล่อง
มีประโยชน์ยิ่งมากทั้งสองฝ่าย แล้วคำสัญญาใหม่จะเปนที่แทนคำ
สัญญาเก่าก่อนที่ว่าด้วยการค้าขาย แล้วให้คำใหม่นี้ติดเนื่องกันเข้า
ที่ปลายหนังสือสัญญาปลูกพระราชไมตรีกับกระษัตริย์ทั้งสองพระองค์อัน
ที่จริงทำสำเร็จแล้วด้วยดี

ข้อ ๑ ฝิ่นเปนของต้องห้ามมิให้ซื้อขายเลยในแว่นแคว้นกรุงเทพ ฯ
ถ้าใครเอาฝิ่นมาขับได้ ให้ริบฝิ่นนั้นเปนของหลวง แลผู้เอามาไหมเสีย
เปนเงินเหรียญร้อยแผ่น ถ้ามิได้ใช้เงินให้เอาตัวจำไว้กำหนดหกเดือน

ข้อ ๒ สินค้าทั้งเจ็ดสิ่งนี้ คือ น้ำมัน ๑ ยีนลูกยีนแลดินยีนรวยไว้
เปน ๑ เหล็ก ๑ กะทะเหล็ก ๑ เหล็กกล้า ๑ สุรา ๑ ไม้สัก ๑ เปน ๗
ประการด้วยกัน ทั้ง ๗ สิ่งนี้ ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว จะ
พิกัดค่าภาษีไม่พิกัดตามแต่จะเห็นชอบในกรุงเทพ ฯ เรือแลกำปั่นลำใด
ที่ใช้ธงอังกฤษ จะเอาของเหล่านี้บรรทุกเข้ามาขายฤๅจะบรรทุกเอาไปก็
มิได้ห้ามเสีย เว้นไว้แต่มิยาดหมายของขุนนางไทยอันเปนเจ้าพนักงาน
ยอมให้จึงจะทำได้

ข้อ ๓ เข้าสารก็ดีเข้าเปลือกก็ดี แลของอื่นทั้งปวงที่เปนสินค้า
อย่าให้ต้องค่าภาษี เว้นไว้แต่ตามที่กำหนดไว้ในคำสัญญาใบนี้

ข้อ ๔ เว้นไว้แต่สินค้า ๗ ประการ ที่ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว คนใต้บังคับอังกฤษก็ดี คนใต้บังคับแห่งกรุงเทพ ฯ ก็ดี จะซื้อจะขายกันในกรุงบางกอกก็ดี ในเมืองอื่นอันมีท่าจอดก็ดี จะทำได้คล่องมิให้ขัดข้องประการใด เมื่อว่าดังนี้ก็เข้าใจว่าเว้นแต่ค่าภาษีที่กำหนดไว้แล้ว เจ้าภาษีจะมาพิกัดคาดค่ามิได้ จะตั้งภาษีสินค้าว่าเปนของขายไปนอกเปนของเข้ามาแต่นอกมาขายนี้มิได้ ผู้ใดอื่นเว้นแต่ผู้ซื้อผู้ขายจะแทรกตัวเข้าทัดทานมิให้ซื้อขายกันคล่องง่ายอย่าให้ทำได้

ข้อ ๕ ค่าภาษีในน้ำตาลทรายขาว บัดนี้เปนหาบละ ๒ สลึง คำสัญญานี้จะได้ว่าให้แปลกเปลี่ยนกันก็หามิได้ ด้วยสินค้าที่เขียนลำดับกันไว้ข้างน่านี้ก็เหมือนกัน แต่สินค้าอื่นอันมิได้คิดเปนแทนภาษีที่ใช้ในของเข้ามาแลของที่เอาไปข้างนอกจดลงที่นี่ ให้ถือว่าหามีค่าภาษีไม่เลย

เข้าสารนั้นให้เปนภาษี	หาบละสลึง	คิดเปนแทนภาษี
น้ำตาลทรายขาว	หาบละ ๒ สลึง	
ครั่ง	หาบละ ๒ สลึง	
เขาสัตว	หาบละสลึง	
น้ำตาลทรายแดง	หาบละสลึง	
เกลือเกวียนละ	๒ บาท	
ไม้ฝาง	หาบละเฟื้อง	

ที่ใช้ในของเข้ามาแลของที่เอาไปข้างนอก

ข้อ ๖ ถ้ากำปั่นอังกฤษบรรทุกของมาขาย บรรทุกของไปขาย ข้างนอก ฤๅบรรทุกของเข้ามาทั้งบรรทุกออกไปด้วย ต้องใช้ค่าปากเรือวาละ ๕๐๐ บาท วานั้นคิดเปน ๗๘ นิ้วอังกฤษ เมื่อจะวัดปากเรือให้วัดขนดาดฟ้าชั้นบนก็ได้ชั้นสองก็ได้ ให้วัดตามที่กว้างมาก ค่าปากเรือดังนี้ให้คิดเอาแทนภาษีของเข้าออก ค่าท่าจอด ค่าร่องน้ำสารพัดครั้นกำปั่นลำใดใช้ค่าปากเรือดังนี้แล้ว ถึงจะขนของขึ้นที่สองแห่ง ฤๅจะบรรทุกของที่สองแห่งสามแห่งในแว่นแคว้นกรุงเทพ ฯ มิต้องใช้อะไรอิกในเที่ยวนั้น

อนึ่งถ้ากำปั่นอังกฤษลำใดจะเข้ามาในแดนกรุงเทพ ฯ ปราถนาแต่จะซ่อมแปลงเรือที่เสีย ฤๅจะซื้อเสบียงอาหารฤๅจะใคร่ถามข่าวรู้ราคาสินค้าเท่านั้นก็ยอม อย่าให้เสียค่าปากเรือเลย

ยังมีเหตุอื่นข้อเล็กน้อย จะคิดอ่านกันต่อภายหลังได้

จดหมายเหตุถวายร่างหนังสือตอบเซอเซมสับรุก

วัน ๗ เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศกเพลา บ่าย ๒ โมง เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พญาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี จางวางพระคลังสินค้าเอาร่างหนังสือตอบเซอเซมสับรุกฉบับที่ ๓ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา หลวงศรีโยวภายเปนผู้อ่านทูลเกล้า ฯ ถวายสิ้นข้อความ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตกแทรกลงข้างวงกาเสียข้างแล้ว ให้เอาร่างหนังสือไปส่งให้มิ่นไวย

วรนารถ ๆ จะได้ ให้ขึ้นกระดายไปส่งให้เซอเซมสับรุก อนึ่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมวงษาสนิท จางวางกรมหมอ พญาพิพัฒน์โกษา พญาจฬาราชมนตรี เอาร่างหนังสือตอบเซอเซมสับรกฉบับที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๔ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา พญาจุฬาราชมนตรีอ่านทูลเกล้า ๆ ถวายสิ้นข้อความ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ตกแทรกวงกาเสียบ้างแล้วให้เอาร่างหนังสือนั้นไปส่งให้หมื่นไวยวรนารถ ๆ จะได้ ให้ขึ้นกระดายไปส่งให้เซอเซมสับรุก

ในทันใดนั้น หมอยอนฝรั่งแปลคำไทยเปนคำอังกฤษแล้ว ให้นายพานิชเขียนฉบับที่ ๑ ที่ ๓ นายโยเสพเขียนฉบับที่ ๒ ที่ ๔ เปนอักษรอังกฤษขึ้นกระดายตัวดีแล้ว ได้ให้ โยเสพฝรั่งกับหมื่นพิพิธอักษรนายเวรกรมท่าทาน โยเสพฝรั่งดูอักษรอังกฤษ หมื่นพิพิธอักษรอ่านฉบับไทยไปจนจบ ครั้นจบแล้วได้ถามโยเสพฝรั่งว่า เนื้อความถูกต้องกับฉบับไทยแล้วฤา โยเสพฝรั่งว่าถูกต้องดีแล้ว ๆ ได้ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์, ทูลกระหม่อมพระ, เสมียนนิ้ม, ทานสอบทั้ง ๔ ฉบับอิกก็ว่าถูกต้องไม่ผิดดีแล้ว ๆ โยเสพฝรั่งเอาอักษรอังกฤษพับผนึกยี่ตราบัวผันประจำผนึกกำกับกัน อักษรไทยเข้าถุงต่วนเหลืองมีสายรดปากถุง ยี่ตราประจำครั่งประจำสายรดแล้วใส่พานก้าไหล่ทองปากประดับพลอย ให้หมื่นพิพิธอักษรนายเวรกรมท่าถือไปน่า หมื่นราชามาตย์ หมื่นทิพเสนา นายจ่าเรศ ไปให้เซอเซมสับรุกที่ตึกน่าวัดประยุรวงษาวาศที่เซอเซมสับรุกอยู่

หนังสือเจ้าพระยาพระคลัง
ตอบหนังสือฉบับที่ ๑ ของเซอเซมสับรุก

หนังสือ เจ้าพญาพระคลังว่าที่สมหพระกลาโหม ให้มายัง เซอเซมสับรุก ด้วยเซอเซมสับรุกทำหนังสือมาให้เรา ๔ ฉบับ เปนอักษรไทย ยี่ดตราประจำมาด้วย แลมีอักษรฝรั่งกำกับ เราพิเคราะห์ดูใจความหาแจ่มแจ้งถูกต้องตามทำนองหนังสือไทยไม่ ว่าความซ้ำซากวนเวียนกลับน่าเปนหลัง ๆ เปนน่า เปนทำนองหนังสืออังกฤษซึ่งเคยมีมาถึงเราแต่ก่อน ๆ นั้น ครั้นจะให้พญาพิพัฒน์โกษาไปถามด้วยข้อที่ยังสงไสย เซอเซมสับรุกก็ว่าหนังสือไทยนั้นทำไปจะแจ้งอยู่แล้ว อย่าให้มาถามเลย เราจึงเก็บเอาความในหนังสือของเซอเซมสับรุกที่เข้าใจบ้าง ทำเปนหนังสือมาให้เซอเซมสับรุก ใจความในหนังสือของเซอเซมสับรุกฉบับที่หนึ่งนั้นว่า เซอเซมสับรุกเปนราชทูตถือรับสั่งพระมหากระษัตริย์เจ้าเมืองอังกฤษเข้ามา ว่าท่านเจ้าเมืองอังกฤษมีจิตรผูกพันธมิตรไมตรีเปนสนิท หวังจะให้ความศุขแห่งเมืองทั้ง ๒ จำเริญขึ้นด้วยตั้งราชไมตรี แลจะได้มีโอกาศไปมาหาสู่ค้าขายเปนสดวก จะเล็งเอาแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียวก็หาจำเริญไม่ เซอเซมสับรุกเข้ามาอาไศรยในกรงพระมหานครศรีอยุทธยาดังนี้ เซอเซมสับรุกนับถือเจ้ากรุงอังกฤษฉันใด จะใคร่นับถือในพระมหากระษัตริย์กรุงพระมหานครศรีอยุทธยาดุจเดียวกัน เซอเซมสับรุกก็เชื่อใจว่าเราจะได้พิจารณาหาฤๅกันด้วยดี ปราศจากเหตุอย่าให้เคืองใจได้ การที่เปนคุณเปนประโยชน์ฝ่ายเมืองอังกฤษ ก็เปนคุณเปนประโยชน์ฝ่ายเมืองไทยเปนอันหนึ่ง

อันเดียวกัน จะแปลกกันก็หามิได้ แลว่านับได้ ๒๔ ปีมาแล้ว กษัตริย์หันตริยาธิราชใช้แต่กัมปนีอันครองเมืองอินเดีย เข้ามาแต่งหนังสือสัญญาเปนราชไมตรีกัน คุณแลประโยชน์อันเกิดแต่ก่อนก็ปรากฏอยู่แล้วทั้ง ๒ ฝ่าย เซอเซมสับรุกว่าการที่จะปฤกษากันครั้งนี้ ให้ต้องด้วยพระเกียรติยศแห่งพระมหากระษัตริย์ผู้ครองเมืองไทยทั้งผู้ครองเมืองอังกฤษ แลซึ่งเซอเซมสับรุกว่าเปนราชทูตเข้ามาครั้งนี้จะจัดแจงปฤกษาหาฤกับเสนาบดีที่กรุงพระมหานครศรีอยุทธยา ทำนุบำรุงทางพระราชไมตรีกรุงพระมหานครศรีอยุทธยากับเมืองอังกฤษให้สนิทยิ่งขึ้นไปกว่าครั้งกษัตริย์หันตริยาธิราชเข้ามาทำหนังสือสัญญา เมื่อคฤศตศักราช ๑๘๒๖ ปี เซอเซมสับรุกมิได้คิดที่จะให้เปนประโยชน์แต่ฝ่ายเดียวหามิได้ คิดแต่จะให้มีความสำเร็จ ไพรพาขาแผ่นดินทั้งสองพระนครจะได้อยู่เย็นเปนสุขให้เหมือนกันทั้งสองฝ่าย ถ้าเซอเซมสับรุกทำได้ดังนี้ เราผู้เปนเสนาบดีก็มีความยินดี ควรจะสรรเสริญว่าเซอเซมสับรุกเปนผู้มีสติปัญญารอบคอบ พูดจาอยู่ในยุติธรรม อุปมาเหมือนตราชูที่ลั่นเที่ยงไม่รู้เอียงโคลงไปข้างฝ่ายเขาฝ่ายเรา จะจำเริญสุขภายโยยศปรากฏชื่อเสียงไปชั่วกัลปาวสาน หนังสือจริงใจของเราให้มาณวัน ๕ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอนักษัตรโทศก

หนังสือเจ้าพระยาพระคลัง
ตอบจดหมายฉบับที่ ๒ ของเซอเซมสับรุก

หนังสือ เจ้าพญาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ให้มายังเซอเซมสับรุก ด้วยในหนังสือฉบับที่ ๒ ของเซอเซมสับรุก เรา

พิเคราะห์ดูก็ไม่สู้เข้าใจแจ่มแจ้ง ซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าได้กล่าวไว้แล้วว่า ถ้าเห็นแก่การรักษาเขตรแดนกันก็ดี แลการซื้อขายกันก็ดี สิ่งใด ๆ ที่เปนคุณเปนประโยชน์ฝ่ายข้างหนึ่ง สิ่งนั้นก็เปนคุณแลประโยชน์พร้อมกันทั้ง ๒ ฝ่าย จะแตกกันแปลกกันก็หามิได้ แล้วเซอเซมสัยรุกว่า เมื่อครั้งศึกพม่ากับอังกฤษสงบเสร็จกันแล้ว เขตรแดนพม่าต่อเขตรแดนกรุงพระมหานครศรีอยุทธยา เกรงจะเกิดวิวาทกัน กัมปนีผู้ครองอินเดียจึงให้กัปตันหันตรีบารนีเข้ามาทำหนังสือสัญญา เพื่อจะมิให้วิวาททุ่มเถียงกันด้วยที่เขตรแดนจำเดิมแต่นั้นมา พวกไทยจึงได้รู้ว่าพวกอังกฤษที่ต่อแดน ประพฤติเปนอันสมควรด้วยไมตรี มิได้ป่องร้ายเหมือนพม่า เมื่อแต่ก่อนพม่าเคยยกล่วงเข้ามาชิงไชยกันคราวหลังนี่สงบดี ความซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าเมื่อการศึกพม่าสงบเสร็จกันแล้ว เขตรแดนแผ่มาต่อเขตรแดนกรุง ฯ เกรงจะเกิดวิวาทกันกัมปนีผู้ครองอินเดียจึงให้กัปตันหันตรีบารนีเข้ามาทำหนังสือสัญญา เพื่อจะมิให้วิวาทกันด้วยเขตรแดนนั้น ความข้อนี้หาเปนอย่างเซอเซมสัยรุกว่าไม่ เมื่อเจ้าเมืองมั่งกล่าให้กัปตันหันตรีบารนีเข้ามาทำหนังสือสัญญานั้น อังกฤษกำลังทำศึกกับพม่าอยู่ ยังหาแล้วกันไม่ พวกรามัญที่อยู่ณกรุงเทพ ฯ จึงเรียนท่านเสนาบดี ให้กราบบังคมทูลแด่พระยาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ขอยกกองทัพออกไปกวาดต้อนครอบครัวแต่บรรดาญาติพี่น้องเข้ามาไว้ที่กรุง ฯ ให้สิ้น จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพญามหาโยธารามัญราชคุมกองทัพรามัญยกออกไป ก็ได้ครอบครัวรามัญผ่อนเข้ามาบ้าง กองทัพก็ยังตั้งอยู่ที่แม่กระษัตริย์ เราเห็นว่า

การครั้งนั้นอังกฤษติดน่าระวังหลังพว้าพวังอยู่ เจ้าเมืองมั่งกล่าจึงให้กษัตันหันตรีบารนีเข้ามา ว่าเจ้ากรุงอังกฤษให้เจ้าเมืองมั่งกล่าแต่งให้เปนทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาเปนไมตรีกับกรุง ฯ พระยาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์เห็นควรจะเปนทางพระราชไมตรีกับเจ้ากรุงอังกฤษ จึงโปรดเกล้า ฯ สั่งเสนาบดีให้หากองทัพรามัญกลับเข้ามาณกรุง ฯ ซึ่งเซอเซมสับรุกว่าสองพระนครเปนทางพระราชไมตรีกัน ไม่ต้องระวังข้าศึกศัตรูนั้น เราก็เห็นว่าเปนไมตรีกันนั้นแลดีไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ได้อยู่เย็นเปนศุข ทุกวันนี้ไทยกับอังกฤษเปนไมตรีกัน ไม่ต้องระวังรักษาเขตรแดนเหมือนอยู่ใกล้กับพม่าข้าศึกอย่างแต่ก่อน แลข้อความที่เซอเซมสับรุกว่าด้วยความเมืองแขกมลายู เมื่อเกิดการกระยถโกลาหลที่เมืองไทร อังกฤษก็ได้ป้องกันไว้ มิให้เกิดไภยต่อกรุง ฯ ได้นั้น ความข้อนี้เมื่อคฤศตศักราช ๑๘๒๖ ปี เจ้าพญานครศรีธรรมราชลงไปจัดกองทัพที่เมืองไทร จะยกไปตีเมืองสลางอ ครั้งนั้นกษัตันหันตรีบารนีจะเข้ามาทำหนังสือสัญญา ยังอยู่ที่เมืองเกาะหมาก เจ้าเมืองเกาะหมากจึงใช้ให้กษัตันหันตรีบารนีเข้ามาหาเจ้าพญานครศรีธรรมราชที่เมืองไทร ขอห้ามกองทัพมิให้ยกผ่านเมืองเกาะหมากลงไป ว่าพวกลูกค้าแขกจีนที่เมืองเกาะหมากจะพากันตื่นตกใจ เจ้าพญานครศรีธรรมราชก็งดกองทัพไว้ หาได้ยกกองทัพลงไปตีเมืองสลางอไม่ แล้วเจ้าพญานครศรีธรรมราชกับกษัตันหันตรีบารนีก็พากันเข้ามาทำหนังสือสัญญาที่กรุง ฯ แล้วกษัตันหันตรีบารนีขอพวกครัวรามัญ, มฤท, ทวาย, ตนาว, เปนคนชายหญิงใหญ่น้อย ๑๔๓๘ คน

กับเมืองแปะซึ่งเปนเมืองขึ้นกรุง ฯ ได้ถวายดอกไม้ทองเงิน ๒ ครั้งแล้ว ก็เอาไปขึ้นกับเมืองเกาะหมากด้วย ให้เซอเซมสับรุกรฤกดูบ้าง ฤาจะหารู้ความอันนี้ไม่ แลกีตันหันตรีบารนีได้ทำหนังสือสัญญาว่าด้วยการบ้านเมือง ๑๕ ข้อ การค้าขาย ๖ ข้อ ในหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ นั้นว่าด้วยความเมืองไทร มิให้พวกพี่น้องพญาไทรเข้ามารบกวนเมืองไทร เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๓ ปีเถาะตรีนิศก พวกพี่น้องพญาไทรยกมารบเมืองไทรครั้งหนึ่ง เมื่อจุลศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสำเรทธิศก พี่น้องพญาไทรก็ยกมารบเมืองไทรอีกครั้งหนึ่ง เจ้าเมืองเกาะหมากได้ให้มาช่วยเจ้าพญานครศรีธรรมราช เอากำปั่นมายึดปากน้ำเมืองไทรไว้ทั้ง ๒ ครั้ง เราก็ได้มีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองเกาะหมาก ขอบใจเจ้าเมืองเกาะหมากเปนอันมาก เซอเซมสับรุกยกเอาความข้อนี้ขึ้นว่าเห็นว่าเราจะลืมเสียฤา เราก็ไม่ลืมคุณซึ่งได้เปนทางไมตรีกับเจ้ากรุงอังกฤษผู้เปนอธิบดีในชาติอังกฤษ แลเซอเซมสับรุกเห็นว่าการอันจะเปนประโยชน์เมืองไทย ก็เปนประโยชน์แก่เมืองอังกฤษด้วยเปนอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าจะแยกกันให้แปลกกันก็เปนไม่ดี กลับเปนร้ายไป ฝ่ายอังกฤษก็เปนเมืองใหญ่ แต่มิได้ปราถนาสิ่งใด ๆ เว้นแต่ที่ควรแก่ทางธรรมด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เสนาบดีจะมาห้ามได้ฤา แล้วว่าเราประกอบไปด้วยใจอารีรักที่ชอบธรรม จึงมิได้กลัวสิ่งไร แจ้งอยู่กับใจเซอเซมสับรุกแล้วนั้น ซึ่งเซอเซมสับรุกพูดดังนี้ถูกต้องตามประเพณี เห็นว่าเซอเซมสับรุกเปนคนมีสติปัญญาวาจาก็อ่อนหวาน สมกับคำเขาเล่าฦๅเข้ามาว่าเซอเซมสับรุกจะเจรจาสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็สัจจริง

มิได้เจือด้วยมารยาแลอุบายจะเอาแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียว ซึ่งจะคิดให้สองพระนครจำเริญทางไมตรีให้ยิ่งสนิทนั้น เสนายดีจะห้ามปรามด้วยเหตุอันใด ถ้าการทำได้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายก็เปนประโยชน์ด้วยกัน ถ้าทำได้แต่ฝ่ายเดียว ฝ่ายข้างหนึ่งใช่นิไสยทำมิได้ก็ไม่เปนประโยชน์ สมด้วยคำเซอเซมสัยรุกว่าถ้าแยกกันแปลกกัน ความดีก็กลับเปนร้ายไป ข้อซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าด้วยหนังสือสัญญา ที่ว่าด้วยการซื้อการขายแก่กันนั้น จะใคร่ให้ท่านเสนายดีทั้งหลายพิจารณาตริตรองดู จะทำให้กรุงพระมหานครศรีอยุทธยาเปนไมตรีสนิทกันกับเข้ากรุงอังกฤษอันมีพาหนะมาก อาไศรยแต่ที่ชอบธรรม จะได้จำเริญศุขสวัสดิปราศจากไภยเปนเนืองนิจ ความข้อนี้เราคิดเห็นว่าธรรมดาเมืองใหญ่ทั้ง ๒ จะได้ทำหนังสือสัญญาในทางพระราชไมตรีให้สนิท แลการซื้อการขายแก่กันจะได้ก็ด้วยน้ำใจสุจริตซื่อตรงต่อกันทั้งสองฝ่ายอย่างเดียว อันจะได้ด้วยขู่ข่มขืนน้ำใจกันนั้นหาได้ไม่ ซึ่งว่าเข้ากรุงอังกฤษมีพาหนะมากนั้น พาหนะนี้ภาษาไทยเรียกว่ายวดยานคานหาม รถรัถอัศดร ล่ามที่แปลหนังสืออังกฤษออกเปนคำไทยจะเข้าใจว่าเปนสลุบกำปั่นฤๅ อันมีกำปั่นรบกำปั่นไฟเปนอันมากนั้น นานาประเทศทั้งปวงก็ย่อมสรรเสริญว่าเปนที่เกรงขามสง่างามอยู่ในท้องชเลฤก อุปะมาเหมือนปลาวาฬ จะได้บริโภคมังษสาหารเสือโคร่งนั้นเปนอันยาก ซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าเมื่อเกิดการศึกสงครามที่เมืองจีน พวกขุนนางอังกฤษเปนภารธุระมาก เหตุดังนั้นนับแต่คฤศตศักราช ๑๘๔๐ ปี เมื่อยังเกิด

เหตุผิดคำสัญญาประการใด พวกขุนนางอังกฤษมิได้มาเรียนท่าน
เสนาบดีในกรุงพระมหานครศรีอยุทธยานั้น ซึ่งเซอเซมสับรุกว่าฝ่าย
ไทยทำผิดสัญญานั้นจะเปนความอันใด จะเปนด้วยความจีนเรือพ่อกัด
เมื่อจุลศักราช ๑๒๐๑ ปีกุนเอกศก กองตระเวนจับจีนเรือพ่กัดได้ลำ
หนึ่ง เมื่อจุลศักราช ๑๒๐๘ ปีมะเมียอัฐศก กองตระเวนก็จับได้อีก
ลำหนึ่ง พวกจีนเรือพ่กัดเหล่านี้บรรทุกฝิ่นเข้ามาเที่ยวขอดแอบผึ่งแอบ
เกาะขาย ขนริมปากน้ำเจ้าพญา นัดหมายกันกับจีนคนชั่วในบ้าน
ในเมืองเราให้ออกไปซื้อขายกัน ไม่เข้าซื้อขายในบ้านในเมือง แล้ว
เที่ยวกระทำหยาบช้าต่าง ๆ พวกจีนเอาฝิ่นเข้ามาซื้อขายมาทางยกก็มี
ทางน้ำก็มี จะห้ามปรามสักเท่าใด ๆ ก็ไม่ฟัง จับได้กระทำโทษจำไว้
เฆี่ยนเสียก็มี ฆ่าเสียก็มี ริบราชรบาทว์จนฉิบหายสิ้นทรัพย์สิ่งสินก็ไม่
เข็ดหลาย เถิงอยู่ที่เมืองจีนบ้านเมืองเดิมของตัวก็นิยมกันสูบฝิ่น พากัน
ยากจนไม่เปนอันซื้ออันขาย เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมจนบ้านเมืองจะล่มจม
เสียด้วยฝิ่นแล้ว จีนที่เข้ามาอยู่ในขอบขัณฑเสมากรุง ฯ ก็กระทำดังนั้น
ชักชวนคนเพศอื่นภาษาอื่นแลคนไทยให้สูบฝิ่น ถ้าบ้านใดเมืองใดพากัน
สูบฝิ่นมากแล้ว ก็ไม่จำเริญกับบ้านนั้นเมืองนั้นเลย พระบาทสมเด็จ
พระพุทธิเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงเกลียดชัง
คนสูบฝิ่นนัก เสนาบดีแลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยช่วยกันระวังรักษา
จะมิให้คนไทยแลคนในบ้านในเมืองสูบฝิ่นได้ ให้เหมือนชาติฝรั่งไม่มี
ผู้ใดสูบฝิ่นเลยแต่สักคนหนึ่งดีนักหนา บรรดาจีนเปนข้าแผ่นดินพระเจ้า
กรุงปักกิ่ง ไปเที่ยวทำมาหากินอยู่ในบ้านในเมืองใด ก็ถือว่าเปนไพร่บ้าน

พลเมือง ๆ นั้น ได้ทรัพย์สิ่งสินแล้วกลับไปบ้านเมืองของตัว อ้ายจีน
คนชั่วพวกนี้ค้าขายไม่สุจริต คิดแต่จะหาผลหาประโยชน์ใส่ตัวมันจะให้
เมืองเปนไมตรีร้าวฉาน เหมือนจะเสียมเขาควายให้ชนกัน อ้ายจีน
เรือพู่กัดซึ่งจับไว้ได้ครั้งก่อนจำไว้ มิศบอนำเข้าเมืองสิงหโปรามีหนังสือ
เข้ามาขอโทษออกไป แล้วว่าจะห้ามปรามมิให้เอาฝิ่นเข้ามาขายต่อไป
ก็ให้พ้นโทษออกไปครั้งหนึ่งแล้ว อ้ายจีนเรือพู่กัดก็หาเข็ดหลาบไม่ ยัง
เข้ามาขายฝิ่นต่อไป กำปั่นตระเวนก็จับได้อิกลำหนึ่ง กอลแนลบ์ตวัด
เข้าเมืองสิงหโปรามีหนังสือขอโทษเข้ามา ก็ได้ให้ออกไปโดยทางไมตรี
อิกครั้งหนึ่ง ได้มีหนังสือออกไปให้กำชับว่ากล่าว อย่าให้เข้ามา
เที่ยวลอบลักขายฝิ่นต่อไป ทุกวันนี้ข้างฝ่ายเซเลตวันตกจีนเรือพู่กัดก็ยัง
บรรทุกฝิ่นเข้ามาในเขตรแดนเมือง ๆ มาคราวละ ๔ ลำ ๕ ลำ ๖ ลำ
เที่ยวจอดซอขายตามเกาะทุ้งอ่าวเซเล พบปะเรือไทยเล็ก ๆ ซึ่งไปมา
ตามริมฝั่ง ก็ลงเรือช่วงเอาปืนคาบศิลาไล่ยิงให้คนหนีขึ้นบก เก็บ
เอาทรัพย์สิ่งของไปแล้วกระทุ้งเรือจมน้ำเสียกระทำเนือง ๆ ต้องให้
กำปั่นตระเวนแลเรือรบเรือไล่ออกไปประจำรักษาคอยระวังปราบปรามอยู่
มิได้ขาด ซึ่งเราเล่าความเรื่องเรือพู่กัดมาให้เซอเซมสัยรุกรู้ดังนี้ ด้วย
พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวของเราทรงเกลียดชังคนซอฝิ่นขายฝิ่น
สูบฝิ่นยิ่งนัก ความซึ่งเราว่ามาในฉบับ ๒ นี้ เซอเซมสัยรุกเปนผู้มี
สติปัญญาตั้งอยู่ในยุติธรรม สันดานปราศจากโทโสโมโห ตั้งใจเข้า
มาจะปฤกษาหาฤๅกันแต่ล้วนความดี ให้สองพระนครเปนไมตรีสนิท
จำเริญยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน จงพิเคราะห์ตริกตรองดู ก็จะเห็นว่าเราพูด

เปนความจริงบ้าง หนังสือให้มาณวัน ๔ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ฃุล ศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก

หนังสือเจ้าพระยาพระคลัง

ตอบจดหมายฉบับที่ ๓ ของเซอเซมสับรุก

หนังสือ เจ้าพญาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ให้มายังเซอเซมสับรุก ด้วยในหนังสือฉบับที่ ๓ ของเซอเซมสับรุก เราพิเคราะห์ดูก็ไม่สู้เข้าใจแจ่มแจ้ง ซึ่งเซอเซมสับรุกว่าฝ่ายขุนนางข้างอังกฤษ เมื่อจะหาฤาปฤกษาความนี้มิอยากทำสิ่งอันใด เว้นแต่ทำได้ด้วยทางอันควรจะบำรุงราชไมตรีให้จำเริญไว้กับเมืองทั้ง ๒ ถ้าได้บำรุงรักษาราชไมตรีให้ยิ่งแม่นมั่นคง แลจัดแจงทางซื้อขายแก่กันให้ยิ่งง่าย มีประโยชน์ยิ่งมากทั้งสองเมือง การนี้สิ่งเดียวถูกต้องกันกับกระแสรับสั่ง อันเซอเซมสับรุกได้รับแต่เจ้ากรุงอังกฤษนั้น จะได้ว่ากล่าวสิ่งใด ๆ เกินจากเจ้ากรุงอังกฤษก็หามิได้ แลความซึ่งเซอเซมสับรุกว่าพระมหากระษัตริย์ผู้ครองเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์เมืองฮินดูสถาน มีคำสั่งให้เซอเซมสับรุกผู้มีสติปัญญารอบรู้ในความที่จะเข้ามาจำเริญทางพระราชไมตรี มาเจรจาการบ้านเมืองให้สองพระนครใหญ่เปนไมตรีให้ยิ่งแม่นมั่นคงขึ้นนั้น ฝ่ายเราก็มีความยินดีในถ้อยคำเซอเซมสับรุกว่ามาทั้งนี้ พระราชไมตรีจะได้ถาวรวัฒนาไปชั่วกัลปาวสาน แลซึ่งว่าถ้าผู้ใดมาว่าอย่างอื่น ผู้นั้นเปนแต่ล้วนคนใจพาล เปนศัตรูแก่เมืองทั้ง ๒ เซอเซมสับรุกไว้ใจว่าท่านผู้เปนเสนาบดีในกรุง ฯ เห็นจะไม่ฟังคำแต่ข้างเดียวเลย ความซึ่งว่า

ดังนี้ ตั้งแต่เรารู้ความว่าเซอเซมสัยรุกจะเข้ามาณกรุงพระมหานคร
ศรีอยุทธยา พวกลูกค้าก็เข้ามาเล่าฦๅกันต่าง ๆ เมื่อเซอเซมสัยรุก
ยังอยู่ที่เมืองสิงหโปรา เรือไทย เรือจีน เรือแขก ลูกค้าซึ่งไปซื้อขาย
ณเมืองสิงหโปรา กลับเข้ามาณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาก็พูดขาว่า
ความต่าง ๆ กัน ครั้นเซอเซมสัยรุกไปอยู่ที่เมืองเกาะหมาก ฝ่าย
แขกเมืองไทรเมืองปลิดไทยจีนเมืองพังงาเมืองถลาง ไปค้าขายเมือง
เกาะหมากกลับมาก็พูดขาเล่องฦๅกันเปนหลายอย่างมาจนทุกวันนี้ เรือ
จีนลูกค้าไปค้าขายเมืองไญกะตรา เมืองลำปาหลัง เมืองกุกังกลับ
เข้ามาก็ยังพูดจากันอื้ออึงไป เสนาบดีรู้ความแล้วก็มิได้เอื้อเพื่อในถ้อยคำ
อันนั้น ถึงมาทว่าคนพาลจะมาหลอกลวงพูดขาเอาแต่ประโยชน์ตัว มิ
ให้เปนประโยชน์กับผู้อื่นจะทำให้เสียประเพณีซึ่งเปนไมตรีกันนั้น หา
ควรจะฟังเอามาเปนแก่นสารไม่ ที่กรุง ฯ นี้เล่าลูกค้าจีน, แขก, ฝรั่ง,
ต่างชาติต่างภาษาเข้ามาอยู่ค้าขายมากด้วยกัน เปนคนดีก็มีเปนคนชั่ว
ก็มี คนที่ชั่วจะเก็บเหตุการในบ้านในเมืองไปพูดขาประการใดให้เซอเซม
สัยรุกฟัง ก็อย่าให้ถือเอาถ้อยคำอันนั้นไว้เปนอารมณ์ เหมือนกับเสนาบดี
มิได้ฟังเอาถ้อยคำแห่งลูกค้าไว้ ถ้าใจเซอเซมสัยรุกกับใจเสนาบดี
ประพฤติอย่างเดียวกัน ไม่ฟังเอาถ้อยคำคนผู้น้อยมาผูกพันให้เปนเหตุ
ใหญ่ขึ้นแล้ว ทางพระราชไมตรีทั้ง ๒ พระนครใหญ่ก็จะจำเริญไปชั่วฟ้า
แลดิน กับว่ายังเหลือแต่จะว่า ถ้าในร่างหนังสือสัญญาได้พบข้อใด ๆ อัน
มิได้เข้าใจโดยแท้ เปนเหตุที่สงไสยอยู่ เซอเซมสัยรุกจะแก้ไขให้แจ้งแล้ว
ถ้าเห็นชอบดี จะเอาคำแก้นั้นมาเขียนลงกำกับหนังสือสัญญาไว้ให้สิ้น

สงไสยก็ได้ แล้วเพื่อจะได้เข้าใจง่าย ควรที่จะหมายไว้ว่าหนังสือสัญญา
ที่ทำไว้ในคฤศตศักราช ๑๘๒๖ ปีมิได้เสีย ซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าหนังสือ
สัญญาข้อใดที่เปนที่สงไสย เซอเซมสัยรุกจะแก้ไขให้แจ้งนั้น เราก็หา
มีความสงไสยสิ่งหนึ่งสิ่งใดในข้อซึ่งจะสัญญากันไม่ แลซึ่งเซอเซม
สัยรุกว่าความมาว่า ข้อ ๖ กับข้อ ๑๐ ในหนังสือนั้นทำให้ยืดยาวหน่อย
หนึ่งในหนังสือใหม่ แลข้อ ๗ กับข้อ ๙ ในหนังสือสัญญาก่อน ๒ ข้อ
นั้นเปนเหตุจะขอยกขึ้นว่าใหม่ แลซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าจะขอยกหนังสือ
สัญญาเก่า ๒ ข้อ จะเพิ่มเติมขึ้นในหนังสือสัญญาเก่าอีก ๒ ข้อนั้น จะ
ยกถอนไปเราก็จะยอมให้ถอนไปตามใจ ฝ่ายเราก็เคยไปถอนหนังสือ
สัญญาครั้งปีตันหันตริยารนิมาทำไว้ว่าด้วยความเมืองไทรข้อ ๑๓ เมื่อ
จุลศักราช ๑๒๐๓ ปีฉลูตรีนิศก มาครั้งหนึ่งแล้ว เซอเซมสัยรุกจะขอ
เพิ่มเติมลงในหนังสือสัญญาข้อ ๖ กับข้อ ๑๐ นั้นก็จะให้เพิ่มเติมลง แต่
จะเพิ่มเติมความลงอย่างไร ก็ให้ว่ามาเสียให้เข้าใจก่อน ถ้าเราเห็นว่า
เปนประโยชน์ทำได้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว จะเพิ่มเติมความลงแลจะ
ถอนความไปเราก็จะยอมให้ ถ้าเห็นการเปนแต่ฝ่ายเดียวแล้วเราจะยอม
ให้นั้นไม่ได้ ซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าเปนใจความว่าคนอังกฤษจะได้ที่อยู่ใน
เมืองไทย แลคนไทยจะได้ที่อยู่ในแดนอังกฤษก็ควร แล้วว่าพ่อค้านั้น
จะค้าขายฤๅไม่ค้าขาย สุดแต่พ่อค้าเห็นชอบกับตนเอง กับเซอเซมสัยรุก
ว่าได้ไว้เนื้อเชื่อใจในเราแลเสนาบดีทั้งหลายฝ่ายกรุงเทพ ฯ เปนอันดีนั้น
เรากับเสนาบดีทั้งปวงก็จะปฤกษาหาฤๅจัดแจงโดยยุติธรรมแต่ที่ควรจะ
เปนประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ให้ไพร่บ้านพลเมืองอยู่เย็นเปนศุขสืบ

ไป ซึ่งว่าท่านผู้เปนกระษัตริย์ผู้ครองเมืองเครตบริตัน เมืองอิรลันด์ เมืองอินดูสถานนั้นฝ่ายข้างหนึ่ง กับท่านผู้เปนอธิปไตยครองราชสมบัติในกรงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาฝ่ายข้างหนึ่ง ตั้งพระไทยพร้อมประสงค์จะระงับดับเหตุอันมิได้เข้าใจเถิงกันด้วยดีให้สูญปรารภ แล้วรักษาเมืองทั้งสองให้เปนศุขสำราญ จึงปลงพระไทยตั้งแต่งหนังสือสัญญา ๙ ประการดังนี้ เราจะนำความในหนังสือสัญญา ๙ ข้อของเซอเซมสับรุกขึ้นกราบทูลพระราชวงษานุวงษ์ให้ทราบ จะได้มีรับสั่งให้ประชุมเสนาบดีปฤกษาในข้อสัญญาซึ่งเซอเซมสับรุกทำมานี้ ถ้าปฤกษาเห็นพร้อมกันว่าถูกต้องตามพระราชประเพณีกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาแล้วจึงจะให้มาต่อภายหลัง หนังสือให้มาณวัน ๔ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอนักษัตรโทศก

คำปฤกษาข้าทูลลอองฯ ที่ตรวจร่างสัญญา

วัน ๓ เดือน ๑๐ ขึ้น ๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก ท่านเสนาบดีแลข้าทูลลองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งรู้สันทัดชัดเจนในการนานาประเทศทั้งปวง ประชุมกันในพระราชนิเวศน์มหาสถาน มีเจ้าพญาพระคลังเสนาบดี ที่สมุหพระกระลาโหมเปนประธาน พญาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี พญาราชสุภาวดีศรีบรมหงษ์ เจ้าพระยามหาโยธารามัญราช จมื่นไวยวรนารถภักดีศรีสุริยวงศ์ พระยาพิพัฒน์โกษาราชปลัด พญาจุฬาราชมนตรีเจ้ากรมฯ ท่าขวา พญาโชฎึกราชเศรษฐี

เจ้ากรม ๆ ท่าซ้าย จมื่นทิพเสนา จมื่นราชามาตย์ ปลัดกรมพระตำรวจหารแห่ตันเชือกซ้ายขวา นายจ่าเรศมหาดเล็ก พญาสวัสดิวาริจางวางเจ้าภาษี ปฤกษาพร้อมกันด้วยหนังสือสัญญา ๙ ข้อของเซอเซมสับรุกขุนนางอังกฤษ ซึ่งเปนทูตถือรับสั่งพระมหากระษัตริย์ผู้เปนอธิบไตยในเมืองเครตบริตันอิรลันด์ แลฮินดูสถาน มาขอทำหนังสือสัญญากับท่านเสนาบดีณกรุงเทพพระมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุทธยา ในหนังสือสัญญาข้อหนึ่งนั้นว่า ตั้งแต่นี้ไปจะให้ความศุขสำราญแลราชไมตรีจำเริญไว้แก่เมืองทั้ง ๒ ตราบเท่ากัลปาวสาน ที่สัญญาดังนี้ คือกระษัตริย์ผู้ครองเมืองเครตบริตัน เมืองอิรลันด์ แลฮินดูสถานฝ่ายข้างหนึ่ง กับท่านผู้เปนอธิบไตยครองราชสมบัติมไหสวรรย์ในพระมหานครศรีอยุทธยาฝ่ายข้างหนึ่ง แลราชวงษ์สืบ ๆ กันไปเบื้องน่าควรจะถือตามกันทั้ง ๒ ฝ่าย ข้อสัญญาของเซอเซมสับรุกข้อ ๑ นี้ เสนาบดีทั้งปวงปฤกษากันเห็นชอบด้วย ลอดวิศกันข้ามสตันขุนนางผู้ใหญ่กรุงอังกฤษกับเซอเซมสับรุกที่เปนทูตเข้ามาจำเริญพระราชไมตรี จะให้สองพระนครใหญ่เปนสัมพันธมิตรไมตรีวัฒนาถาวร สนิทยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนจนชั่วกัลปาวสาน ตามอย่างบุราณราชประเพณีสืบ ๆ มา เรามีความยินดีเปนอันมาก แต่ว่าจะจาฤกพระนามพระมหากระษัตริย์ทั้ง ๒ พระนครลงไว้ในหนังสือข้อสัญญานั้นหาสมควรไม่ อันราชประเพณีกรุงพระมหานครศรีอยุทธยา ท่านเสนาบดีแต่โบราณท่านจาฤกพระนามพระมหากระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งเปนราชไมตรีกันไว้ในแผ่นพระสุพรรณบัตร ครั้งนี้เห็นสมควรที่จะจาฤกไว้ในแผ่นพระสุพรรณบัตรว่า

สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ครอบครอง
ศิริราชสมบัติในกรุงเทพพระมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุทธยา กับพระ
มหากระษัตริย์ผู้ล้ำเลิศ อันเปนอธิปไตยในเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์
แลเมืองฮินดูสถาน พระมหากระษัตริย์ทั้งสองฝ่ายเปนมหามิตรไมตรี
สุวรรณปถพิเดียวกันอันสนิท ตั้งแต่ครั้งจุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก
คฤศตศักราช ๑๘๕๐ ปี เซอเซมสัยรุกเปนราชทูตเข้ามาจำเริญพระ
ราชไมตรีณพระนครศรีอยุทธยา ทั้งควรจะให้ประกาศกับเมืองประเทศ
ราชแลเมืองขึ้นข้าขอบขัณฑเสมาอาณาจักร ปากใต้ฝ่ายเหนือตวันตก
ตวันออก แลอาณาประชาราษฎรพ่อค้าพานิชทั้งปวงให้รู้จงทั่วกันว่า
สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยา กับพระมหา
กระษัตริย์เจ้ากรุงอังกฤษ เปนมหามิตรพระราชไมตรีสนิทยิ่งกว่าแต่
ก่อน ถ้าเซอเซมสัยรุกเห็นชอบด้วยเราแล้ว กลับออกไปจงแจ้งความ
ดังนี้กับลอดวิศกันปาลสตันขุนนางผู้ใหญ่ในกรุงอังกฤษ ถ้าลอดวิศกัน
ปาลสตันขุนนางผู้ใหญ่ เห็นดีถูกต้องด้วยประเพณีข้างอังกฤษอยู่แล้ว
ก็ควรจะกระทำด้วยกันดังนี้ทั้งสองฝ่าย ให้ทางพระราชไมตรีวัฒนา
ถาวรไปชั่วฟ้าแลดิน

ในหนังสือสัญญาข้อ ๒ ของเซอเซมสัยรุกนั้นว่า ฝ่ายคนอันอยู่ใต้
บังคับอังกฤษยอมจะให้มาแลมีที่อยู่แลค้าขายในเมืองไทย หัวเมืองที่
เปนขอบขัณฑเสมาแห่งท่านผู้ครองกรุงเทพ ฯ แลวพวกประเทศอื่น ๆ
ได้คุณแลโอกาศในการซื้อขายแลการอื่น ๆ เปนคุณประการใด จะได้แก่

คนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษเหมือนกัน อนึ่งถ้าคนอันอยู่ใต้บังคับกรุงเทพฯ จะไปมีที่อยู่ค้าขายในแดนอังกฤษทั่วเขตรแดนก็ยอมให้ทำได้ แล้วคนประเทศอื่นๆ ได้คุณแลโอกาศในการซื้อขายแลการอื่นๆ เปนคุณประการใด ก็จะได้แก่คนไทยเหล่านั้นเหมือนกัน ความข้อ ๒ นี้เสนาบดีปฤกษาพร้อมกันเห็นว่า คนไทยที่เปนพ่อค้าพานิช จะไปตั้งซื้อขายในบ้านเมืองอังกฤษหามีไม่ มีแต่คนโหยกเหยกละญาติพี่น้องทิ้งภูมิลำเนาไปเที่ยวอยู่ในเขตรแดนอังกฤษ คนดังนี้เราหาเอาเปนธุระไม่เถิงจะไปเที่ยวอยู่บ้านใดเมืองใด กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองประการใดก็ให้กระทำโทษกันตามอาญากฎหมายบ้านเมืองนั้นเถิด ซึ่งคนอยู่ใต้บังคับอังกฤษจะเข้ามาอยู่ค้าขายในแดนเมืองไทย หัวเมืองซึ่งเปนขอบขัณฑเสมาให้ได้เหมือนคนประเทศอื่นๆ นั้น คนประเทศอื่นเข้ามาตั้งทำมาหากินอยู่ในขอบขัณฑเสมาช้านานหลายชั่วอายุคนมาแล้ว จนมีภรรยามีบุตรมีหลานเกี่ยวพันกันทุกชาติทุกภาษา เช่นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเหมือนกัน จะทำเรือกสวนไร่นาทำมาหากินประการใดก็กระทำได้ ถ้าคนเหล่านั้นกระทำผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายก็กระทำโทษได้เหมือนคนไทย แลคนชาติอังกฤษแต่บุราณมาก็ยังไม่เคยเข้ามาอยู่ในเขตรแดนกรุงฯ เมื่อจุลศักราช ๑๑๘๖ ปีวอกฉศก มิศหันแตรเข้ามาตั้งค้าขายอยู่ณกรุงฯ ก็อันลูกค้าอังกฤษทั้งปวง เมื่อแรกเข้ามาอยู่ก็ซื้อขายกับลูกค้าพานิชเรียบร้อยเปนปรกติ หามีถ้อยความเกี่ยวข้องสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ต้องพระราชประสงค์ยืนใหญ่น้อยก็อุส่าห์หาเข้ามาจำหน่าย ก็ได้ซื้อหาไว้เปนกำลังสำหรับ

บ้านเมือง มิศหันแตรเข้ามาอยู่ที่กรุง ฯ หลายปี จนได้ฝรั่งชาติพุทเกต
ที่กรุง ฯ เปนภรรยาเกิดบุตรใหญ่แล้ว มิศหันแตรขอลาให้บุตรออกไป
เรียนหนังสือที่เมืองวิลาศ เจ้าพนักงานก็ตามใจมิได้ขัดขวาง มิศหันแตร
รู้อย่างธรรมเนียมณกรุง ฯ ทุกสิ่งทุกประการ ครั้นนานมาคุ้นเคยกัน
เข้ากับอ้ายพวกจีนคนร้าย ก็เอาฝิ่นซึ่งเปนของต้องห้ามเข้ามาลักลอบ
ซื้อขายกัน แลจำหน่ายสิ่งของใด ๆ ไปกับลูกค้าก็เปนความเกี่ยวข้อง
กันเนือง ๆ พูดจาขู่ข่มข่มเหงลูกค้าหลายอย่าง แล้วมิศหันแตรพูดอวด
ว่ากำปั่นไฟใช้ได้รวดเร็วคล่องแคล่วนัก จึงเอากำปั่นไฟเข้ามาลำหนึ่ง
ติดไฟขึ้นใช้กำปั่นให้ขุนนางแลรายฎรดูก็ไม่เห็นรวดเร็ว พอทัดกันกับ
เรือ ๙ พาย ๑๐ พาย ไม่เปนอัศจรรย์นัก กำปั่นลำนั้นก็เปนกำปั่นเก่าผุ
ร่ำอยู่บ้างแล้ว จะขอขายให้ในหลวงเปนราคา ๑๒๐๐ ชั่ง เจ้าพนักงาน
ไม่ซื้อไว้ก็โกรธ ว่ากล่าวเหลือเกินต่อเจ้าพนักงานต่าง ๆ ทำให้ผิด
สัญญาซึ่งกษัตริย์สยามนี้ทำไว้ เสนาบดีเห็นพร้อมกันว่าหันแตร
พูดเหลือเกินก็ให้ขับไปเสีย ไม่ให้อยู่ในบ้านในเมือง แลมิศเฮพวกเดียว
กันกับมิศหันแตร ไม่ได้ทำถ้อยความสิ่งไรให้เกี่ยวข้องการบ้านเมือง
ก็ให้ได้อยู่ซื้อขายมาจนทุกวันนี้ มิศเฮก็ได้มาช่วยเจ้าพนักงานแปล
หนังสือเขียนหนังสือฝรั่งอย่บ้าง เราเห็นว่าแต่หันแตรเข้ามาอย่คนเดียว
เท่านี้ก็ยังองอาจพูดจาเหลือเกิน ถ้าอังกฤษจะเข้ามาอยู่ณกรุง ฯ มาก
แล้ว จะเที่ยวไปอยู่ในขอบขัณฑเสมาแห่งใด ๆ ก็จะมีความเทลาะ
วิวาทจนเถิงทุบตีกัน ฝ่ายอังกฤษ ฤๅฝ่ายไทยล้มตายลงฝ่ายหนึ่งก็จะ
เปนความใหญ่ขึ้น เห็นการดังนี้ ที่จะให้อังกฤษเข้ามาอยู่มากนักไม่ได้

บ้านเมืองจะไม่อยู่เย็นเปนศุข ทั้งจะทำให้ทางไมตรีมัวหมองไป ความข้อ ๒ นี้ขอเสียเถิด เราจะยอมให้ไม่ได้

ในหนังสือสัญญาข้อ ๓ ของเซอเซมสับรกนั้นว่า ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ พระองค์สัญญาไว้ว่า ถ้าผู้ใดถือสาสนาแห่งพระเยซูคฤศ แลได้นมัสการตามสาสนานั้น ในแว่นแคว้นแห่งเมืองที่พระองค์ทรงครองอยู่ พระองค์อนุญาตให้ทำได้มิให้ขัด แลพระองค์จะประทานให้มีที่อันควรจะฝังศพของคนที่ถือดังนั้น อนึ่งฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษนั้นก็สัญญาว่า ถ้าคนถือพระพุทธสาสนาอยู่ในแดนเมืองอังกฤษ คนเหล่านั้นจะได้นมัสการตามลัทธิของตนไม่ขัดสิ่งใด แล้วจะประทานให้มีที่จะฝังศพ จะเผาศพของคนที่ถือพระพุทธสาสนาเปนอันสมควร ความข้อ ๓ นี้ เสนาบดีปฤกษาพร้อมกันก็เห็นว่ากรุง ฯ เปนประเทศใหญ่ ไพร่บ้านพลเมืองหลายเพศหลายภาษา ถือลัทธิสาสนาต่าง ๆ กัน ฝรั่งชาติพุทเกตยาดหลวงฝรั่งเศสเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ตั้งบ้านเรือนเปนพากภูมช้านานแต่บุราณมา มีบุตรหลานสืบ ๆ หลายชั่วคนมาแล้ว ฝรั่งชาติพุทเกตกตัญญูรู้พระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว คนใดที่มีสติปัญญาก็ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้มียศถาศักดิ์ตามสมควร จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ทำวัดสั่งสอนสาสนา หมอมริกันซึ่งเข้ามาเช่าที่ปลูกโรงสวดแจกหนังสือแผ่สาสนาอยู่ที่กรุง ฯ นี้ ก็รู้จักพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ว่าได้เข้ามาอยู่มีความศุขสบาย มิได้มีผู้ใดเบียดเบียน หมอบรัดเลก็ได้แปลหนังสือตำราปลูกผีดาดแลตำราหญิงคลอดบุตร ส่งให้

เจ้าพนักงานทูลเกล้า ฯ ถวาย หมอยอนก็เปนคนรู้หนังสือไทยหนังสือ
อังกฤษชัดเจน ก็ได้มาช่วยเจ้าพนักงานเขียนหนังสือแปลหนังสืออังกฤษ
ออกเปนคำไทยอยู่เนือง ๆ หมอมริกันเข้ามาทำหนังสือแจกแผ่สาสนา
เรื่องความพระเยซูคฤศ มิได้ทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เหลือเกินก็อยู่ไป
ได้ด้วยกัน ถ้ากระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ผิดอย่างธรรมเนียม ก็จะต้อง
ขับให้ไปเสียจากบ้านจากเมือง พวกหมอมริกันแลกปีตันตันหนพ่อค้า
อังกฤษเข้ามาตั้งซื้อขายอยู่ที่กรุง ฯ ก็หลายปีมาแล้ว ป่วยไข้ล้มตาย
ลงก็มี ได้ฝังศพฝังผีกันตามเพศภาษา พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้า
อยู่หัว ทรงพระมหากรุณาอันประเสริฐ ก็มิได้ห้ามปรามเกี่ยวกันในทาง
สาสนาของคนต่างประเทศ เมื่ออยู่ไม่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ผิดกฎหมาย
ประเพณีบ้านเมืองแล้วก็อยู่ด้วยกันไปได้ ความก็แจ้งประจักษ์อยู่ดังนี้
แลคนฝ่ายไทย ถ้าไปอยู่ในบ้านในเมืองแว่นแคว้นของอังกฤษ แลบ้าน
เมืองอื่น ๆ ก็ดี ก็เปนไพร่บ้านพลเมืองของเมืองนั้น จะกระทำความดี
ความชั่วสิ่งใดก็สุดแต่กฎหมายประเพณีบ้านเมือง คนเหล่านี้จะยังถือ
สาสนาของตัวอยู่ ฤๅจะไปถือสาสนาภาษาใด ๆ ก็ดี ล้มตายลง
จะฝังศพเผาผีอย่างไรก็สุดแต่น้ำใจของเขา เราก็มิได้เอาเปนธุระ ซึ่ง
เซอเซมสับรุกจะมาขอทำหนังสือสัญญาด้วยที่ฝังศพฝังผีนั้น เห็นหา
ต้องการที่จะเปนข้อสัญญากันไม่

ในหนังสือสัญญาข้อ ๔ ของเซอเซมสับรุกนั้นว่า ท่านผู้เปนอธิบดี
ครองเมืองเครตบริตัน เมืองอิรลันด์ แลเมืองฮินดูสถานฝ่ายข้างหนึ่ง
แลท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายข้างหนึ่ง ยังปลงพระไทย

พร้อมกันจะตั้งคำสัญญาอิกฉบับหนึ่ง ว่าด้วยทางค้าขายแก่กัน ปรารภจะให้การนี้มีประโยชน์ยิ่งมากขึ้นแก่เมืองทั้งสอง ความข้อ ๕ นี้ เสนาบดีปฤกษาพร้อมกัน ซึ่งว่าจะให้เปนประโยชน์ในการค้าขายมากขึ้นนั้น เราหาเห็นความแจ่มแจ้งไม่ ไม่รู้ที่จะโต้ตอบจะเอาเปนข้อสัญญาประการใดได้

ในหนังสือสัญญาข้อ ๕ ของเซอเซมสับรุกนั้นว่า ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองเมืองเครตบริตัน อิรลันด์ แลฮินดูสถานท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่นี้ไปภายน่าถ้าคนที่อยู่ใต้บังคับกรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาไปค้าขายแดนอังกฤษ พวกอังกฤษจะทำสิ่งอันใดขัดขวางให้คนไทยเหล่านั้นเสียประโยชน์ในการซื้อขายก็ห้ามมิได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้ แล้วฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ เล่า ท่านสัญญาไว้ว่า ตั้งแต่นี้ไปภายน่า เมื่อคนอันอยู่ในบังคับอังกฤษเข้ามาค้าขายอยู่ณกรุงเทพ ฯ ฝ่ายกรุง ฯ นั้นจะทำสิ่งอันใดขัดขวางให้พวกคนอังกฤษพ่อค้าเหล่านั้นเสียประโยชน์ในการซื้อขายก็ห้ามมิได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้ ความข้อ ๕ นี้ เสนาบดีปฤกษาพร้อมกันว่าณกรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยา สินค้าซึ่งลูกค้าในประเทศนอกประเทศก็ดีจะเอาเข้ามาค้าขาย ห้ามแต่ฝิ่นเปนของชั่ว ไม่ให้ลูกค้าเอามาขายในแว่นแคว้นพระราชอาณาเขตรขาดทีเดียว แต่ฝิ่น, กระสุนปืน, ดินปืนนั้น ถ้าลูกค้าจีน แขก ฝรั่ง แลลูกค้าชาติอื่น ๆ ก็ดี จะบรรทุกสลุบกำปั่นเข้ามาก็ให้ขายให้ในหลวง ถ้าในหลวงไม่ต้องการซื้อไว้ก็ให้ลูกค้าเอาปืน กระสุนปืน ดินปืนกลับออกไปเสีย ไม่ให้ขายกับลูกค้าแลไพร่บ้านพลเมืองณกรุง ฯ แลสินค้า

อื่น ๆ ก็ตามแต่ลูกค้าจะซื้อขายกันมิได้ขัดขวาง แต่เข้าเปลือกเข้าสาร
เปนของต้องห้าม ให้ซื้อให้ขายกันได้แต่ในประเทศซึ่งเปนข้าขอบขัณฑ
เสมา ถ้าลูกค้านอกประเทศเข้ามาค้าขายจะกลับออกไป ก็ห้ามมิให้
ซื้อเข้าเปลือกเข้าสารเปนสินค้า ให้ซื้อไปแต่พอเปนเสบียงกินกลางทาง
ตามเมืองใกล้แลไกล สมควรกับคนที่มาในลำสลุบกำปั่นสำเภาแล
เรือปากใต้ ด้วยเข้านี้เปนอาหารแก่ไพร่พลเมือง ทั้งเปนกำลังแก่บ้าน
แก่เมืองด้วยจึงห้ามไว้ ไพร่บ้านพลเมืองจึงมิได้ซวดโซเหมือนเมือง
ประเทศอื่น ๆ ถ้าแม้นฟ้าฝนตกเปนปรกติไร่นาทำได้ผลมาก เม็ดเข้า
จะผุราเสียเปล่าจึงให้ขายไปนอกประเทศบ้าง แลซึ่งผ้านกับเข้าเปลือก
เข้าสาร ปืน กระสุนปืน ดินปืนนี้ เปนของต้องห้ามมาแต่บุราณราช
ประเพณีสืบ ๆ มาแต่ก่อน ซึ่งว่าอย่าให้ขัดทางค้าขายนั้น แต่บรรดา
ลูกค้าไทยจีน ลูกค้าแขกชาติมห่น ชาติสุหนี่ ชาติสุรัต ชาติมัดราด
ฝรั่งชาติอังกฤษ ชาติพุทเกต ชาติวิลันดา ที่ไปมาค้าขายอยู่ที่กรุง ฯ
ถ้ามีผู้ใดขัดขวางในทางค้าขาย ก็ชอบแต่ลูกค้าจะมาบอกกับพญาศรี
พิพัฒน์รัตนราชโกษาเสนาบดีผู้เปนเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ ก็จะได้ว่ากล่าว
ให้ นี่ก็หามีผู้ใดมาว่ากล่าวว่ามีผู้ขัดขวางในทางซื้อขายสิ่งใดไม่ แล
ลูกค้าที่กรุง ฯ ก็ไปค้าขายที่เมืองจีน เมืองสิงหโปรา เมืองไญกะตรา
เมืองสำปาหลัง เมืองกกัง ไปเมืองใดก็ทำตามเมืองนั้น ก็หามีผู้ใด
มาว่ากล่าวว่าบ้านใดเมืองใดขัดขวางทางค้าขายไม่ มีแต่พูดกันว่า
ขาดทุนบ้างได้กำไรบ้าง ด้วยสินค้าขายดีขายไม่ดี กับว่าลูกค้าไป
ขึ้นร้านขึ้นห้างนั้นซื้อขายสินค้าไม่มีราคา เมื่อจะกลับมาก็ตีสิ่งของให้

เปนผ้าข้างเปนด้ายข้าง สิ่งของต่าง ๆ จะเอาเงินก็ไม่ได้ ได้ยินพูด
แต่ดังนี้ ความข้อ ๕ นี้เห็นหาต้องที่ ๆ จะทำสัญญากันไม่

ในหนังสือสัญญาข้อ ๖ ของเซอเซมสัยรุกนั้นว่า ท่านผู้เปน
กระษัตรย์ครองกรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยา กอนุญาตวา ถาข้าง
อังกฤษได้เห็นชอบจะตั้งกงซุล คือผู้สำหรับรับจะเอาธุระเปนพนักงาน
จะว่ากล่าวในการซื้อขาย ให้มาอยู่ในเมืองใด ๆ อันเปนท่าจอดใน
แว่นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาก็ให้มาได้ แล้วพนักงาน
ของกงซุลเหล่านั้น คือว่าถ้าพวกอังกฤษอันอยู่ในกรุงเทพพระมหานคร
ศรีอยุทธยาเปนความกันเองก็ดี เปนความกับชาวกรุง ๆ ก็ดี กงซุล
เหล่านั้นจะเอาเปนธุระพิจารณาปฤกษากันกับขุนนางในกรุง ๆ ให้ระงับ
ดับความให้สูญจงได้ แล้วฝ่ายท่านผู้เปนอธิบดีในเมืองอังกฤษเล่า
ท่านก็อนุญาตว่า ถ้าข้างกรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาได้เห็นชอบ
จะตั้งกงซุลไปอยู่ในเมืองใด ๆ อันเปนท่าจอดในแดนอังกฤษ เปนภาระ
ธุระเหมือนกันก็ให้ทำได้เปนเสมอกันนั้น ความข้อ ๖ นี้ เสนาบดีปฤกษา
พร้อมกันว่า แต่บุราณมีฝรั่งเศสชื่อวิไชเยนทร์เข้ามาอยู่ณกรุงพระมหา
นครศรีอยุทธยาคนหนึ่ง วิไชยเย็นทร์ละอย่างธรรมเนียมฝรั่งเสีย มาถือ
ประเพณีไทยตามพระราชกำหนดกฎหมายกรุง ๆ เปนคนมีสติปัญญา
สาพิภักดิสมัคทำราชการ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจึงโปรดเกล้า ๆ ตั้งให้
วิไชยเย็นทร์เปนขุนนางผู้ใหญ่ ใช้สอยอยู่ที่กรุง ๆ ช้านานจนวิไชยเย็นทร์
เถิงแก่กรรม แต่นั้นมาก็หามีฝรั่งต่างประเทศชาติใดเข้ามาอยู่ณกรุง ๆ
อีกไม่ มีแต่ฝรั่งชาติพุทเกตตั้งบ้านเรือนเปนพากภูมอยู่ณกรุง ๆ แต่
บุราณมาจนเท่าทุกวันนี้เปนอันมาก ที่เปนขุนนางทำราชการอยู่ใน

ตำแหน่งต่าง ๆ ก็มี เมื่อจุลศักราช ๑๑๘๒ ปีมะโรงโทศก เจ้าเมือง
ปะตูกันมีหนังสือเข้ามาเถิงเสนาบดีให้กราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จ
พระพุทธิเจ้าอยู่หัว ขอตั้งให้กาละลดเปนที่กงซุลแล้วขอที่ให้ตั้งบ้านเรือน
อยู่ด้วย ฝรั่งชาติพุทเกตซึ่งเปนขุนนางอยู่ณกรุง ๆ มีความยินดี จึง
เรียนกับท่านเสนาบดีรับว่า ถ้ากงซุลจะทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็จะ
ประพฤติตามอย่างธรรมเนียมของไทย เหมือนฝรั่งชาติพุทเกตซึ่งอยู่
ณกรุง ๆ จึงโปรดเกล้า ๆ ให้กาละลดเปนกงซุล ทั้งพระราชทานที่ให้
ทำเรือนอยู่ กาละลดอยู่ที่กรุง ๆ หลายปีแล้วลาเสนาบดีกลับออกไป
เจ้าเมืองมะเกาให้มัคลินเข้ามาอยู่รักษาที่ซึ่งพระราชทานนั้นไว้จนเท่า
ทุกวันนี้ มัคลินก็มานั่ง ๆ อยู่ ไม่มีถ้อยความสิ่งใด สลุบกำปั่นลูกค้า
ชาติพุทเกตเล่าก็ไม่มีเข้ามาซื้อขายแต่สักลำหนึ่ง ไม่เห็นเปนผลเปน
ประโยชน์สิ่งไรกับบ้านเมืองฝ่ายเราเลย แลลูกค้าฝรั่ง, แขก, จีน,
ต่างประเทศเข้ามาค้าขายณกรุง ๆ มีความสิ่งใดเกี่ยวข้องกันกับลูกค้า
ณกรุง ๆ ด้วยการซื้อขาย เปนแต่ความเล็กน้อยเจ้าพนักงานก็ชำระว่า
กล่าวให้ ถ้าเปนความข้อใหญ่เสนาบดีก็ตัดสินให้ตามกฎหมายอย่าง
ธรรมเนียมของไทยให้เปนอันสำเร็จแก่กัน ถ้าลูกค้าไปค้าขายหัวเมือง
ใด ๆ ที่เปนข้าขอบขัณฑเสมากรุง ๆ จะมีความเกี่ยวข้องด้วยเหตุสิ่งหนึ่ง
สิ่งใด เจ้าเมืองกรมการก็ได้ชำระว่ากล่าวตัดสินให้ตามกฎหมาย อัน
ประเพณีกรุง ๆ แต่ก่อนก็หาได้เคยไปตั้งกงซุลอยู่ที่บ้านใดเมืองใดไม่
เถิงมาทว่าบ้านใดเมืองใดจะมาชักชวนให้แต่งคนไทยไปตั้งเปนกงซุล

อยู่ที่บ้านนั้นเมืองนั้น เราก็ไม่รักจะให้ไปตั้งอยู่ ด้วยไม่เห็นเปนผล เปนประโยชน์อย่างไร จะไปกีดขวางบ้านเมืองเขาเปล่า ๆ หาต้องการไม่ ถ้าลูกค้าฝ่ายกรง ๆ จะไปค้าขายบ้านใดเมืองใด มีความเกี่ยวข้องสิ่งใด ก็ต้องพึ่งบังคับตามกฎหมายบ้านนั้นเมืองนั้นจึงจะชอบ เสนาบดีเห็นดังนั้น จึงไม่พอใจที่จะให้คนอังกฤษเข้ามาเปนกงซุลอยู่ในบ้านในเมือง ความซึ่งว่าจะขอตั้งกงซุลนั้นขอเลิยเถิด อย่าน้อยใจเลย

ในหนังสือสัญญาข้อ ๗ ของเซอเซมสับรุกนั้นว่า ถ้าแลเรือรบของเจ้าแผ่นดินอังกฤษของกัมปนีที่ครองเมืองอินเดียมีเหตุจะมาเถิงที่จอดเถิงแม่น้ำแห่งใด ๆ ในแว่นแคว้นกรุง ๆ ปราถนาจะซื้อเข้าของอันสำหรับจะใช้ในเรือ คือเครื่องอาหารแลฟืนเปนต้น ฝ่ายท่านผู้เปนกระษัตริย์ครองราชสมบัติในกรุง ๆ ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้แล้ว ครั้นจะซื้อเข้าของนั้นยอมให้ซื้อตามราคาอันควรด้วยธรรม ถ้าแลกำปั่นแลเรือรบอันเปนของเจ้าแผ่นดินณกรุงเทพฯมีเหตุจะเข้าในที่จอดแลแม่น้ำใด ๆ ที่เปนเขตรแดนอังกฤษ ฝ่ายท่านผู้ครองเมืองเครตบริตัน เมืองอิรลันด์ เมืองฮินดูสถาน ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้เหมือนกัน มิได้ขัดขวางสิ่งใดนั้น ความข้อ ๗ นี้ เสนาบดีปฤกษาพร้อมกันเห็นว่า กรงเทพ ฯ เขตรแดนฝ่ายบกทิศเหนือทิศตวันตกตวันออกกว้างขวางเปนอันมาก ทิศใต้เปนทางชเลบ้านเมืองน้อย ไม่เหมือนฝ่ายชเลข้างอังกฤษใหญ่กว้างมีบ้านเมืองมาก ทั้งมีท่ากำปั่นจอดทุกบ้านทุกเมือง แลหัวเมืองซึ่งขึ้นกับกรุง ฯ ทางชเลฝ่ายตวันตก ตั้งแต่เมืองสงขลาเข้ามาจนฝ่ายตวันออกเพียงเมืองตราดอยู่ในอ่าวชเลเดียวกัน

ปากน้ำคลองน้ำเล็กน้ำตื้นทุกเมือง ไม่เปนที่น่าทอดกำปั่นได้แต่สักเมือง
หนึ่ง กำปั่นรบจะมาทอดที่น่าเมืองใด ๆ จะทอดได้ก็แต่ในท้องชเล
โดยว่ากำปั่นรบกำปั่นไฟจะเข้ามาณกรุง ฯ ถ้าเปนกำปั่นกินน้ำลึกก็จะ
ทอดอยู่ได้แต่ที่นอกสันดอน จะซื้อของใช้สอยในกำปั่นแลของกินเปนต้น
ด้วยน้ำแลพืนประการใด ไทยก็จะต้องช่วยทำนุบำรุงให้ได้ ซื้อหาไปตาม
ราคาลูกค้าซื้อขาย เมืองเปนไมตรีกันจะนิ่งละเมินเสียได้ฤา ฝ่าย
กำปั่นแลเรือรบของไทยมีเหตุอันใดจะไปที่แดนเมืองอังกฤษ จะต้อง
การเครื่องใช้สอยสำหรับกำปั่น แลจะขัดเสบียงอาหารประการใดก็คงจะ
ซื้อหาได้ โดยสดวก ทุกวันนี้บ้านเมืองเปนไมตรีสนิทกันอยู่แล้วก็เหมือน
บ้านเมืองเดียวกัน จะต้องทำสัญญาทำไมเล่า

ในหนังสือสัญญาข้อ ๘ ของเซอเซมสัยรุกนั้นว่า ถ้าแลกำปั่น
เรือใด ๆ ที่ใช้ธงอังกฤษจะเกยหาดทรายโดนหินแตกอับปางใกล้ฝั่งเขตร
แดนกรุง ฯ ฝ่ายท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ นั้นท่านยอมสัญญา
ไว้ว่า ถ้ามีช่องจะช่วยได้จะให้ช่วยจนเต็มกำลัง เก็บเรือเก็บเข้า
ของนั้นรักษาไว้ จะได้ส่งคืนให้แก่เจ้าของด้วยดี อนึ่งด้วยนายเรือ
ลูกเรือที่เสียดังนั้นกับทั้งเข้าของ ๆ เขา พวกไทยจะรักษาบำรุงไว้ให้
ปราศจากอันตราย แล้วถ้ากำปั่นแลเรือลำใด ๆ ที่ใช้ธงไทยได้เถิงที่
แตกเสียใกล้แดนอังกฤษ ท่านผู้ครองเมืองอังกฤษก็ยอมสัญญาไว้ว่า
จะให้พวกอังกฤษสงเคราะห์ช่วยในผู้คนแลเข้าของให้ปราศจากอันตราย
ได้ ความข้อ ๘ นี้ เสนาบดีปฤกษาพร้อมกันเห็นว่า กำปั่นลูกค้าใช้
ธงอังกฤษเข้ามาค้าขายณกรุงเทพ ฯ แต่ก่อนมาก็ไม่เคยเกยหินตื้นแตก

แต่สักครั้งหนึ่ง โดยว่าสืบต่อไปภายน่าสลุยกำปั่นใช้ธงอังกฤษเข้ามา จะเกยหินเกยตื้นแตกริมฝั่งที่แห่งใดในแขวงหัวเมืองใดที่ขึ้นกับกรุง ๆ ถ้านายเรือลูกเรือไปบอกผู้รักษาเมืองกรมการรู้แล้ว ก็คงจะช่วยโดยสมควรที่จะช่วยได้ แลเมื่อเดือน ๗ ปีจอโทศก มิศเบนเซนต้นหนกับกลาสีแปดคนขี่เรือยตเข้ามาแจ้งว่ากำปั่นเกยหินแตกที่แดนเมืองเขมร เข้ามาจะขอโดยสานเรือณกรุง ๆ กลับออกไปเมืองสิงหโปรา ฝ่ายเราจึงได้รู้ว่ากำปั่นที่ใช้ธงอังกฤษมาแตกที่น่าเมืองเขมรลำหนึ่ง จึงให้เจ้าพนักงานเบิกเงินหลวงพระราชทานให้สิบตำลึง ด้วยเมตตาแก่คนที่ได้ทุกข์ยากลำบาก จะได้ไปซื้อเสื้อผ้าเสบียงอาหารแจกกันกินโดยทางไมตรี เมืองเขมรเปนเมืองประเทศราชขึ้นกับกรุงเทพ ๆ แผ่นดินเมืองเขมรต่อเขตรแดนกันกับเมืองญวน สืบไปเมื่อน่าถ้ากำปั่นที่ใช้ธงอังกฤษจะมาแตกที่เขตรแดนเมืองเขมรอีก ถ้ารู้แล้วก็จะมีหนังสือไปให้เมืองเขมรช่วยส่งเคราะห์ แลกำปั่นสำเภาเรือตัวแขงฝ่ายข้างไทยไปค้าขายอับปางลงในเขตรแดนบ้านเมืองฝ่ายอังกฤษ ขุนนางอังกฤษรู้แล้วก็คงจะช่วยโดยเมืองเปนไมตรีกัน จะนิ่งละเมินเสียได้ฤา ความข้อนี้จะต้องสัญญากันทำไมมี

ในหนังสือสัญญาข้อ ๙ ซึ่งเซอเซมสัยรกว่า ถ้าเว้นไว้แต่ข้อความที่เปลี่ยนแล้วในหนังสือฉบับนี้ แลที่จะเปลี่ยนในฉบับอันจะสัญญาด้วยการค้าขายนั้น ข้อใด ๆ อื่นอันเปนคุณเปนประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ ฝ่าย ก็คงจะทำเริญไว้ตามหนังสือสัญญาเก่าที่กัมปนีอันครองเมืองอินเดีย ได้สัญญาไว้กับท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ๆ ก็ได้จำเริญแต่นั้นไปตราบเท่ากัลปาวสาน ความข้อ ๙ นี้ เสนาบดีปฤกษาพร้อมกันเห็นว่า มีความ

แต่จะให้รักษาหนังสือสัญญาเดิมไว้ ซึ่งเซอเซมสัยรุกว่าความสัญญา
มา ๙ ข้อครั้งนี้ ความข้อ ๑ นั้นว่า จะให้ทางพระราชไมตรี ๒ พระนคร
จำเริญยิ่งขึ้นไปนั้น เราก็มิใจยินดีว่ากล่าวตอบมาในฉบับสัญญาข้อ ๑ แจ้ง
อยู่ทุกประการแล้ว แลความซึ่งว่ามาในข้อ ๔ นั้น พิเคราะห์ดูก็หาเห็น
มีความสิ่งใดไม่ ก็ได้ตอบตามความซึ่งว่ามาในข้อ ๔ นั้นแล้ว แต่
ความในข้อ ๕ ข้อ ๗ ข้อ ๘ สามข้อนั้น บ้านเมืองเปนไมตรีกันอยู่แล้ว
ไม่ต้องการที่จะทำสัญญากัน แลความข้อ ๒ ข้อ ๓ ข้อ ๖ สามข้อนั้น
เปนความชอบใจของเซอเซมสัยรุก ด้วยคิดเห็นผลเห็นประโยชน์แล้ว
จึงจะขอทำหนังสือสัญญา ฝ่ายไทยไม่เห็นเปนผลเปนประโยชน์สิ่งใด
จึงหารักทำสัญญาไม่ ได้ตอบความมาแจ้งอยู่ทั้งสามข้อแล้ว แลความ
ในข้อ ๙ นั้น เซอเซมสัยรุกว่าให้รักษาหนังสือสัญญาเก่า ซึ่งกัมปนี
ผู้ครองอินเดียได้ทำสัญญากับกรุง ฯ ไว้ด้วยกัน ก็ให้จำเริญไปตราย
เท่ากัลปาวสานนั้น ก็ชอบอยู่แล้ว หนังสือสัญญาเก่าได้ทำไว้แล้วจะเอา
ไปเสียข้างไหนได้เล่า ฝ่ายเราก็จะต้องรักษาความสัญญาไว้ชั่วกัลปา
วสานดังคำเซอเซมสัยรุกว่า เสนาบดีประชุมกันปฤกษาความ ๙ ข้อ
ของเซอเซมสัยรุกแล้ว จึงปฤกษากันต่อไปด้วยความซึ่งเซอเซมสัยรุก
ได้พูดจากับท่านเจ้าพญาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหมที่เมืองสมุท
ปราการว่า ทางไมตรีที่ได้ทำไว้ครั้งกัปตันหันตรีบารนี้เปนการของกัมปนี
เจ้าเมืองมั่งกล่า เมืองมั่งกล่าเปนเมืองน้อยอุปมาเหมือนเมืองนคร
กรุง ฯ กับกรุงวิลาศเปนเมืองใหญ่ ชอบจะทำไมตรีกันตามเมืองใหญ่
จึงจะดี ท่านเจ้าพญาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหมก็ได้ตอบว่าเซอเซม

สับรุกว่าดังนี้ สมควรที่มีสติปัญญามาพูดจาทางไมตรีแล้ว ก็แต่ว่าเมื่อครั้งกัปตันหันตรีบารนีเข้ามาครั้งนั้น ก็ว่ากระษัตริย์ผู้ครองกรุงอังกฤษมีรับสั่งให้กัมปนีเจ้าเมืองมั่งกล่า แต่งหนังสือให้กัปตันหันตรีบารนีคุมสิ่งของเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ๆ ถวาย แด่พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ขอทำหนังสือสัญญาว่าด้วยการบ้านเมืองแลการค้าขาย ครั้นนั้นกัปตันหันตรีบารนีก็อวดอ้างไปต่าง ๆ ว่าตัวเปนขุนนางผู้ใหญ่แทนกัมปนีเจ้าเมืองมั่งกล่าเข้ามา ฝ่ายเราก็ได้ว่าเมืองมั่งกล่าเปนเมืองขึ้นกับกรุงวิลาศ ซึ่งจะมาทำหนังสือสัญญาการบ้านเมืองนั้น จะสิทธิ์ขาดได้แล้วฤา กัปตันหันตรีบารนีว่ากรุงวิลาศอยู่ไกล ฝ่ายว่าข้างอินเดียเข้ากรุงวิลาศได้มอยให้เจ้าเมืองมั่งกล่าเปนผู้ยังคับสิทธิ์ขาด เจ้าเมืองมั่งกล่าจะทำการสิ่งใดๆ ก็ทำได้เหมือนกับเจ้ากรุงวิลาศเหมือนกัน เสนาบดีกรุง ๆ จึงได้ยอมทำหนังสือสัญญากับกัมปนีเจ้าเมืองมั่งกล่า ก็เข้าใจว่าได้ทำหนังสือสัญญากับชาติอังกฤษ เหมือนกับได้ทำสัญญากับเจ้ากรุงวิลาศแล้ว ตามถ้อยคำกัปตันหันตรีบารนีว่าเจ้ากรุงวิลาศมีรับสั่งมา จึงได้รักษาทางไมตรีอันใหญ่ยิ่งทั้งสองพระนครถาวรจำเริญมาจนทุกวันนี้ ซึ่งเซอเซมสับรกเข้ามาว่าจะทำหนังสือสัญญาอีกนั้น จะเผ่าแต่ทำหนังสือสัญญาไม่รู้แล้วรู้เล่าดังนี้ กรุง ๆ มีเมืองขึ้นเมืองออกมาก ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็มากหลายชาติหลายภาษา ที่จะรับทำหนังสือสัญญาเปน ๒ แยก ๓ แยกดังนี้ จะรักษาความสัญญาทางไมตรียาก ถ้าคนข้างฝ่ายไทยผู้ใดผู้หนึ่งไปทำให้ผิดสัญญาข้างวิลาศฤาข้างอินเดีย ให้

เกิดการใหญ่ขึ้นจนเถิงเสียทางไมตริไป นานาประเทศก็จะติเตียนว่า กรุง ฯ ก่อเหตุขึ้นก่อน ความชั่วก็จะอยู่กับกรุง ฯ ไปชั่วฟ้าแลดิน เซอเซมสับรุกเปนผู้มีสติปัญญารอบรู้ในการทั้งบ่วง เปนทูตถือรับสั่งพระมหากระษัตริย์เจ้ากรุงวิลาศเข้ามาเจรจาการบ้านเมืองครั้งนี้ จะให้เปนผลเปนประโยชน์ทั้งสองฝ่ายโดยยุติธรรม จงพิเคราะห์ตฤกตรองดูตามความแต่ต้นจนปลายให้สมควรกับการนั้นเถิด หนังสือ ๔ ฉบับนี้ได้เขียนเปนอักษรไทย อักษรอังกฤษ กำกับกันทั้ง ๔ ฉบับ ข้อความต้องกัน หนังสือมาณวัน ๔ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ นักษัตรโทศก

หนังสือเสนาบดีพร้อมกัน มีถึง เซอเซมสับรุก

หนังสือ เสนาบดีพร้อมกันให้มายังเซอเซมสับรุก ซึ่งเซอเซมสับรุกทำหนังสือมาให้ท่านเจ้าพญาพระคลังอีก ๒ ฉบับ เราพิเคราะห์ดูก็ไม่สู้เข้าใจแจ่มแจ้ง ฉบับหนึ่งว่าด้วยการซื้อขายแก่กันกับว่าด้วยพิกัดค่าภาษี ใจความในหนังสือของเซอเซมสับรุกว่า หนังสือฉบับนี้ เปนที่นำน่าแลกำกับเรื่องความว่าด้วยการซื้อขายแก่กัน ซึ่งเซอเซมสับรุกแต่งร่างไว้ แลส่งมายังเจ้าคุณให้พิจารณาในข้อ ๆ ที่ลำดับกันไว้นี้ ก็มีหลายสิ่งอันยอมไว้ให้มีประโยชน์แก่กรุงพระมหานครฝ่ายเดียว เซอเซมสับรุกไว้ใจว่าท่านผู้เปนเสนาบดีทั้งหลายจะหมายดูซึ่งข้อเหล่านั้น จึงจะเห็นว่าอันยอมดังนี้หวังจะได้คิดอ่านจัดแจงให้การซื้อขายนั้นเปนอันดี มีคุณตลอดทั้ง ๒ เมือง เมื่อแต่งร่างหนังสือเปนข้อ ๆ ลำดับกันนักเล็งเอา

ความว่า ครั้นคนปรารถนาจะซื้อสินค้าเปนมากไป คนที่จะขายก็จะจัดแจงทำสินค้าให้มาก ถ้ากำปั่นพ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายในกรุง ๆ เปนอันมาก กำปั่นพ่อค้าข้างกรุง ๆ จะไปค้าขายในเมืองแดนอังกฤษยิ่งมากขึ้นเหมือนกัน แล้วถ้าการค้าขายกับประเทศอื่น ๆ ทวีขึ้นมาก ก็จะเปนเหตุให้เมืองกรุงเทพ ๆ เปนสยายปรกติดี ด้วยว่าพวกจีนแลคนชาติอื่นที่อยู่ใต้บังคับของกรุง ๆ ก็จะมีการกระทำเต็มมือเต็มใจ การอันมีคุณแลเงินภาษีส่วยสาอากรที่จะเข้าคลังหลวงก็จะยิ่งขึ้นมากกว่าทุกวันนี้ ในเมืองใด ๆ ถ้าบ้านเมืองสงบสบายตลอดขอบขัณฑเสมาเปนปรกติดีแล้ว เงินส่วยสาอากรที่จะเข้าท้องพระคลังหลวงจึงจะมากขึ้น ที่บ้านเมืองเล่าก็จะสบาย อย่างนั้นก็อาไศรยเหตุการค้าขายกันกับประเทศอื่นโดยมาก ถ้าภาษีแลค่าธรรมเนียมแรงนักการค้าขายก็ถอยลง อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อนเปนอันมาก เงินที่เข้าคลังหลวงก็น้อยลงน่าที่จะเกิดโกลาหลเสียพระเกียรติยศไป ความอันนี้ถูกกันกับเมืองนี้แลเมืองอื่นทั่วกันไป เซอเซมสับรุกมิได้สงไสยว่าท่านผู้เปนเสนาบดีในกรุงมิได้เข้าใจความดังนี้ อันจะสงไสยความดังนั้นมิได้ แต่ว่าเซอเซมสับรุกเห็นความนี้ควรแก่การที่จะปฤกษาหาฤๅกันจึงชักมาว่า ในภาษาอังกฤษมีคำปราชมาว่า เมื่อไพร่ฟ้ามั่งคั่งบริบูรณ์ ท่านกระษัตริย์บรรธมด้วยดี เมื่อไพร่ฟ้ายากจน ท่านกระษัตริย์มีแต่จะกรรแสง เหตุดังนี้ถ้าท่านผู้เปนเสนาบดีปรารถนาจะให้ความศุขแผ่ไปใหญ่ขึ้นมากในกรุง ๆ ทั้งเมืองอังกฤษ แลปรารถนาจะให้จำเริญศุขสวัสดิแก่กระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย จึงควรให้เสนาบดีทั้ง ๒ เมืองอุสาหพากเพียรจะให้การ

ซื้อขายแก่กันยิ่งมากยิ่งง่าย อย่าให้ขัดข้องเพราะเห็นแก่ประโยชน์คนหนึ่งสองคน ฤๅเพราะใจสงไสยกันแลกัน ใครผู้ใดมิได้กลัวคนที่เปนเพื่อนกันก็ไว้ใจในเพื่อนคนนั้น แลหาไภยอันตรายมิได้ แลเพื่อนนั้นกลับไว้ใจในเพื่อนที่ไว้ใจในตน แต่ว่าถ้าคนมาสงไสยด้วยเพื่อน น่าที่จะให้เพื่อนกลับมาสงไสยแทน จึงมีแต่จะกลัวกันทั้ง ๒ ถ้อยคำภายนอกยังหวานดี แต่ภายในก็กินแหนงชิงชังกัน เปนอย่างไรกับผู้คน กับบ้านเมืองก็เปนอย่างนั้น แต่ว่าฝ่ายกรุง ฯ กับเมืองอังกฤษก็มิได้สงไสยกัน มีแต่จะไว้ใจแก่กัน แลที่ไว้ใจนั้นบันดาลให้ไว้ใจยิ่งมากดังนั้น แลพระเกียรติยศแห่งกระษัตริย์ทั้ง ๒ จะสูงขึ้นเปนอันยิ่ง เสนาบดีจะเปนใหญ่ แลคนยากจนได้มีอาหารกิน ในคำที่ว่าด้วยการค้าขายนั้นความปราถนาอันจะเปนประโยชน์กับอังกฤษแต่สองสิ่งเท่านั้น คือว่าให้ลดค่าธรรมเนียมในกำปั่นค่าปากเรือให้น้อยลงประการหนึ่ง แล้วอย่าให้มีใครพิกัดคาดค่าสินค้า เว้นไว้แต่เจ้าของสินค้า ให้พ่อค้าไทยพ่อค้าอังกฤษซื้อขายแก่กันโดยคล่อง ๆ ไม่มีใครขัดทัดทานนั้น เปนสองประการด้วยกัน การที่จะกล่าวไว้ว่าค่าปากเรือเดียวนี้เปนมากนัก เหตุดังนี้เรืออังกฤษที่จะมาค้าขายน้อยลำ ถ้ากำปั่นจะมามากเปนหลายลำก็จะทำให้สินค้าที่มีในกรุง ฯ ยิ่งมากขึ้น ครั้นมาหลายลำค่าปากเรือเมื่อรวมกันเข้าก็จะมากขึ้น แลครั้นสินค้าเกิดมากแล้ว ภาษีก็จะยิ่งมากขึ้นเหมือนกัน ถ้าทำดังนี้ที่ลดค่าปากเรือนั้นก็จะกลับเปนประโยชน์แก่กรุงเทพ ฯ เหมือนกันกับเมืองอังกฤษ แลการที่จะซื้อขายกันก็จะ

จำเริญขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย อนึ่งครั้นว่าให้พ่อค้าอังกฤษกับพ่อค้าข้างกรุง ฯ
ค้าขายแก่กันด้วยคล่องง่าย มิให้ผู้ใดขัดขวางนั้น เสนาบดีอังกฤษ
มิได้ปราถนาสิ่งใดอื่น เว้นไว้แต่การที่สัญญาไว้แล้ว ในหนังสือที่
เมชะเยอนี่ช่วยแต่งแต่ก่อน ถ้าจะว่าด้วยน้ำตาลทรายฤๅสินค้าอื่น ๆ
ถ้าเข้าภาษีมาพิกัดคาดค่าไว้แล้ว พ่อค้าจะซื้อสินค้านั้นด้วยคล่องเปน
ปรกติไม่ได้ ถ้าเข้าภาษีกดีคนอื่นกดี ถือฎีกามาคาดค่าสินค้าได้
ก็เห็นว่ามีคนอื่นแทรกตัวเข้า มิใช่คนที่จะซื้อมิใช่คนที่จะขายแล้ว ที่จะ
ซื้อจะขายด้วยคล่องด้วยง่ายไม่ได้ อันจะทำดังนี้เปนที่ห้ามแล้วใน
หนังสือสัญญานั้น ถ้าเข้าภาษีฤๅคนอื่นมิได้ฎีกาให้อาญาแก่ตัวก็มิอาจ
ที่จะทำได้ ถ้าน้ำตาลทรายนั้นขายได้แต่แห่งเดียว ยังจะว่าขายคล่อง
ถูกต้องกับใจความในคำสัญญานั้นก็หามิได้ เหตุดังนี้เซอเซมสับรุก
เห็นว่ามิใช่ข้อใหม่ ๆ เปนข้อที่ยอมไว้แล้วในหนังสือก่อนแล้ว ถ้า
ได้ถือตามก็จะเปนคุณแลประโยชน์แก่พ่อค้าอังกฤษแลพ่อค้าข้างกรุง ฯ
ด้วยให้ซื้อให้ขายกันดี ถ้าจะเอาเข้าของอันเปนสินค้ามาพิกัดค่าให้แรง
มากนักก็ขายไม่ได้ คนจึงไม่ทำ ถ้าขายได้ก็ขายแต่น้อย คนทำจึง
ทำน้อยเข้า ถ้าจะทำให้ดีแก่ผู้ซื้อแลผู้ขาย ก็ให้มีกฎหมายหลวง
กำหนดค่าภาษีตามควรแก่ธรรม ครั้นใช้ค่าภาษีนั้นแล้ว ให้เจ้าของ
สินค้าแลผู้ซื้อตกลงกันเองตามแต่จะได้ อย่าให้คนอื่นแทรกเข้ามาว่า
ได้จึงจะดี ถ้าแลข้างอังกฤษแลกรุง ฯ คิดอ่านเห็นพร้อมกันตาม
ความที่ลำดับไว้ ในร่างหนังสือสัญญาอันส่งมานี้ ก็จะเปนคุณแล
ประโยชน์แก่พวกอังกฤษเปนประการใด ก็จะเปนประโยชน์แต่เพียงว่า

การซื้อขายมีกำหนดเปนแน่แล้วจึงจะทวีขึ้นมาก แลประโยชน์อันนี้ได้แก่ชาวกรุง ฯ เหมือนกันกับชาวอังกฤษ ท่านผู้เปนพระมหากระษัตริย์ครองราชสมบัติในกรุงเทพ ฯ ได้ทรงพระกรุณาตั้งพระไทยปรารถนาให้ชาวพระนครอยู่เย็นเปนศุขทั่ว ได้ทรงโปรดปรานต่อพ่อค้าอังกฤษแลตั้งเปนราชสัมพันธมิตรไมตรีต่อแผ่นดินอังกฤษเปนอันสนิทแล้ว เมื่อพระองค์ทรงพระไทยประกอบด้วยพระกรุณากว้างใหญ่ แลพระปัญญาอันแหลมดังนี้ ก็น่าที่พระองค์จะเห็นชอบในการคิดดังว่ามาแล้วนี้แลยิ่งกว่านี้อีก ถ้าเปนแต่ผู้มีวาศนาน้อยปัญญาน้อย อันจะเปนที่ไว้ใจดังนี้หามิได้ เถิงดังนั้นแล้วเซอเซมสัยรุกได้ตริกตรองความเห็นว่าท่านผู้เปนอธิปไตยครองแผ่นดินอังกฤษ ทรงพระไทยถือไมตรีต่อท่านผู้เปนกระษัตริย์เสวยราชสมบัติในกรุงเทพ ฯ เปนอันสนิท เซอเซมสัยรุกจึงเห็นว่า ควรที่จะยกสินค้าอันเปนของสำคัญเถิง ๗ ประการด้วยสินค้า ๗ สิ่งนั้นถ้าขุนนางฝ่ายกรุง ฯ จะจัดแจงอย่างไร ๆ ขุนนางฝ่ายอังกฤษไม่ว่าประการใด ถ้าจะให้เจ้าภาษีพิกัดค่าสิ่งเหล่านี้ฤาไม่พิกัดจะขายฤาไม่ขายอังกฤษไม่ว่า ถ้าจะถือว่าที่ลดค่าปากเรือเปนที่เสียประโยชน์แก่กรุง ฯ ที่ยอมยกสินค้าให้เปนประโยชน์แก่กรุง ฯ ฝ่ายเดียวเปนที่แทนกันหลายเท่า ฝ่ายเข้าเปลื้องเข้าสารคำสัญญาอันส่งมานี้ว่า เมื่อใช้ค่าภาษีแล้วจึงซื้อกันขายกันเอาไปได้ เซอเซมสัยรุกเข้าใจว่า เมื่อแรกดูความนี้เหมือนเปนเหตุที่จะขัดได้ แต่ทว่าเซอเซมสัยรุกยังเห็นว่า ถ้าเข้าคุณเข้าพญาพระคลังกับเสนาบดีทั้งหลายได้พิจารณาตฤกตรองดี ๆ แล้ว จึงจะทราบว่าการนี้คงจะมีประโยชน์มาก

เงินภาษีที่จะเข้าพระคลังหลวงจะมากขึ้น แลอาหารกินในเมืองจะบริบูรณ์ขึ้นมาก ดินในกรุงเทพ ฯ เปนที่เกิดผลดกบริบูรณ์มาก ผู้คนก็มาก ถ้าเอาเข้าเปลือกเข้าสารขายเอาไปเสียจากเมืองเปนอันมาก ๆ คนทั้งหลายจึงจะอุส่าห์ทำนาให้เกิดผลเข้าให้ยิ่งมาก ครั้นเข้ามีมากแล้วราคาแก่ชาวบ้านพลเรือนคงจะถอยน้อยลง คนจนจะได้ซื้อง่าย ๆ ไม่ขัดสนเลย ยังนี้เถิงดินควรแลบริบูรณ์มาก คนปลงใจลงทำไร่นามีแต่น้อย ด้วยว่าเมื่อทำแล้วจะเอาเข้านั้นทำอะไรได้เขาไม่รู้ จะขายไปเมืองอื่นเอาเงินเปนกำไรไม่ได้ห้ามเสียแล้ว ถ้าเอาเข้าเปนภาษีหายละสลึงค่าภาษีรวมกันจะเปนอันงาม แลเมื่อจะบรรทุกเรือกำปั่นไม่ต้องเก็บภาษีเรือ แลผู้ซื้อผู้ขายจะได้ซื้อขายกันด้วยคล่องไม่มีใครขัด สินค้าทั้ง ๗ ประการที่ยอมให้ไว้แก่กรุง ฯ กับทั้งค่าปากเรือ แลค่าภาษีต่าง ๆ จะเปนเงินเข้าคลังหลวงเปนอันมาก แลเปนที่กำหนดเปนแน่ ถ้าเว้นไว้แต่ปืน, ลูกปืน, ดินปืนเท่านั้น แล้วให้เจ้าภาษีถือแลพิกัดค่าเหมือนทุกวันนี้ ไม่เปนที่ผิดหนังสือสัญญาที่แต่งไว้ ในปี ๑๘๒๗ ฤๅมิเปนเหตุที่สงไสยได้ แต่ว่าที่นี่ยกไว้อย่าให้เปนที่เคืองกันเลย ด้วยว่าเซอเซมสับรุกจะใคร่กล่าวให้เข้าคุณเจ้าพญาพระคลังทรายเปนแน่ว่า เมื่อเซอเซมสับรุกเข้ามาปฤกษาหาฤๅกันคราวนี้ มิได้ปราถนาที่จะเอาความสิ่งใดอันมิชอบแก่เสนาบดีที่กรุง ฯ เปนที่เคืองใจกัน เอาความนั้นมาว่าหามิได้ มีแต่จะขอให้เจ้าคุณพิจารณาดูในประโยชน์ที่จะเกิดแต่คำสัญญาดังว่ามานี้ แล้วเอาเหตุการทุกสิ่งกราบทูลแก่พระมหากระษัตริย์กรุงเทพ ฯ จะได้ทรงพระปัญญาอันประเสริฐตรัสให้ทราบ อนึ่งอันจะกำหนดค่าภาษี

แห่งสินค้าต่าง ๆ ด้วยการนั้น หนังสือที่สัญญากันกับเมชะเยอนี้ได้ว่า ถ้าขุนนางฝ่ายกรุง ฯ คาดค่าภาษีมากเท่าใด ตามแต่เห็นชอบก็ทำได้ จึงไม่มีห้าม แต่ทว่าถ้าพิกัดคาดค่าภาษีในสินค้าที่เกิดในกรุงให้แรงหนักเหลือเกิน ก็เปนที่สำแดงน้ำใจเปนปรากฏว่าหวังจะให้การค้าขายกันกับคนอังกฤษเสีย แลเมืองทั้ง ๒ จะให้ขาดจากกัน ถ้ากำหนดค่าภาษีเปนแน่ในคำสัญญาใหม่ได้กำหนดไว้แล้ว ที่หลังพ่อค้าจะทุ่มเถียงกันไม่ได้ ตัดเหตุที่จะวิวาทกันให้สูญสิ้นทีเดียวจะคล่องสบายดี เซอเซมสัยรุกเห็นว่า มิตรไมตรีที่จำเริญมานานแล้ว ยังจะจำเริญยิ่งแม่นยิ่งสนิทกว่าแต่ก่อน ฝ่ายอังกฤษที่ครองเมืองอินเดียได้ทำหนังสือสัญญากับกรุงอังวะว่า อันพวกพม่าจะมาประทุษร้ายต่อกรุง ฯ ก็หามิได้ แลเปน ๒๔ ปีมาแล้วก็สงบดี ฝ่ายเมืองมลายูเกิดการกระยถ่นวายด้วยกัน ก็ยังกันไว้ มิให้เปนอันตรายแก่เมืองไทย แลขุนนางฝ่ายอังกฤษเห็นแก่คำสัญญา มิได้บังคับบัญชาในเมืองเหล่านั้น เปนประการใดเลย อนึ่งคิดอ่านกันด้วยการค้าขายกันนี้ เปนเหตุที่จะให้ไปมาซื้อขายกันยิ่งมากยิ่งดี ให้ประโยชน์ยิ่งมากแก่เมืองทั้ง ๒ เมือง อันขุนนางอังกฤษจะถือมานะหวังจะให้เมืองตนเปนใหญ่แต่ท่าเดียวก็หามิได้ แต่ว่าตั้งใจเหมือนเปนเพื่อนสนิท จะไม่ปิดซ่อนสิ่งใด ตั้งใจควรแก่ไมตรีเปนอันดี เห็นประโยชน์ข้างไหนมาชักชวนให้เข้าส่วนเปนประโยชน์ด้วยกัน ในหนังสือที่กระษัตริย์ใหญ่ทั้ง ๒ ทรงอนุญาตตั้งสัญญากัน สิ่งใดที่จะเปนประโยชน์แก่เมืองอังกฤษ ก็เปนประโยชน์แก่กรุง ฯ เหมือนกัน จะแยกกันไม่ได้ ถ้าบุคคลผู้ใดเปนชาวอังกฤษก็ดี ชาวกรุง ฯ ก็ดี ได้ปราถนาให้ความสุขจำเริญไว้แก่เมืองของตน

ผู้นั้นคงปราถนาให้ความศุขจำเริญแก่เมืองทั้ง ๒ ฝ่ายเหมือนกัน เซอเซมสัยรุกขอกล่าวไว้ดังนี้ หวังจะให้ท่านผู้เปนเสนาบดีณกรุง ฯ เข้าใจประจักษ์ว่า เสนาบดีข้างอังกฤษจะใคร่ทำการแต่โดยสัจเปนสุจริตธรรมสิ้นทั้งนั้น แลเซอเซมสัยรุกยังไว้ใจว่า ครั้นเสนาบดีได้พิจารณาดูความที่กล่าวมาแล้ว จะเอาไปกราบทูลท่านผู้เปนมหากระษัตริย์ณกรุง ฯ จะได้ทรงพระดำริห์ (สิ้นข้อความฉบับหนึ่ง) ยังอีกฉบับหนึ่งนั้นเซอเซมสัยรุกว่า เรื่องความกำหนดการซื้อขายแก่กันเปนหลายข้อลำดับกับที่เซอเซมสัยรุกส่งมายังเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลังจะได้พิจารณา ตั้งแต่แรกตั้งพระราชไมตริกับกัมปนีที่ครองเมืองอินเดียฝ่ายหนึ่ง แลมหากระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่ง ก็ได้รักษาทางพระราชไมตรีสืบกันลงมา แลครั้นในจุลศักราช ๑๑๘๓ คฤศตศักราช ๑๘๒๖ ได้คิดอ่านกันทำหนังสือกำหนดว่าด้วยค่าปากเรือแลการค้าขายกัน หนังสือนั้นสำเร็จในเดือนชันนุเอรี ๑๗ ค่ำ ปี ๑๘๒๗ นับแต่ครั้งนั้นลงมา เหตุการบ้านเมืองผิดกันกับการแต่ก่อนหลายสิ่ง ไม่เหมือนแต่ก่อนแล้ว ครั้นเหตุดังนั้นแล้ว ท่านผู้เปนใหญ่ครองเมืองเครตบริตัน เมืองอิรลันด์ แลเมืองฮินดูสถานฝ่ายหนึ่ง กับท่านผู้ดำรงแผ่นดินมหานครศรีอยุทธยาฝ่ายหนึ่ง จึงปลงพระไทยพร้อมกันปรารภจะแต่งคำสัญญาใหม่ กำหนดว่าด้วยทางค้าขายกัน หวังจะให้ไปมาซื้อขายในเมืองทั้ง ๒ ยิ่งมากยิ่งคล่อง มีประโยชน์ยิ่งมากทั้ง ๒ ฝ่าย แต่คำสัญญาใหม่จะเปนที่แทนคำสัญญาเก่าก่อนที่ว่าด้วยการค้าขาย แล้วให้คำใหม่นี้ติดเนื่องกันเข้าที่ปลายหนังสือสัญญาปลูกพระราชไมตริกับกระษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์อันที่ฟังทำสำเร็จแล้วด้วยดี ◎ ข้อ ๑ สิ่นเปนของต้องห้ามมิให้ซื้อให้

ขายเลยในแว่นแคว้นกรุงเทพ ฯ ถ้าใครเอาผิ้นมาขัยได้ ให้ริบผิ้นนั้น เปนของหลวง แลผู้เอามาให้ไหมเสียเปนเงินเหรียญร้อยแผ่น ถ้ามิได้ใช้เงินให้เอาตัวจำไว้กำหนดหกเดือน ◎ ข้อ ๒ สินค้าทั้ง ๒ สิ่งนี้ คือ น้ำมัน ๑ ยิ้น, ลูกยิ้นแลดินยิ้นรวยไว้เปน ๑ เหล็ก ๑ กะทะเหล็ก ๑ เหล็กกล้า ๑ สรา ๑ ไม้สัก ๑ เปน ๗ ประการเข้าด้วยกัน ทั้ง ๗ สิ่งนี้ ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว จะพิกัดค่าภาษีไม่พิกัดตามแต่จะเห็นชอบในกรุง ฯ เรือแลกำปั่นลำใดที่ใช้ธงอังกฤษจะเอาของเหล่านี้บรรทุกเข้ามาขายฤาจะบรรทุกเอาไปก็มิได้ห้ามเสีย เว้นไว้แต่มิยาดหมายของขุนนางไทยอันเปนเจ้าพนักงานยอมให้จึงจะทำได้ ◎ ข้อ ๓ เข้าสารก็ดี เข้าเปลือกก็ดี แลของอื่นทั้งปวงที่เปนสินค้า อย่าให้ต้องค่าภาษี เว้นไว้แต่ตามที่กำหนดไว้ในคำสัญญาใบนี้ ◎ ข้อ ๔ เว้นไว้แต่สินค้า ๗ ประการที่ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว คนใต้บังคับอังกฤษก็ดี คนใต้บังคับแห่งกรุงเทพ ฯ ก็ดี จะซื้อจะขายกันในกรุงบางกอกก็ดี ในเมืองอื่นอันเปนท่าจอดก็ดี จะทำได้คล่องมิให้ขัดข้องประการใด เมื่อว่าดังนี้ ก็เข้าใจว่าเว้นแต่ค่าภาษีที่กำหนดไว้แล้ว เจ้าภาษีจะมาพิกัดคาดค่ามิได้ จะตั้งภาษีสินค้าว่าเปนของขายไปนอกเปนของเข้ามาแต่นอกมาขายนี้มิได้ ผู้ใดอื่นเว้นไว้แต่ผู้ซื้อผู้ขายจะแทรกตัวเข้าทัดทานมิให้ซื้อขายกันคล่องง่ายอย่าให้ทำได้ ◎ ข้อ ๕ ค่าภาษีในน้ำตาลทรายขาวขัดนี้เปนหาบละ ๒ สลึง คำสัญญานี้จะได้ว่าให้แปลกเปลี่ยนกันก็หามิได้ ด้วยสินค้าที่เขียนลำดับกันไว้ข้างน่านี้ก็เหมือนกัน แต่สินค้าอื่นอันมิได้คิดเปนแทนภาษีที่ใช้ในของเข้ามา แลของที่เอาไปข้างนอกจดลงที่นี่ให้ถือว่า หามิภาษีไม่เลย

เข้าสารนั้นให้เปนภาษีหาบละสลึง	
น้ำตาลทรายขาวหาบละ ๒ สลึง	
ครั่งหาบ ๒ สลึง	
เขาสัตวหาบละ สลึง	คิดเปนแทนภาษี
น้ำตาลทรายแดงหาบละ สลึง	
เกลือเกวียนละ ๒ บาท	
ไม้ฝางหาบละ เฟื้อง	

ที่ใช้ในของเข้ามาแลของที่เอาไปข้างนอก ◎ ข้อ ๖ ถ้ากำปั่นอังกฤษบรรทุกของมาขาย บรรทุกของไปขายข้างนอก ฤๅบรรทุกเข้ามาทั้งบรรทุกออกไปด้วย ต้องใช้ค่าปากเรือวาละ ๕๐๐ บาท วานั้นคิดเปน ๗๘ นิ้วอังกฤษ เมื่อจะวัดปากเรือให้วัดยนดาดฟ้าชั้นยนก์ได้ชั้นสองก์ได้ ให้วัดตามที่กว้างมาก ค่าปากเรือดังนี้ให้คิดเอาแทนภาษีของเข้าออก, ค่าท่าจอด, ค่าร่องน้ำสารพัด ครั้นกำปั่นลำใดใช้ค่าปากเรือดังนี้แล้ว ถึงจะขนของขึ้นที่ ๒ แห่ง ฤๅจะบรรทุกที่ ๒ แห่ง ๓ แห่งในแว่นแคว้นกรุง ฯ มิต้องใช้อะไรอิกในเที่ยวนั้น อนึ่งถ้ากำปั่นอังกฤษลำใดจะเข้ามาในแดนกรุงเทพ ฯ ปราถนาแต่จะซ่อมแปลงเรือที่เสีย ฤๅจะซื้อเสบียงอาหาร ฤๅจะใคร่ถามข่าวรู้ราคาสินค้าเท่านั้น ก็ยอมอย่าให้เสียค่าปากเรือเลย ยังมีเหตุอันข้อเล็กน้อยจะคิดอ่านกันต่อภายหลังได้ แลซึ่งเซอเซมสัยรุกว่ามาดังนี้อิก ครั้นจะตอบให้เปนข้อ ๆ มา ก็ได้ตอบตามใจความเปนข้อ ๆ มาแต่ก่อนเถิง ๓ ฉบับแล้ว ซึ่งจะทำหนังสือสัญญาความ ๙ ข้อ เราก็ได้ตอบไปทุกข้อทุกข้อแล้ว ซึ่ง

เซอเซมสัยรุกจะขอให้ลดค่าธรรมเนียมปากกำปั่นลง จะให้เรียกแต่วาละ ๕๐๐ บาทนั้น ค่าธรรมเนียมสลุกำปั่นเคยเรียกมาแต่ก่อน ทั้งค่าธรรมเนียมปากกำปั่น ค่าจังกอยภาษี คิดเข้าด้วยกันได้วาหนึ่งเดิง ๒๒๐๐ บาทเศษ เมื่อครั้งกัปตันหันตริยารนี้เข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางไมตรีแล้วว่าด้วยค่าธรรมเนียมสลุกำปั่น ขออย่าให้เรียกเปนค่าธรรมเนียมจังกอยภาษีเลย จะขอเสียรวมกันคิดเปนค่าปากกำปั่น ถ้ากำปั่นมีสินค้าเข้ามาให้เรียกวาละ ๑๗๐๐ บาท ถ้ากำปั่นไม่มีสินค้าเข้ามาให้เรียกวาละ ๑๕๐๐ บาท เสนาบดีณกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาปฤกษาพร้อมกันเห็นว่าควรจะเปนไมตรีกับชาติอังกฤษ จึงได้ทำหนังสือสัญญาเปนไมตรีด้วยการบ้านเมือง ๑๔ ข้อ การค้าขาย ๖ ข้อ แต่ปีจออัฐศกจุลศักราช ๑๑๘๘ ปี ตั้งแต่นั้นมาเจ้าพนักงานจึงได้เรียกค่าธรรมเนียมปากสลุกำปั่นที่มีสินค้าเข้ามาวาละ ๑๗๐๐ บาท ที่ไม่มีสินค้าเข้ามาวาละ ๑๕๐๐ บาท จนเท่าทุกวันนี้ ซึ่งเซอเซมสัยรุกจะมาขอลดค่าธรรมเนียมลงอิก จะให้เรียกแต่วาละ ๕๐๐ บาทนั้น เรายอมให้ไม่ได้ แลว่าสินค้าซึ่งเกิดในกรุงพระมหานครศรีอยุทธยานี้ เหมือนเข้าเปลือก เข้าสารที่เปนของต้องห้ามแต่โบราณมา ก็ว่าให้มีภาษีเสียให้ลูกค้าได้ซื้อขายกัน เราจะยอมตามใจให้นั้นไม่ได้ ถ้าฉวยทำไร่ทำนาไม่ได้ผล ไพร่บ้านพลเมืองก็จะได้ความอดอยากทรวดโซเสียเปล่า ๆ ของที่ไม่ต้องห้ามลูกค้าเคยซื้อขายกันมาแต่ก่อน ให้ยกเปนของต้องห้ามเอาไว้สำหรับแผ่นดิน พูดจาแต่ตามชอบใจดังนี้สมที่เปนผู้มีสติปัญญาฉลาด คิดอ่าน

มาขัดแขงในการซื้อขายให้เปนประโยชน์เสมอกันทั้ง ๒ ฝ่าย ช่างมีอุสาห
พากเพียรแต่งหนังสือมาแต่ต้นจนปลาย ว่ากล่าวยืดยาวทบทวนวนเวียน
ไม่รู้สิ้นรู้ขย ะมาลบล้างเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีพระนคร
ใหญ่ อันตั้งไว้ได้หลายร้อยปีมาแล้วให้ฟั่นเฟือนผันแปรไปเสียนั้น ก็
ควรจะยกย่องว่าเซอเซมสยรุกเปนผู้มีสติปัญญาเจรจามาก ตั้งแต่เรา
เปนขุนนางทำราชการฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินมาได้ ๗๐ ปีกับ ๖๐ ปีกับ ๕๐ ปีกับ ๔๐ ปีกับ ๓๐ ปีกับ ๒๐ ปี
เศษก็มี ะได้เคยพบเคยเห็นผู้ใดมาเจรจาความบ้านเมือง ประดุจดัง
ครูบาอาจารย์มาสั่งสอนบังคับบัญชาเหมือนน้ำท่วมบ่าท่วมทุ่งเช่นนี้หา
มีไม่ เผ้าแต่ตั้งใจหลงคิดว่ากล่าวขัดแขงในการซื้อขาย ะให้ลูกค้า
พานิชเกิดผลเกิดประโยชน์เพลิดเพลินไป ไม่คิดปรานีกับเราทั้งหลาย
เจ้าของบ้านเจ้าของเมืองบ้างเลย แลหนังสือ ๒ ฉบับซึ่งเซอเซมสยรุก
ให้มาอิกทีหลังนี้ เสนาบดีข้าทูลลออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน
ทุกตำแหน่งได้ประชุมพร้อมกันพิเคราะห์ดูหนังสือเซอเซมสยรุกแล้ว จึง
ได้ตอบหนังสือมาให้เซอเซมสยรุกตฤกตรองดูเถิด ได้เชิญเอาตรา
ท่านเจ้าพญาพระคลังยืดมาเปนสำคัญ ได้เขียนเปนอักษรไทยฉบับหนึ่ง
อักษรอังกฤษฉบับหนึ่งข้อความต้องกัน หนังสือให้มาณวัน ๖ เดือน ๑๐
แรม ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก

หนังสือ เซอเซมสยรุกให้กยีตันบรุก มิศเซนยอนมายินจมินไวย
วรนารถ วัน ๒ เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ ปีจอโทศก เซอเซมสยรุกได้ใช้

ให้กษัตันบรุก มิศเซนยอนมาให้ ขอให้จัดแจงเรือที่จะส่งเซอเยียมสบรุก ลงไปเถิงกำปั่นที่ปากน้ำ เซอเยียมสบรุกได้ตั้งให้กษัตันบรุก มิศเซนยอน เปนผู้รับหนังสือของเจ้าคุณพระคลัง ตามอย่างของเจ้าคุณตั้งไว้ จะเปลี่ยนเปนอย่างอื่น ๆ ไปนั้นไม่ได้ อันจะส่งหนังสือที่กรุงเทพ ฯ นี้เปนอันยากอย่างไร เซอเยียมสบรุกก็ไม่อยากที่จะให้มีความลำบาก เมื่อเจ้าคุณจะอยากส่งหนังสือนั้น ก็ขอให้ลงไปส่งที่กำปั่น จะได้รับให้เหมือนรับหนังสือลอดปลมะสตัน ถ้าเจ้าคุณจะมิได้ปราถนาที่จะส่งหนังสือนั้นแล้ว แลซึ่งเซอเยียมสบรุกเข้ามาหวังจะจำเริญทางพระราชไมตรีนั้นก็เปนอันสำเร็จแล้ว เซอเยียมสบรุกจะขอลากลับไป เมื่อจะกลับไปนั้น เซอเยียมสบรุกก็ยังถือใจว่า ท่านเสนาบดีทั้งปวงณกรุงเทพ ฯ ได้ตฤกตรองมากแล้ว ก็จะมีใจปราถนาซึ่งจะทำหนังสือสัญญาตามที่กล่าวมาแล้ว เพื่อความนี้จะได้สำเร็จนั้น จะได้ตั้งผู้ใดผู้หนึ่งที่เปนผู้ใหญ่เปนราชทูตไปเถิงเมืองลอนดอนอันเปนที่อยู่แห่งกระษัตริย์ เซอเยียมสบรุกขอให้ได้จัดเรือส่งลงไปให้เถิงกำปั่นที่ปากน้ำ โดยอันควรแก่เวลามิให้มีความลำบาก เมื่อเซอเยียมสบรุกจะลาไปนั้น จะให้กษัตันบรุก มิศเซนยอนมากราบลาเจ้าคุณให้เปนอันสมควรกับทางไมตรี

ครั้นณวันเดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ เซอเซมสับรุกทำหนังสือให้กษัตันบรุกที่ ๑ มิศเซนยอนที่ ๒ มาให้จมื่นไวยวรนารถว่าจะลากลับไป ท่านเสนาบดีจึงได้ทำหนังสือตอบไปเถิงลอดปลมะสตันฉบับหนึ่งส่งให้เซอเซมสับรุก ๆ รับหนังสือแล้วก็ลากลับไปจากกรุงเทพ ฯ

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบ ลอดปลมะสตัน

หนังสือ ท่านเจ้าพญาพระคลังเสนาบดีผู้ใหญ่ณกรุงพระมหานคร ศรีอยุทธยาแจ้งความโดยยินดี มายังลอดไวเกาปลมะสตันเนดกรัน กรอดออดนิโมดเนาเบออริยัด ผู้ได้ว่าการต่างประเทศแห่งนางพญา ริวิกตอเรียพระเจ้ากรุงอังกฤษ ที่มีอาญาสิทธิ์บังคับฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือ เมืองอิรลันด์แลเมืองฮินดูสถาน ด้วยมีหนังสือให้หิศเอกสเลนเซอเยี่ยม สบรุกเนกกะมันเดออดนิโมดเนาเบออริเยด เข้าไปจำเริญทางพระราช ไมตรีคิดปฤกษาพร้อมกับท่านเสนาบดีที่กรุง ฯ ว่าราชการครั้งนี้เพื่อจะให้ เปนไมตรีต่อไป แลเปนประโยชน์กับไพร่บ้านพลเมืองทั้งสองฝ่าย พระ เจ้ากรุงอังกฤษเห็นว่าเซอเยี่ยมสบรุกจะเข้ามาว่าด้วยความสิ่งใด ๆ ท่าน เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยคงจะชอบใจ ถ้าเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยกับเซอเยี่ยม สบรุกเห็นชอบด้วยกันทำความตกลงกันแล้ว พระยาทสมเด็จพระพุทธิเจ้า อยู่หัวณกรุง ฯ กับนางพญาริวิกตอเรียพระเจ้ากรุงอังกฤษ จะได้ เปนไมตรีอันสนิทมีความจำเริญด้วยกันทั้ง ๒ พระนครนั้น ได้แจ้งความ ตามหนังสือซึ่งว่าเข้ามาก็มีความยินดีโดยฉันไมตรี ซึ่งได้เปนสัมพันธ มิตรรักใคร่ผูกพันกันมาแต่ก่อนช้านาน แลเซอเยี่ยมสบรุกเข้าไปเถิง กรุง ฯ ครั้งนี้ ก็ได้รับรองสมควรโดยราชประเพณีจัดที่ทางให้เซอเยี่ยม สบรุกอยู่ เลี้ยงดเบิกเงินหลวงพระราชทานให้ซื้อจ่ายของกิน ทั้ง สิ่งของเข้าปลาผลไม้ต่าง ๆ ส่งเสียมิได้ขาด แลกำปั่นไฟลำใหญ่ซึ่ง เซอเยี่ยมสบรุกขี่เข้าไปเมื่อแรกเถิงปากน้ำกรุง ฯ กำปั่นติดตื้นที่ดอนชเล นอกปากน้ำค้างอยู่หลายวัน ก็ได้เอาเปนธุระโดยทางไมตรีอันสนิท

ให้ผู้รักษาเมืองสมุทปราการ จัดเรือลำเลียงออกไปถ่ายสิ่งของในลำ
จนกำปั่นเบาขึ้นออกจากตื้นได้ ช่วยทำนุบำรุงมิได้ขัดสนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด
แลเซอเยียมสบรกทำหนังสือมาให้ ๕ ฉบับ ได้รับหนังสือแล้วพิเคราะห์
ดูมีความเปนหลายประการ ด้วยเหตุจะทำหนังสือสัญญาใหม่อีก ๙ ข้อ
ท่านเสนาบดีปฤกษาพร้อมกัน เห็นว่าคำสัญญาซึ่งกษัตนันทริบารนิ
เข้ามาทำไว้ แต่เมื่อครั้งจุลศักราช ๑๑๘๘ ปีจออัฐศก ความบ้าน
เมือง ๑๔ ข้อ การค้าขาย ๖ ข้อก็มีอยู่แล้ว ซึ่งจะทำสัญญาต่อไป
อีกนั้น ข้างฝ่ายไทยอย่างธรรมเนียมมีมาแต่บุราณราชประเพณีประการ
ใด ก็จะประพฤติไปตามประเพณีบ้านเมือง จะละอย่างธรรมเนียมแต่
ก่อนเสียนั้นไม่ได้ จึงทำหนังสือตอบให้เซอเยียมสบรุก ความแจ้ง
มากับเซอเยียมสบรุกทุกประการแล้ว กรุงฯ รักทางไมตรีกรุงอังกฤษ
ยิ่งนัก ตั้งแต่ศักราช ๑๑๘๔ ปีมะเมียจัตวาศก การะผัดเข้ามาจำเริญ
ทางไมตรี ไทยก็รักษาทางไมตรีมาจนทุกวันนี้ ขอให้ลอดไวเกาปลมะ
สตันผู้สำเร็จราชการต่างประเทศ ได้ช่วยทำนุบำรุงทางไมตรียิ่งนาน
ให้ยิ่งสนิทสืบต่อไป ได้เขียนเปนอักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรอังกฤษ
ฉบับหนึ่ง ข้อความถูกต้องกัน หนังสือมาณวัน ๖ เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ
จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอนักษัตรโทศก

ณวันเดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ เมื่อเซอเซมสับรุกจะลงเรือฝากหิบ
ไว้กับนายพานิชใบหนึ่งให้กับพญาวิเศยสงครามฯ เบิดออกดูได้เสือ
สักลาดดำอย่างฝรั่ง ๒ ตัว กางเกงสักลาดดำตัว ๑ เซอเซมสับรุกเข้า
มาอยู่ณกรุงเทพฯ ๓๘ วัน ได้จ่ายของหลวง

ให้เงินซื้อกินเดือนละ ๓ ชั่ง คิดให้ ๒ เดือนเงิน ๖ ชั่ง
นมโควันละ ๖ ทนาน ๒๒๘ ทนาน
เข้าสารขาวคนหนึ่งวันละทนาน เปนเข้า ๖๘ ถัง
น้ำมันมะพร้าววันละ ๑๐ ทนาน ๓๘๐ ทนาน
พื้นแสมรอนที่กรุงเทพ ฯ ๒๕๐๐๐ คุ้น
พื้นแสมขนาดกลางให้ที่ปากน้ำ ๗๐๐๐ คุ้น
ไต้ ๒๕๐ ใบ

เจ้าพญาพระคลังส่งทุเรียน ลางสาด ผลไม้ดี ๆ ขนมของหวานทุกวัน วันละ ๓/๔/๕ โต๊ะข้าง ใยชากาแฟกินเปนนิจ ดินประสิวละลายน้ำแช่เหล้าแช่น้ำอาบหนัก ๑/๕๐ กับเรือสำปั้นเก๋งรั้งเขียนลายทองยาว ๗ วา ให้เซอเซมสับรุกไปขี่ที่เมืองอังกฤษลำหนึ่ง

เซอเซมสับรุกลงไปเถิงเมืองสมุทปราการวันเดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ เพลาบ่าย ๒ โมง รุ่งขึ้นณวันเดือน ๑๐ แรม ๘ ค่ำเพลาเช้าโมง ๑ ขมิ้นไวยวรนารถให้พญาวิเศษสงคราม หมื่นวรวาทิล่าม โยเสฟ ลงไปเยี่ยมเยียนที่กำปั่น เซอเซมสับรุกเอาหนังสือผนึกกระดาษผนึกหนึ่ง กับหีบเปนหีบใส่บุหรี่ผนึกปากหีบ มาส่งให้พญาวิเศษสงคราม หมื่นวรวาทิล่าม โยเสฟ แล้วฝากหีบใส่กล้องส่องมากับโยเสฟว่าให้เอามาให้กับขมิ้นไวยวรนารถ* พอพญาวิเศษสงคราม หมื่นวรวาทิล่าม

---

* ความปรากฏตามจดหมายเซอเซมสับรุกพิมพ์ไว้ในเรื่องอื่นว่า กล้องส่องนี้เซอเซมสับรุกฝากถวายในพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลได้พิมพ์พระราชหัดถเลขาซึ่งทรงภาษาอังกฤษตอบรับกล้องส่องนี้ไว้ในที่นั้นด้วย

โยเสฟ ลงมาเถิงเรือกำปั่นก็ใช้จักรออกจากเมืองสมุทปราการไปในเพลานั้น จมื่นไวยวรนารถเบิดหีบออกดูเห็นกระดาษห่อปิดตราสลักหลังว่าส่งมายังธะภักดิศริสุริยวงษ์ ครั้นฉีกกระดาษออกเห็นห่อผ้าใบเย็บแน่นสลักหลังว่า เถิงเจ้าคุณพระนายไวยซึ่งได้รับใช้พระมหากระษัตริย์ ครั้นฉีกห่อผ้าใบออกมีถุงแพรต่วนหุ้มหีบสักหลังว่า มาแต่ราชทูตอังกฤษเถิงท่านเสนาบดีกรุงเทพฯ ผู้ได้รับใช้พระมหากระษัตริย์ แก้ถุงออกเห็นหีบยี่ปุ่นใส่กุญแจ จึงไขกุญแจออกดูมีหนังสือใส่ถุง ๓ ถุง กระดาษเปล่าพับเหมือนหนังสือไม่มีตัวอักษรแผ่น ๑ แพรห่อทองคำใบห่อ ๑ หนังสือ ๓ ถุงสักหลังเถิงเจ้าคุณพระคลังฉบับ ๑ ใส่ถุง ๑ เถิงเสนาบดี ๒ ถุง ทองคำเปนทองใบชั่งได้หนัก ๑๐/๑ สลักหลังห่อทองว่าราคา ๗๒๒ บาท หนังสือเถิงจมื่นไวยวรนารถฉบับ ๑ หนังสือในหีบ ๓ ฉบับเถิงเจ้าพญาพระคลังฉบับ ๑ เสนาบดี ๒ ฉบับนั้น แปลมีความแจ้งอยู่ในหนังสือนั้นแล้วสิ้นความเท่านี้

◎ ในหนังสือฉบับหนึ่งว่า เซอเยียมสบรุกได้รับหนังสือ ๔ ฉบับของเจ้าคุณพระคลังเอาอ่านดูถี่ถ้วนแล้ว เซอเยียมสบรุกจะลาไป ขอฝากคนในร่มธงอังกฤษซึ่งอยู่ณกรุงเทพฯ ใต้บังคับพระมหากระษัตริย์ระวังช่วยสงเคราะห์ด้วย หนังสือนี้เขียนที่ปากน้ำวัน ๒๘ เดือนแซยแตมเบอศักราช ๑๘๕๐ ปี

◎ หนังสือฉบับนี้เขียนสักหลังว่า มาแต่แห่งนางพญาใช้สอยเถิงเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง ผู้เปนอรรคมหาเสนาแห่งพระมหากระษัตริย์ผู้ครองเมืองไทย พวกอังกฤษซึ่งเปนทูตเข้ามาครั้งนี้ ได้รับสิ่งของ ๆ

ท่านตามอย่างธรรมเนียมไทยซึ่งมีมาแต่โบราณแล้ว ขอให้ท่านเสนาบดี
ได้รับของทูตตามธรรมเนียมเมืองอังกฤษด้วยยินดีบ้าง หนังสือเขียน
ที่ปากน้ำวัน๒๘ เดือนแซยแตมเบอ ศักราช ๑๘๕๐ ปี

◎ หนังสือฉบับนี้เขียนสักหลังว่า ทูตอังกฤษมาแต่นางพญาใช้
สอย เถิงเสนาบดีทั้งหลายแห่งเมืองไทย เซอเยียมสบรุกได้อ่าน
หนังสือของท่านเสนาบดีกรุงไทยรู้แล้ว เซอเยียมสบรุกมีความเสียดาย
ด้วยเสนาบดีในกรุงเทพ ฯ ลืมเสียซึ่งความหนักแห่งอายุซึ่งจะยืดยาวไป
ข้างน่า แลยศศักดิซึ่งพระมหากระษัตริย์ได้ชุบเลี้ยงตั้งแต่งไว้ตาม
ตำแหน่งที่จะให้สูงขึ้นไป แลการที่เคยทำของพระมหากระษัตริย์เจ้า
ของตัวให้ยืดยาว หนังสือเขียนที่ปากน้ำวัน ๒๘ เดือนแซยแตมเบอ
ศักราช ๑๘๕๐ ปี คิดเปนวัน ๗ เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำปีจอโทศก

◎ หนังสือฉบับนี้เขียนสลักหลังว่า มาแต่แห่งนางพญาใช้สอย
เถิงเสนาบดีทั้งหลายแห่งพระมหากระษัตริย์ผู้ครองเมืองไทย

◎ หนังสือ เซอเยียมสบรุก มาเถิงท่านภักดีศรีสุริยวงษ์ ด้วยนึก
เสียดายว่าเมื่อยังอยู่ที่บางกอกมิได้พบกัน แลกลัวว่าจะมิได้พบกันกว่า
จะไป เพราะว่าจะต้องกลับไปเมืองสิงหโปร์ที่เดียว เราขอบใจท่าน
หนักหนา เพราะมีอัชฌาไศรยต่อเราเสมอเปนอันดี ถ้าจะได้พบกัน
ต่อไปภายน่า ก็จะให้เปนเหตุให้ยินดีต่อกัน หนังสือเขียนที่กำปั่น
นิมมิสิทธิ์ ทอดอยู่ที่ปากน้ำ วัน ๗ เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำศักราชฝรั่ง
๑๘๕๐ ปี ฯ

ИЛЛЮЗИ